

Eripuraa kansakouluista

Kansakouluriidat Kuopion kihlakunnassa 1876-1904

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta

Historia- ja maantieteiden laitos

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Marraskuu 2011

Juhana Puranen

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Juhana Puranen

Opiskelijanumero: 157152

Tutkielman nimi: Eripuraa kansakouluista. Kansakouluriidat Kuopion kihlakunnassa 1876-1904.

Tiedekunta/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 112 + 9 liitettä

Aika ja paikka: marraskuu 2011, Joensuu

Pro gradu -tutkielma käsittelee kansakouluja ja niistä tehtyjä valituksia paikallisella tasolla 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Tutkielmassa tarkasteltiin Kuopion kihlakuntaa ja siellä elävien ihmisten suhtautumista kansakouluihin, sen alkutaipaleella noin kolmen vuosikymmenen aikana. Tutkimustehtävänä selvitettiin, mistä syistä valituskirjelmää laadittiin, mitä niissä käsiteltiin ja mitä niiden avulla pyrittiin ratkaisemaan. Tutkielmasta käy myös ilmi ketkä valituksia laativat, minkälaisia päätöksiä niistä annettiin, millainen valitusprosessi oli ja miten se eteni.

Tutkimustehtävään vastataan ensisijaisesti arkistolähteiden avulla. Taustatietoja on hankittu ensisijaisesti valitusakteista, joista selviää kantajan ja vastaajan näkemykset kyseisestä tapauksesta. Valituksesta annetut lääninhallituksen päätökset ovat omassa arkistossaan. Päälähteaineiston tukena käytettiin sanomalehtiaineistoa, joka tarkensi kuvaa valituksista ja paikallisesta suhtautumistavasta kansakouluihin. Kunnallisasetus 1865, kansakouluasetus 1866 ja piirijakoasetus 1898 toivat tutkielmaan mukaan keskusvallan antaman virallisen näkemyksen asiaan. Pienistä kylähistoriikkeista löytyi pientä detaljitietoa tapauksiin. Tutkielman näkökulma oli mikrohistoriallinen ja siinä hyödynnettiin aineistolähtöisiä kvalitatiivisia menetelmiä narratiivisella tutkimusotteella.

Keskeisenä tutkimustuloksena tutkielmasta selvisi, että valituksia laadittiin lähinnä taloudellisista ja maantieteellisistä syistä. Taloudelliset syyt liittyivät koulun perustamiseen ja sen ylläpitoon. Maantieteelliset syyt liittyivät pääasiassa pitkiin ja hankaliin kulkuyhteyksiin. Ainoastaan kahdessa valituksessa oli selvästi motiivina aatteelliset syyt. Valituksia laativat lähinnä talolliset, mutta joskus myös tilaton väestö ja kansakoulun opettajat. Kuvernöörin päätökset noudattivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kansakouluntarkastajan näkemystä.

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1. Kansakoulun ryöstö.....	1
1.2. Tutkimustehtävä ja lähteet.....	3
1.3. Menetelmät.....	6
1.4. Aikaisempi tutkimus.....	12
1.5. Valitusmenettely.....	15
2. Kuopion kansakouluriidat.....	19
2.1. Kansakouluvaroista opettajien palkkoihin.....	19
2.2. Maantieteellisistä syistä koulutilan ylläpitoon.....	26
3. Tuusniemen ja Maaningan kansakouluriidat.....	31
3.1. Tuusniemellä riidan syynä taloudelliset kysymykset.....	31
3.2. Tuusniemellä kansakoulun sijaintiin liittyvät erimielisyydet.....	37
3.3. Maaningan kansakouluriitojen takana kiistat koulun sijainnista ja rahasta.....	42
4. Pielaveden ja Keiteleen kansakouluriidat.....	47
4.1. Perustamis- ja ylläpitokustannukset riitojen keskiössä Kirkonkylällä	47
4.2. Säviän kansakoulupiirissä erimielisyyttä koulumatkoista ja kustannuksista.....	50
4.3. Lampaanjärvi ja Tuovilanlahti vastaan muiden koulujen ylläpitokustannukset.....	54
4.4. Vaaraslahdessa syynä kustannukset ja aatteet.....	61
4.5. Keiteleellä riideltiin kustannuksista.....	65
5. Karttulan kansakouluriidat.....	68
5.1. Airakselassa syynä taloudelliset rasitukset ja pitkät koulumatkat.....	68
5.2. Haapamäellä ja Hyvölässä koulupiirin laajuus syynä erimielisyyksiin.....	76
5.3. Nuutilan kiistat koulutarvikkeista aluejakoihin ja kustannuksiin	83
5.4. Tehtaankoulujen erimielisyydet kunnan kanssa.....	88
5.5. Muut koulupaikasta ja kustannuksista käydyt riitatapaukset.....	93
6. Yhteenveto.....	98
Lähteet ja kirjallisuus.....	102
Liitteet.....	111

1. Johdanto

1.1. Kansakoulun ryöstö

*"Eräänä iltapäivänä saapuivat Rautalammin kunnan waltuuttamat miehet Haapamäelle. Heitä kestettiin siellä hyvinä miehinä, mutta siitä ei ollut apua. Pieni höyrylasti koulun rantaan; siihen kannettiin koulun pöydät, penkit ja muu omaisuus, ja kun viimein opettaja waimoineen ja lapsineen oli höyryssä, kiiti se selkää pitkin matkaansa. Seuraawana aamuna saapuivat oppilaat ewäpusseineen niinkuin ennenkin koululle. Se oli typpi tyhjä, ei opettajaa, ei opetuswälikappaleita. He majailivat penikulman päässä, järwen toisella rannalla."*¹

Edellä kerrottu kuvaus liittyy kansakouluriitaan, jossa kiisteltiin kansakoulun sijainnista kahden kunnan kesken 1800-luvun loppupuolella. Kaksi talollista oli perustanut yksityisen kansakoulun Haapamäen kylään Rautalammin kunnassa vuonna 1874. Rautalammin kuntakokous päätti huhtikuussa 1889 virallisesti luovuttaa Haapamäen kylän kansakoulun ”kiluineen ja kaluineen” osaksi Karttulan kuntaa. Samalla Haapamäen kansakoulun perustajat toivoivat, että koulu pysyisi paikallaan ja toiminnassa.²

Koulusta tuli kuitenkin riitaa Haapamäen ja Rautalammin välille. Muutama Rautalammin kuntalainen valitti asiasta lääninhallitukseen. Kanteen mukaan ”Haapamäen kansakoulun omaisuus on Rautalammin kunnan yhteistä omaisuutta. Sentähden emme luule kokouksessa olleilla kuntalisilla olevan oikeutta luvata toiseen kuntaan kuntamme yhteistä omaisuutta.” Haapamäen koulun siirtyminen Karttulaan tarkoitti myös sitä, että osa ”täältä kulmalta vaikea lapsia kulettaa pitkin ja hankalan matkan tähden”.³

---

1 Uusi Savo 21.2.1891.

2 Saloheimo 1959, 350, 432; KLH kanslia I, VD 31d/1889, Ec:18, JoMa; Niskanen 1987, 486.

3 KLH kanslia I, VD 31d/1889, Ec:18, JoMa.

Rautalammin kunta piti kesäkuussa kokouksen valituksen johdosta. Kokouksessa keskusteltiin miten asian kanssa toimittaisiin ja tultiin päätökseen *"että koulu pidetään oman kunnan sisässä ehkäpä vielä Kerkonkoskella."* Kuvernööri antoi asiasta välipäätöksen, jonka mukaan koulu siirrettiin pois Karttulasta. Oheen liitettiin myös selvitys koulun paikasta. Kouluasiassa oli kuitenkin kiirehditty sen verran, että kuntalaiset olivat jo päättäneet koulun paikasta ja valinneet siihen johtokunnankin. Asian teki ongelmalliseksi vielä se, että Haapamäen kansakoululla oli yhtä aikaa kaksi johtokuntaa. Lisäksi Rautalammin kirkossa kuulutettiin: *"Haapamäen kansakoulu awattamaksi kahdessa paikassa yhteen aikaan, nimittäin Haapamäellä ja Kerkonkoskella, ainoastaan muutaman päivän eroituksella."*⁴

Valituksesta seuranneen vastineen mukaan Rautalammin kunnalle oli tarjottu Haapamäen koulun lunastamista, mutta se kieltäytyi tästä. Lopulta koulun omistajat lupasivat luovuttaa koulun ilman korvausta. Se ei kuitenkaan vastineen mukaan riittänyt, vaan kunnan motiivina oli *"saada koulun sijasta rahaa!"* Karttulan kuntaan siirtyneet kyläkunnat eivät kuitenkaan suostunut kustantamaan Rautalammin puolelle jäänyttä koulua. Koska kukaan ei koulua taloudellisesti tukenut Rautalammin kunta tuomitsi sen *"surman suuhun"*. Koulun pelastamiseksi Haapamäen koulu täytyi siirtää *"nykyiseltä paikaltansa kunnan [Rautalammin] rajain sisälle."* Rautalammin kunta lopulta luopui valituksenalaisesta päätöksestä ja lääninhallituksen määräyksestä asia sillä kertaa raukesi.⁵

Kuvauksesta on helposti tulkittavissa kuinka voimakkaita tunteita kansakoulu erimielisyydet saattoivat ihmisissä herättää. Kouluihin liittyi varmasti paljon tunnesiteitä ja jonkun koulun lakkautus tai siirtäminen toiseen paikkaan ei ollut ihan pikkuasia ihmisten mielissä. Toisaalta valitukseen johtaneet syyt kyseisessä tapauksessa liittyivät myös ainakin taloudellisiin rasituksiin ja pitkiin koulumatkoihin. Valituksen takana oli voinut myös olla kateus tai puhtaasti itsekkäät motiivit.

Ensimmäinen kansakouluasetus annettiin Suomessa 11.5.1866. Asetuksessa luotiin pohja tulevan kansakoululaitoksen kehitykselle. Ennen asetusta kansanopetuksesta oli vastannut

---

4 Savo 14.9.1889.

5 Saloheimo 1959, 432; KLH kanslia I, VD 31d/1889, Ec:18, JoMa.; KLH kanslia I, PV 1889 no 4300, Db:166, JoMa.

kirkko, jolta se tuolloin siirrettiin kunnan vastuulle. Kansakouluasetusta edelsi kuntauudistus maaseudulla, joka annettiin 6.2.1865. Asetuksen mukaan kunnan ylintä päätäntävaltaa käytti kuntakokous tai kunnan valitsevat valtuusmiehet. Toimeenpanovalta ja hallinto määrättiin kunnallislautakunnalle tai muille erilaisia hankkeita varten perustetuille toimituskunnille. Asetuksessa määrättiin kuntakokouksen käsiteltäväksi muun muassa kansakoulujen perustamisen. Vastaava kuntauudistus kaupungeissa annettiin 8.12.1873. Päätösvaltaa kaupungeissa käytti raastuvankokous ja toimeenpanovalta sekä hallinto olivat maistraatilla ja rahatoimikamarilla. Kuntauudistuksen myötä maallinen ja hengellinen valta erotettiin toisistaan. Aikaisemmin maallisia asioita kunnassa olivat hoitaneet pitäjänkokoukset, jotka olivat toimineet kirkon alaisuudessa.⁶

Vuosisadan vaihteessa 24.5.1898 senaatti antoi piirijakoasetuksen. Siinä velvoitettiin jokainen maalaiskunta jakamaan alueensa erillisiin koulupiireihin. Jokaiseen piiriin tuli rakentaa ainakin yksi kansakoulu. Asetus määräsi kuntakokouksen valitsemaan erityisen valiokunnan, joka kansakouluntarkastajan kanssa määrittäisi piirien alueelliset rajat: lukumäärän ja paikan johon koulurakennus sijoitettaisiin. Asetus myös mainitsi ettei koulumatka saanut ylittää viittä kilometriä. Kunnilla oli aikaa toteuttaa asetuksen vaatimukset kolmessa vuodessa ja piirijako oli lähetettävä sitten kuvernöörin hyväksyttäväksi.⁷

1.2. Tutkimustehtävä ja lähteet

Tässä tutkielmassa tarkastelen kansakouluihin liittyviä riitatapauksia Kuopion kihlakunnassa⁸. Lähestyn aihetta lääninhallitukseen lähetettyjen valitustapauksien kautta, ajoittuen ensimmäisestä vuoden 1866 kansakouluasetuksesta vuoden 1898 piirijakoasetukseen, päättyen lopulta 1900-luvun alkuvuosille. Valitustapausten kuvauksen, analyysin ja tulkinnan

---

6 Ask 4/1865 § 4, 6; Ask 12/1866; Ask 1873 § 4.

7 Ask 20/1898 § 1, 2, 5, 6.

8 Kihlakunta oli paikallishallinnon yksikkö, joka muodostui useista erillisistä hallintopitäjistä. Lähde Historian sanakirja 1997, 255.

kautta vastaan kysymykseen miksi kansakoulujen valituskirjelmää laadittiin? Mitä ongelmia valituksissa käsiteltiin ja mitä niillä pyrittiin ratkaisemaan. Aineistosta myös selviää ketkä valituksia laativat, mitä päätöksiä niistä annettiin ja minkälainen valitusprosessi oli ja miten se eteni. Yksittäisten valitustapausten kuvailu on kuitenkin tieteellisessä tutkimuksessa riittämätöntä. Historiantutkimukselle luonteenomaisen ja välttämättömän narratiivisuuden⁹ ja deskriptiivisyyden lisäksi on tulkittava tarkasteltavaa tekstiä relevanteilla metodeilla, jotta se kokonaisuutena tuottaisi validia uutta tutkimustietoa tutkittavasta aiheesta. Hedelmällisen tuloksen saavuttamiseksi edellytetään, ettei asioita käsitellä yksittäisinä tietoina tai irrallisina tapahtumina, vaan ihmisen toiminnan tuloksena syntyneet tapahtumat pitää kytkeä tutkittavaan ilmiöön valittujen metodien vaatimalla tavalla.

Valituskirjelmän laatija oli normaalisti yksityishenkilö, mutta oli myös tavallista että kirjoittaja oli valittu edustamaan laajempaa ihmisryhmää. Tutkiessani asiakirjoja oli myös huomioitava muutamia tärkeitä seikkoja. Renvallin mukaan ensinnäkin julkisissa asiakirjoissa kirjoittaja toimii yleensä hänelle osoitetun toimen julkisena edustajana jonkin määrätyn toimenpiteen toteuttamiseksi. Tällöin kirjoittaja yksityishenkilönä on täysin sekundääristä ja oleellista on vain se tehtävä, jonka vuoksi asiakirja on muodostettu. Toisaalta tehtävä jota varten asiakirja on syntynyt voi olla myös virallisesta ja muodollisesta poikkeava. Valituskirjelmää laatiessaan henkilön ei ole välttämättä tarvinnut miettiä asian virallista tai muodollista puolta, vaan kysymyksessä on silloin yksityisoikeudellinen asiakirja. Tällöin se tosin on epävirallinen mutta laillisesti pätevä kirjoitettuna vapaamuotoisesti sisältäen mahdollisesti hyvinkin värikästä kieltä.¹⁰

Aihe on rajattu käsittelemään Kuopion kihlakuntaa, joka on nähtävissä liitteessä 3. Laajempi alue olisi ollut tässä tutkimuksessa mielestäni liian laaja, eikä alueen rajaaminen käsittämään vain yhtä kuntaa olisi ollut mielekäästä tutkimuksen tarkoitusta silmällä pitäen, sillä vertailemalla eri kuntien valitustapauksia keskenään voidaan niistä tehdä edustavampia johtopäätöksiä. Tutkimuksen rajaamisella paikallisesti pyrin myös tunkeutumaan syvemmälle kuin jos aihe olisi laajempi.

---

⁹ Narratiivisuudella tarkoitan tässä tapauksessa kertomuksellisuutta. Tutkija tuottaa uuden kertomuksen aineiston perusteella.

¹⁰ Renvall 1965, 129, 134-135; ks. myös Katajala 2002, 17.

Ajallinen rajaus vuoden 1866 kansakouluasetuksesta vuoden 1898 piirijakoasetuksen jälkeiseen siirtymäajan loppuun on mielestäni kansakouluja tarkasteltaessa tässä tutkimuksessa tarkoituksenmukaisinta. Tutkimusajankohtana Kuopion kihlakuntaan kuuluivat seuraavat pitäjät: Kuopion kaupunki ja sen ympärillä sijaitseva maalaiskunta, Maaninka, Tuusniemi, Pielavesi, Keitele ja Karttula. Kuntien maantieteellistä sijaintia Suomen suuriruhtinaskunnassa voi tarkastella liitteessä 1.

Päälähdeaineistoni koostuu kansakouluista tehdyistä valituksista, jotka pääasiassa sijaitsevat Joensuun maakunta-arkistossa. Kansan kirjoittamat valitukset käsiteltiin lääninhallituksessa, jossa niistä annettiin päätös ja määrättiin toimenpiteet kyseisen asian suhteen. Valitusasiakirjat¹¹ tavallisesti sisältävät kantajan ja vastaajan selostukset tapahtumien kulusta, sekä tapaukseen liittyvät pöytäkirjan otteet. Suurimmasta osasta valitusakteista löytyy myös puolueettoman viranomaisen, tässä tapauksessa kansakouluntarkastajan lausunto kyseessä olevasta asiasta. Sen tehtävänä oli selventää kuvernöörille riita-asiaa.

Valitusakti sijaitsee joskus harvoin saapuneissa kirjeasiakirjoissa. Tähän päädyttiin tavallisesti silloin kun tapaukseen liittyi keskushallinnolta tulleita asiakirjoja. Valitustapaukseen liittyvät kuvernöörin päätökset ovat luettavissa päätös- ja välipäätöstoisteissa. Niissä on kerrottu tiivistetysti oleelliset asiat valitustapauksesta molempien osapuolten näkökulmasta, sekä kansakouluntarkastajan lausunnon, johon usein lopussa annettu päätös osaksi perusteineen pohjautui. Joskus riita-asiaa puitiin ylemmissä asteissa, sillä lääninhallituksen päätökseen kaikki eivät olleet tyytyväisiä. Silloin kun valitusta jatkettiin, niin se lähetettiin edelleen Suomen Keisarillisen senaatin käsiteltäväksi. Tässä tapauksessa valitukset kokonaisuudessaan sijaitsevat Kansallisarkistossa. Talousosaston tekemät ratkaisut ovat mainittu valitusdiarin yhteydessä ja ne sijaitsevat päätöstaltioiden yhteydessä.¹²

Valitusasiakirjojen ohella käytän tutkimuksessa myös muita lähteitä. Toissijaisten lähteitten tehtävänä on toimia argumentoinnin tukena päälähdeaineiston kanssa. Näistä lähteistä

---

11 Valitusasiakirja eli asiakirjavihko muodostaa aktin, johon koottiin kaikki siihen asiaan tulleet kirjeet. Valitusasiakirjoista ja kirjeasiakirjoista käytän vakiintuneita lyhenteitä VD ja KD. Maakunta-arkiston päätös- ja välipäätöstoisteissa ja Kansallisarkiston päätöstaltioissa olen valinnut lyhenteeksi PV. Lähde. Selin 1984, 88-89, 95.

12 Selin 1984, 88-89, 95; Onnela & Orrman 129-132; ks. myös Katajala 1990, 115-119.

tärkeimpänä pidän Suomen asetuskokoelman asetuksia, joihin monet päätökset kunnissa ja lääninhallituksessa perustuivat. Oletan myös, että asetusten noudattaminen oli tietenkin myös useimpien ihmisten toiminnan perustana. Tässä tutkimuksessa tärkeimpiä asetuksia ovat kunnallisasetus vuodelta 1865, kansakouluasetus vuodelta 1866 ja piirijakoasetus vuodelta 1898. Tutkimusajankohtana ilmestyneet sanomalehdet ovat myös erinomainen kanava tuomaan lisäinformaatiota valitustapauksiin. Tutkimuksessani käytän Kuopiossa ja sen lähialueilla ilmestyneitä paikallisia sanomalehtiä kuten Tapio, Savo-Karjala, Savo ja Uusi Savo. Työssäni on myös käytetty painettuja lähteitä, jotka ovat usein lähinnä kunnissa harrastelijavoimin kirjoitettuja kuntahistorioita tai pienimuotoisia kylähistoriikkeja. Niiden laatu vaihteli ja lähdekritiikin suhteen oli oltava tarkkana, mutta jotain hyödyllistä niistäkin löytyi.

1.3. Menetelmät

Tutkielmani sijoittuu mikrohistorian ja hallintohistorian alueelle. Hallintohistoria on yksi historian tutkimuksen erikoisaloista. Heikki Ylikangas kirjoitti 80-luvun alussa, että hallinnon alueen historian kirjoitus oli perinteisesti orientoitunut analysoimaan hallintotokoneiston käsittelemiä asioita ja sen tuottamia päätöksiä. Näkökulma oli yleensä ollut ylhäältä alaspäin. Hän myös piti tuolloin valitettavana sitä, että tutkimustulokset olivat melko yksisävyisiä ja niitä oli vähänlaisesti, sanoen vielä monien perustason hallintohistorian ongelmien odottavan selvittämistä. Tässä tutkielmassa alue- ja paikallishallinto ja sen toiminta ovat tärkeässä roolissa, mutta keskiössä ovat kuitenkin tavallisten ihmisten tuottamat valitukset, joiden näkemysten välissä hallinto tasapainotteli toimien myös välillä eräänlaisena katalysaattorina eri osapuolten välillä.¹³

Mikrohistorialla tarkoitetaan klassisesta sosiaalihuistoriasta eriytynyttä suuntausta, jossa tutkittavia ilmiöitä tarkastellaan ruohonjuuritason perspektiivistä. Matti Peltonen ei pidä

---

13 Ylikangas 1982, 32, 35-36.

mikrohistoriaa varsinaisena tutkimusmetodina, vaan sen pyrkimyksenä on kuvata tutkimuksen yleistä strategiaa, joka on jotain laajempaa liittyen tutkimuksen lähtökohtiin ja strategiisiin valintoihin. Keskustelua mikrohistoriasta hän pitää ennen kaikkea metodologisena keskusteluna. Antero Heikkinen on määritellyt mikrohistorian kahdella sanalla: ihminen pienyhteisössään. Tällä hän viittaa yksityiseen, usein salattuun tai piilossa olevaan tavallisen ihmisen henkilökohtaiseen arkielämän kuvaukseen. Heikkinen jatkaa, että primäärinä tavoitteena mikrohistoriassa on ymmärtää ihmistä; hänen omista lähtökohdista ja elämäntilanteesta käsin.¹⁴

Parhaimmillaan mikrohistoria antaa Peltosen mukaan välineitä vanhojen makrotasoisten historiallisten analyysien kritiikkiin ja uusien käsitysten oivaltamiseen. Tällöin tutkimuksessa on mahdollista tehdä uusia havaintoja, joista tutkija voi löytää asiayhteyksiä historian ja yhteiskunnan eri tasojen kohtaamisista, joita mikään teoria ei ole vielä tunnistanut. Siksi voi myös sanoa, että yhteiskunnan rajoilla ja reunoilla elävät ihmiset eivät elä irrallaan yhteiskunnan makrotason ilmiöistä ja laajemmista kokonaisuuksista.¹⁵

Peltosen mukaan nykyisin ei enää pitäisi kysyä kuka kelpaa historiaan vaan mikä kelpaa historiaan. Johtolankoina voi toimia mitättömät asiat, jotka mahdollisesti avaavat ovet ennen tuntemattomiin totuuksiin. Oleellista tässä on kiinnittää huomiota vain epäolennaiseen tai vähemmän tärkeältä näyttävään: sellaiseen mihin tutkimuksen kohde itse ei näy suhtautuvan täysin tietoisesti. Toisaalta on olemassa suuri makrotaso, joka on yksittäisistä toimijoista täysin irrallaan ja riippumaton ja toisaalta pieni mikrotaso, josta pystymme saamaan "täydellisen" tiedon. Molemmat ryhmät tietoisesti ja tarmokkaasti työskentelevät oman etunsa hyväksi, jonka seurauksena syntyy synteessinä jokin korkeampi tarkoitus, missä ne yhdessä muodostavat todellisen kuvan yhteiskunnasta.¹⁶

Mikrohistorioitsija Carlo Ginzburgin mielestä historiantutkijoita ei liiemmin ole kiinnostanut kansankulttuurista kertovat lähteet. Alempien kansanluokkien kulttuuri on ollut pääasiassa suullista kulttuuria, jonka vuoksi kirjallisia lähteitä siitä on hyvin vähän olemassa. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että rahvaankulttuuria ei olisi olemassa. Ginzburg pitääkin

---

14 Peltonen 1999, 10, 13, 21; Heikkinen 1993, 21-23, 42.

15 Peltonen 1999, 38-39.

16 Peltonen 1992a, 33, 59-60.

valitettavana sitä, että suurin osa historiankirjoituksesta perustuu lähinnä hallitsevien luokkien kuvaukseen. Toisaalta usein hallitseva yläluokka on myös pyrkinyt järjestelmällisesti tukahduttamaan kansankulttuurin, joka kirjallisissa lähteissä näkyy yleensä kapinoina tai valituksina. Hän myös pitää kestävämmänä vallalla olevaa ajatusta, jossa vain ylemmissä yhteiskuntaluokissa syntyisi uusia ajatuksia ja uskomuksia, jotka alempi yhteiskuntakerros vain passiivisesti omaksuisi. Samaa suuntausta ja ajattelutapaa kritisoi ankarasti jo 1960-luvun alussa tunnettu historioitsija Edward Palmer Thompson tarkastellessaan paternalismin ja patriarkalisuuden käsitteitä. Uusien ajatusten heijastuminen ylhäältä hallitsevien luokkien piiristä alempaan kerrokseen saa Ginzburgilta suoran tyrmäyksen; hän painottaakin pikemminkin kahden eri yhteiskuntaluokan (alemman ja ylemmän) välistä vuorovaikutusta ja suhdetta, jossa molemmilla oli oma aktiivinen roolinsa omaksuen samalla toisiltaan vaikutteita.¹⁷

Yhteiskunta ja siinä toimiva ihminen on jatkuvassa muutostilassa ja enemmän tai vähemmän dynaaminen. Mikrohistoria lähteekin siitä ajatuksesta, jossa tavallinen rahvas nähdään aktiivisesti osallistumassa ja vaikuttamassa yhteiskunnan eri tapahtumiin, eikä vain yhtenä kasvottomana väkijoukkona, jota eliitti ohjaili marionettien tavoin. Mikrohistorian tärkein tehtävä on antaa puheenvuoro myös tavalliselle kansalle, jolla on ollut oma merkittävä roolinsa menneisyyden tapahtumiin. Ginzburg korostaakin, että lähdeaineisto voi joskus antaa mahdollisuuden yksittäisten ihmisten ja joukkojen rekonstruointiin, eikä tätä mahdollisuutta missään nimessä kannata jättää käyttämättä. Yksilöt itsessään ovat yksittäisiä mikromaailmoja, joiden avulla parhaassa tapauksessa voidaan kuvata kokonaista sosiaaliluokkaa tiettyinä historiallisena aikana. Oleellista on Kimmo Katajalan mielestä lähteiden tarkka lähiluku, jonka kautta laajankin ilmiön yksityiskohtainen tutkiminen on mahdollista.¹⁸

Mikrohistoria ja makrohistoria ovat pakollisessa vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa. Se ei voi olla ainoastaan makrohistorian pieni palanen tai muunnelma, kirjoittaa Natalie Zemon Davis. Mikrohistorian onkin täten sovitettava tutkimustuloksensa laajempaan kokonaisuuteen, eivätkä ne voi jäädä poikkeustapauksina leijumaan vain pieniksi irrallisiksi menneisyyttä kuvaaviksi fragmenteiksi. Vaikka historioitsija Pentti Renvall ei millään lailla ollutkaan

---

17 Ginzburg 2007, 26-28, 216; Thompson 1996, 24-27; ks. myös Katajala 2002, 489.

18 Ginzburg 2007, 34-35; Katajala 2002, 17.

mikrotason tutkija, ja hänen metodioppiaan voidaan pitää monin osin vanhentuneena, niin hänen monet erittäin tarkat oivallukset ihmisen toiminnasta ja siihen liittyvästä sosiaalipsykologiasta ovat täysin päteviä vielä nykypäivänä. Sovellettuna niitä voi käyttää mielestäni myös mikrohistorian tutkimuksessa. Renvall on esimerkiksi terävästi esittänyt, etteivät kulttuuriarvot ole vain seurausta jostain automaattisesta kehityksestä, vaan ne syntyvät ihmisten välisten kilvoituksen seurauksena. Elävin käsitys hänen mielestään saadaan jouduttaessa konfliktitilanteisiin; niissä paljastuu minkälaiset arvot siinä törmäävät keskenään.¹⁹

Katajalan mielestä yhteiskunnan konfliktitilanteet ovat kiinnostavia tutkimuskohteita sikäli, koska silloin yhteiskunnan ideaalin ulkokuoren alta voidaan havainnoida erilaisia poliittisia, taloudellisia ja ideologisia pyrkimyksiä ja tavoitteita, jotka jäisivät piiloon mikäli yhteiskuntaa tarkasteltaisiin pelkästään harmonisessa normaalitilassa. Heikkisen mukaan konfliktit paljastavat aina olemassa olevia sosiaalisia jännitteitä, jotka ilmenevät kuitenkin vain ajoittain. Mikäli yhteiskunnan sisäisiä tai ulkoisia konflikteja ei tunnisteta tai ne sivuutetaan, niin tällöin historiankirjoitus palvelisi pelkästään esivallan näkökantoja ja kuva yhteiskunnasta jäisi pakostakin vinoutuneeksi tai vääristyneeksi.²⁰

Mikrohistoriassa on Giovanni Levin mukaan paljon keskitytty tarkastelemaan normatiivisten järjestelmien ristiriitoja. Ristiriitojen tutkiminen on hänen mielestään monipuolistanut historiantutkimusta, sillä ne ovat paljastaneet yhteiskunnan järjestelmät muuttuviksi ja avoimiksi. Se on taas johtanut siihen, että paikallista tutkimalla voidaan paljastaa makrotasojen monimutkaisia epäjohdonmukaisuuksia ja puutteita, jotka muuten eivät tulisi esille. Normatiivisuudella voidaan tarkoittaa esimerkiksi sitä, että joku kieltää estelee, nuhtelee, kehottaa tai maanittelee toista. Silloin kuin tällaista esiintyy, siihen tulee kiinnittää erityistä huomiota, sillä silloin se on esimerkki siitä, että yksilön on mahdollista toimia toisinkin, mutta ei niin tee. Miksi ei? Mistä silloin on kyse. Jos toimitaan jonkin normatiivisen periaatteen vastaisesti toistuvasti, mikä tarkoitus tällä silloin on? Omaa toimintaa liian innokkaasti korostava henkilö herättää vastaanottajassa myös paljon epäilyä ja kysymyksiä.²¹

---

19 Davis 1996,14; Renvall 1965, 405.

20 Katajala 2002, 484-485; Heikkinen 1993, 40.

21 Levi 1991, 110-111; Alasuutari 1994, 197; ks. myös Renvall 1965, 205, 209.

Hannu Soikkasen mukaan 80-luvulla koulutuksen sosiaalishistoriaa lähestyttiin kontrollin näkökulmasta. Ideaaliksi nousi tällöin omavarainen paikallisyhteisö, jota vastaan valtiovallan jälkitekollistunut säätelykoneisto taisteli. Jokaisessa tutkittavassa sosiaaliryhmässä oli oma eliittinsä, joka ohjasi vastaan panevaa enemmistöä muuttumaan tehokkaaksi, pitkäjänteiseksi ja päämäärätietoiseksi ryhmäksi.²²

Suuria teemoja on mahdollista tutkia myös mikrohistoriallisessa tutkimuksessa, kuten kansankulttuurin ja hallitsevan kulttuurin keskinäisen suhteen pohtiminen. Pitäisi olla itsesäänselvää, että tutkittaessa mitä tahansa ilmiötä siitä löytyy aina useampia näkökohtia kuin yksi totuus. Todelliseen synteisiin pyrkivään historiantutkimukseen päästään silloin kun onnistutaan yhdistämään makro- ja mikrotasot toisiinsa, sekä tekemään niistä moniulotteisia ja monivivahteisia tulkintoja menneisyydestä. Historiantutkimuksen perusongelmana on Anne Ollilan mielestä se, että lähdeaineisto kertoo vain ainoastaan sen mitä tutkija osaa kysyä. Jos tulokset jäävät vaatimattomiksi, niin vika ei yleensä ole lähteiden vaan tutkijan ja hänen esittämien kysymysten.²³

Velvollisuudentuntoinen sopuisa kunnan talonpoika jätti Pirjo Markkolan mukaan jälkensä ja tietonsa korkeintaan väestöluetteloihin. Toisaalta naapurista, joka valitti ja käräjöi milloin mistäkin voi olla asiakirjoissa paljonkin merkintöjä. Yleensä yhteisöissä elävät poikkeukselliset henkilöt ovat ainoita oppaita, joiden avulla voidaan tutustua menneisyyden yhteiskuntaan jokapäiväiseen arkeen. Erilaisiin ihmisryhmiin ja poikkeaviin ihmiskohtaloihin perehtyminen auttavat ymmärtämään muuta yhteiskuntaa ja yhteisön arvomaailmaa. Vaikka tutkielmani on mikrohistoriallinen, olen tietoisesti jättänyt henkilöiden nimet mainitsematta, koska näkemykseni mukaan se helpottaa ja selkeyttää tekstin lukemista ja ymmärtämistä. Ainoastaan silloin kuin henkilön nimi on tekstin ymmärtämisen kannalta olennaista, tuon sen esille.²⁴

Tutkimuksessani käytän kvalitatiivisia menetelmiä. Aineistoani ovat pääasiassa tekstidokumentit, johon olen soveltanut perinteistä historian sisällönanalyysiä. Asiakirja-aineiston aineistonkeruun toteutin kirjoittamalla osan muistiinpanoiksi sellaisenaan ylös, osan

---

22 Soikkanen 1986, 185-186.

23 Ollila 1995, 11-13; ks. esim. Thompson 1996, 74-75.

24 Markkola 1996, 13-14.

digitaalisesti kuvasin, siirsin kuvatun aineiston tietokoneelle ja jatkokäsittelin sen. Tutkimusaineisto sijaitsee Joensuun maakunta-arkistossa ja Kansallisarkistossa. Yhteensä tutkimustani koskevaa aineistoa kertyi 71 erillistä valitustapausta. Määrällisesti jokainen tapaus sisälsi noin 10-20 sivua kirjoitettua asiakirjatekstiä.

Aineistonanalyysi on toteutettu väljästi aineistolähtöisesti. Pelkästään valitustapauksiin keskittyvää tutkimusta ei ole ennen tehty. Aineistolähtöinen analyysi käy hyvin sellaiseen tutkimukseen, jossa pyritään selvittämään jonkin tarkasti määritellyn ilmiön substanssia. Kvalitatiiviselle aineistolle on yleensä ominaista sen sisällöllinen rikkaus ja monitulkintaisuus. Siinä piilee myös laadullisen aineiston akilleenkantapäähän; kvalitatiivisen aineiston analysointi on usein päätetty lopettaa teemoittain järjestetyksi lähteitten esittelyksi. Lähteistä poimituista irrallisista sitaateista voi havainnoida mielenkiintoisia elementtejä, mutta analyysin ja siitä tehtävien johtopäätösten pitäisi perustua aina lähteitten ja olemassa olevan tutkimuksen väliseen vuoropuheluun. Historiallisissa tutkimuksissa keskeneräisyys näkyy mielestäni tavallisesti niin, että aikaperspektiivi on synteisiä muodostaessa jäänyt leijumaan irralliseksi osaksi tutkittavasta ilmiöstä, eikä sidottuna kiinteästi yhteen tapahtumaympäristön ja siinä toimivien ihmisten kanssa. Tällöin kokonaiskuva hahmottuu mielestäni lukijalle epäselvänä. Laadullisen aineiston analyysi on perinteisesti ollut kuvailevaa. Pelkkä aineiston kuvaaminen ei vielä kuitenkaan riitä, vaikka se auttaakin jäsentämään ja hahmottamaan tutkimusaluetta. Kuvauksen lisäksi lähteistä havainnoidaan johtolankoja, joita tulkitsemalla pyritään löytämään niistä syvempi merkitys. Tutkija tarkastelee johtolankoja aina tietystä määrätystä näkökulmasta tai kontekstista käsin.²⁵

Valituksia kuvaamalla lukijalle selviää valitusprosessin eteneminen, valituksia laativat henkilöt tai ryhmät, sekä kansakouluntarkastajan lausunto ja lääninhallituksen päätös kyseisistä tapauksista. Analysoinnin alussa olen pelkistänyt aineiston siten, että tutkimustehtävän kannalta epäoleellinen aines on karsittu pois eli valitustapauksissa tuon esille vain sen, jotka ovat tutkimuskysymysten kannalta mielestäni oleellisia. Käsittelen luvussa erikseen jokaista kuntaa ja niissä tapahtuneita riitatapauksia, jotka muodostavat täten aina erillisen kokonaisuuden. Olen myös kiinnittänyt huomiota tyypillisestä poikkeaviin

---

25 Alasuutari 1994, 68; Eskola & Suoranta 1998, 19, 140, 176; Tuomi & Sarajärvi 2004, 110-112.

tapauksiin, jotka nähdään laadullisessa analyysissä mielenkiintoisena tapahtumana toisin kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa.²⁶

Tutkielmassani on myös nähtävissä narratiivisen tutkimuksen piirteitä. Narratiivisella tutkimuksella tarkoitetaan lähestymistapaa, jossa huomio kohdistetaan kertomuksiin, joilla on alku, keskikohta ja loppu. Kertomuksista tutkija tuottaa uuden kertomuksen aineiston perusteella. Hannu Heikkisen mukaan ihmisten äänet pääsevät tällä lailla autenttisemmalla tavalla kuuluviin. Marginaaliin jääneet ihmisryhmät luovat omia kertomuksiaan, joiden välityksellä ne erottuvat "suurten kertomusten" vallitsevista tarinoista. Tutkielmani etenee systemaattis-kronologisesti siten, että jokaisessa käsittelyluvussa käsittelem jostaista kuntaa ja niissä käytyjä kouluriitoja erikseen edeten kronologisesti ensimmäisestä viimeiseen aina vuoteen 1904 saakka.²⁷

Historioitsija Lawrence Stonen mukaan narratiivinen historiantutkimus on enemmänkin kuvailevaa ja siinä keskitytään yksilöihin toisin kuin rakennehistoriassa, jonka keskeisinä piirteinä voidaan pitää analyttisuutta ja kyseessä olevia olosuhteita. Narratiivisella lähestymistavalla täten keskitytään yleensä erityisiin ja mahdollisesti poikkeuksellisiin tapahtumiin, toisin kuin rakennehistoriassa jossa yleensä operoidaan suurilla tilastollisilla aineistoilla.²⁸

1.4. Aikaisempi tutkimus

Keskeisimmät Suomen kansakoululaitosta käsittelevät tutkimukset on kirjoitettu jo heti sotien jälkeen. Aimo Halilan teoksia *Suomen kansakoululaitoksen historiasta I-IV* (1949) pidetään oman alansa klassikkoina ja ne ovat yhä iästään huolimatta hyvin merkittäviä tutkimuksia.

26 Eskola & Suoranta 1998, 182.

27 Eskola & Suoranta 1998, 22-24; Heikkinen 2000, 51; ks. myös Hänninen 1994, 176-177.

28 Stone 1987, 74; ks. myös Katajala 2002, 18-19.

Teokset käsittelevät perusteellisesti kansakoululaitoksen syntyä ja kehitystä vuoteen 1939 saakka. Toinen perusteos on Frans Akseli Heporaudan *Suomen kansakoululaitoksen historia* (1945), joka on yksiosainen kokonaiskatsaus Suomen kansakoululaitokseen. Kaupunkien kansakouluista Halila on myös kirjoittanut artikkelissaan *Kaupunkien yleinen kulttuuripolitiikka* (1983). Uudempaa tutkimusta edustaa Hannu Syväoja teoksessaan *Kansakoulu - suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866-1977* (2004), joka on monipuolinen yleiskatsaus kansakoulun historiallisiin vaiheisiin, jossa lähteiksi on luovasti kelpuutettu perinteisen tutkimuskirjallisuuden ohella myös kaunokirjallisuutta, sekä joitain haastatteluja. Hilikka Laamasen *Kenen koulu, sen kansa. Lehdistökeskustelu kansakoulun muodosta ja sisällöstä kansakouluasetuksesta piirijakoasetukseen 1866-1898* (2000) on väitöskirja, jossa päälähteinä on käytetty valtakunnallisia tutkimusajankohtana ilmestyneitä sanomalehtikirjoituksia keskittyen analysoimaan valtiopäivillä käytyjä keskusteluja kansakouluista.

Kansakoulun syntyä ja kehitysvaiheita paikallisella tasolla on tutkinut pro gradu tutkielmassaan Kimmo Katajala *Koulu keskelle kylää. Kansakouluverkoston muotoutuminen Iisalmen kihlakunnassa ennen oppivelvollisuutta vuosina 1873-1921* (1988). Päivi Lipponen *Kansakouluhanke valtion, kunnan ja kyläyhteisöjen vallanjaon haasteena* (2006) on väitöskirjassaan pohtinut Kuopion maalaiskunnan ja keskushallinnon välistä kanssakäymistä kansakoulujen perustamisissa. Kansakoulujen tarkastustoiminnasta on olemassa Aaro Harjun tekemä väitöskirja *Maalaiskansakoulujen tarkastustoimi vuosina 1861-1921* (1988), josta on ollut tutkimuksessani paljon hyötyä. Eelis Aurolan *Suomen tehtaankoulut 1636-1881* (1961) monografiassa on myös käsitelty tutkimuksessani mukana olleita tehtaankouluja. Kansakoulujen tutkimusperinteeseen liittyen haluan myös mainita Eino Jutikkalan sosiaalhistoriaa käsittelevät artikkelit sääty-yhteiskunnasta, sekä hänen klassikkotutkimuksensa *Suomen talonpojan historian* (1941). Antero Heikkinen on kuvannut Kirveskansa-trilogiassaan ihmisen arkielämää Kuhmossa 1800-luvulla. Viimeisessä osassaan *Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella* (2000) hän lyhyesti myös käsittelee kansakoulun syntyä Kuhmoon.

Kimmo Katajala on tutkinut suomalaista talonpoikaista vastarintaa mikrohistoriallisesta

näkökulmasta. Talonpoikaiskonflikteja hän tarkastelee väitöskirjassaan *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683-1697* (1994), sekä monografiassaan *Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla n. 1150-1800* (2002).

Kirjoitetut paikallishistoriat toimivat tutkimuksessa hyvänä tukena, joista löytyy paljon yksityiskohtaista tietoa kuntien historiasta. Kaikista tutkimuksen kohteena olevista kunnista ei ole tieteelliset kriteerit täyttäviä tutkimuksia kuitenkaan tehty. Kuopiosta on kirjoitettu useita teoksia, joista tärkeimmäksi katson Ilkka Nummelan *Kuopion Historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875-1918* (1989), Mauri Mönkkösen *Kuopion historia VII. Kuopion pitäjän, Kuopion maalaiskunnan ja Riistaveden historia* (1996) ja Antti Rytkösen toimittama *Kuopion pitäjän kirja* (1975). Pielaveden ja Keiteleen historiasta on kirjoitettu kaksiosainen teos, josta olen hyödyntänyt jälkimmäistä Tauno Räisäsen ja Kalevi Kumpulaisen *Pielaveden ja Keiteleen historia II 1870-luvulta nykyaikaan* (1983) osaa. Karttulaa koskevaan historiaan olen tutustunut Jussi Kylmälän toimittaman *Karttulan kirja* (1987) myötä, joka on mielestäni varsin yksityiskohtainen.

Paikallishallinnon historiasta on tehty pari laajaa tutkimusta. Hannu Soikkasen *Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia* (1966) on erittäin laaja ja monisäikeinen teos, jonka asema Suomen historiankirjoituksen kentässä on vieläkin vankka. Toinen perusteos paikallishallinnosta on K. V. Kaukovallan *Suomen maalaiskunnallisen itsehallinnon historia* (1940). Molemmissa teoksissa tarkastellaan myös kattavasti kansakouluihin kohdistunutta vastarintaa 1800-luvun loppupuolelta. Haja-asutusalueiden lisäksi, Suomen kaupunkien hallintohistoriaan olen tutustunut pääasiassa Jussi Kuusanmäen artikkelin *Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875-1917* (1983) kautta.

Seppo ja Paula Tiihosen kirjoittama tutkimus *Suomen hallintohistoria* (1984), on käsitellyt lähinnä keskushallintoa käsittelevä yleisteos, mutta siinä on lisäksi havainnolliset hallintorakenteen organisaatiokaaviot. Lääninhallintoa on yllättävän vähän tutkittu. Väliportaanhallinnosta on yksi monografia kirjoitettu Jyrki Rautalan *Turun ja Porin lääninhallitus 350 vuotta. Suomen lääninhallinnon tehtävien ja organisaation kehitys* (1985),

sekä muutamia artikkeleita ja vaatimattomia mainintoja muissa tutkimuksissa. Esimerkkinä mainittakoon Paula Tiihosen artikkeli *Lääninhallinnon kehitys hallintojärjestelmän perustaksi* (1986) ja Jorma Selovuoren artikkeli *Lääninhallinto* (2009). Paula Tiihonen käsittelee väitöskirjassaan *Kansalaisten itsehallinnon laajentaminen* (1986) tosin aluehallintoa, mutta keskittyy tutkimuksessaan lähinnä juridisiin kysymyksiin. Koulutoimen ylihallituksesta on olemassa ainakin Urho Somerkiven *Kouluhallitus Skolstyrelsen 1869-1969* (1979). Puhtaasti oikeushistoriallisista tutkimuksista mainittakoon Pekka Kurvisen artikkeli *Pääasiaratkaisusta hallintoprosessissa* (1975), sekä erilaiset oikeustapausesimerkit riita-asioiden ratkaisuisissa.

1.5. Valitusmenettely

Lääninhallitus ja sen tehtävät väliportaassa säilyivät jokseenkin muuttumattomina 350 vuotta. Aluehallintomme oli satoja vuosia perustunut lääninhallintoon ja sen rinnalla toimivaan valtion piirihallintoon. Lääninhallinto oli autonomian aikana alistettuna kahdelle hallituselimelle: kenraalikuvernöörille ja keisarilliselle Suomen senaatille. Se oli jakautunut kahteen osastoon lääninkonttoriin ja -kansliaan. Lääninkonttorille kuului taloushallinto ja lääninkanslialle muut hallinnolliset tehtävät. Lääninhallitukset olivat aina päällikkövirastoja²⁹, joissa maaherra tai kuvernööri³⁰ toimi päällikkönä. Kuvernööri oli autonomian ajalla kenraalikuvernöörin luottomies, jonka nimitys tapahtui ilman ehdollepanoa ja voitiin tarvittaessa helposti erottaa. Kuvernöörin alaisina ja apuna toimi lääninsihteeri ja lääninkamreeri.³¹

Autonomian ajalla Suomen senaatti oli jaettu oikeusosastoon ja talousosastoon. Senaatti muistutti hallitusta, mutta loppujen lopuksi se oli vain tarkoin rajattuja tehtäviä hoitamaan

²⁹ Toimistovirastojärjestelmä, jossa viraston päällikkö yksin ratkaisee asiat. Vrt. kollegiaalijärjestelmä. Lähde Historian sanakirja 1997.

³⁰ Kuvernööri virkanimeä alettiin käyttää vuoden 1837 jälkeen. Aikaisemmin se oli maaherra. Ks. esim. Rautala 1985, 22 ja Kiukas 1969, 24.

³¹ Tiihonen 1985, 37; Tiihonen 1986, 224; Selovuori 2009, 216-217, 228; ks. Liite 2.

perustettu hallintovirasto. Talousosaston alaisuudessa oli erilaisia toimituskuntia, joiden tehtäviin kuului valmistella kaikki keskushallinnon ratkaistavaksi kuuluneet asiat. Itsenäistä päätäntävaltaa niillä ei ollut. Toimituskunnassa toimi virkamiehiä ja sitä johti aina senaattori. Asiaruuhkien vuoksi toimituskuntien alaisuuteen perustettiin autonomian alusta lähtien erityyppisiä keskusvirastoja, joille yleensä kuului jonkin erityisalan hoitaminen esimerkiksi Koulutoimen ylihallitus. Näiden virastojen rooli oli toimia välittäjänä toimituskunnan ja piirihallintojen välillä. Ylikankaan mukaan Suomi kehittyi 1800-luvulla virkamiesvaltioksi, joka moniportaisena järjestelmänä oli hidas ja tehoton tuottaen eri asioiden välillä paljon päällekkäistä byrokratiaa.³²

Juridisesti riita-asian käsittely ja siihen liittyvät toimet määritellään Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 oikeudenkäymiskaassa luvussa 24. Yksityisen henkilön tai ryhmän nostaman oikeuskanteen tarkka määräytyminen on nimeltään siviiliprosessi. Nämä asiat ratkaistiin luonnollisesti tuomioistuimissa. Tutkimusajankohtana rajoitettu tuomiovalta oli myös lääninhallitusten kuvernööreillä. Tästä seurasi tiettyjä ongelmia. Rautalan mielestä kuvernöörit käsitelivät lakia ja varsinaisia hallintoasioita samalla lailla, vaikka he eivät olleet yleensä juristeja. Käsittelemäni valitukset ovat tarkasti määriteltynä anomuksia, joissa anottiin jonkin tietyn epäkohdan kumoamista. Kysymys ei siis ole rikosasioista. Tällöin ratkaisun antoi lääninhallituksen kuvernööri, jonka piti perustaa päätöksensä kuitenkin voimassa oleviin asetuksiin. Asian ratkaiseva viranomaisena ei päätöksessään saanut sivuuttaa kantajan vaatimusta sekä vastaajan asiaväitteitä. Käytän tutkimuksessani selvyuden vuoksi lähinnä käsitteitä valitus tai kanne ja vastine. Kanne määritetään juridisessa mielessä vaatimukseksi, jonka asianomainen esittää vastaajalle ja johon päätöksen tekevä viranomaisena antaa vastauksen.³³

Mikäli kuntalaisen jäsenen oikeutta oli loukattu tai kunnan elinten päätökset olivat vastoin lakia, pystyi kuntalainen halutessaan valittaa siitä lääninhallitukseen, jolloin kuvernöörillä oli mahdollista vaikuttaa kunnan toimintaan. Kansakouluasioissa 1870- 1880-luvuilla kuvernöörit aktiivisesti vaikuttivat ja jopa painostivat koulujen perustamiseen.³⁴

---

32 Savolainen 2009, 180-181; Ylikangas 1992, 29.

33 OK 24; Rautala 1985, 73-75; Kurvinen 1975, 619.

34 Soikkanen 1966, 266, 270.

Vastustus johti toisinaan valituskirjelmän laatimiseen. Tutkimukseni valitukset ovat lähinnä yksityisten ihmisten tai tietyn ryhmän tekemiä kanteita, jotka toimitettiin suoraan lääninhallitukseen. Alemmassa asteessa syntynyt valituksenalainen päätös oli tavallisesti kanteen kohde, jolla haettiin muutosta syntyneeseen päätökseen. Mikäli kannetta ei tehty määräajassa, tässä tutkimuksessa 30 päivän kuluessa, alemmassa asteessa syntynyt päätös sai lainvoiman. Tutkimuksessani alemman asteen päätökset ovat suurimmaksi osaksi kuntakokouksen tai kansakoulupiirikokouksen tekemiä päätöksiä. Kurvisen mukaan viranomaisen tekemä ”*Päätöslauselma valitusasiassa sisältää siis vastauksen siihen kysymykseen, onko alemman asteen päätöksellä luotua oikeudellista olotilaa muutettava vai ei.*” Valitusviranomainen ei periaatteessa asian ratkaisussa saanut mennä valitusvaatimuksen ulkopuolelle eli antaa vastauksia kysymyksiin, joita ei oltu esitetty. Alemman asteen päätös oli siis lainvoimainen, niiltä osin joista ei oltu valitettu. Aina ei näin kuitenkaan kuvernööri toiminut, vaan mikäli selvää lainvastaista toimintaa kanteessa tai vastineessa ilmeni, kuvernööri saattoi määrätä asian korjattavaksi. Kuvaan tätä valitusprosessin etenemistä kuviossa 1.³⁵

Katajala on jaotellut talonpoikaisvastarinnan karkeasti neljäksi eri ulottavuudeksi: passiiviseen ja aktiiviseen sekä väkivaltaiseen ja väkivallattomaan. Hänen jaottelunsa perusteella tutkimukseni valitukset voitaisiin sijoittaa aktiiviseen ja väkivallattomaan vastarintaan. Katajala myös lisäksi mainitsee, että ryhmäkanteiden laatimiset kertoivat myös kollektiivisesta tyytymättömyydestä jotakin asiaa kohtaan. Valituksissa ei ainoastaan kerrota epäkohdista, vaan myös esitetään erilaisia ratkaisumalleja jolla asiantila voitaisiin saada korjattua valittajien toivomalla tavalla.³⁶

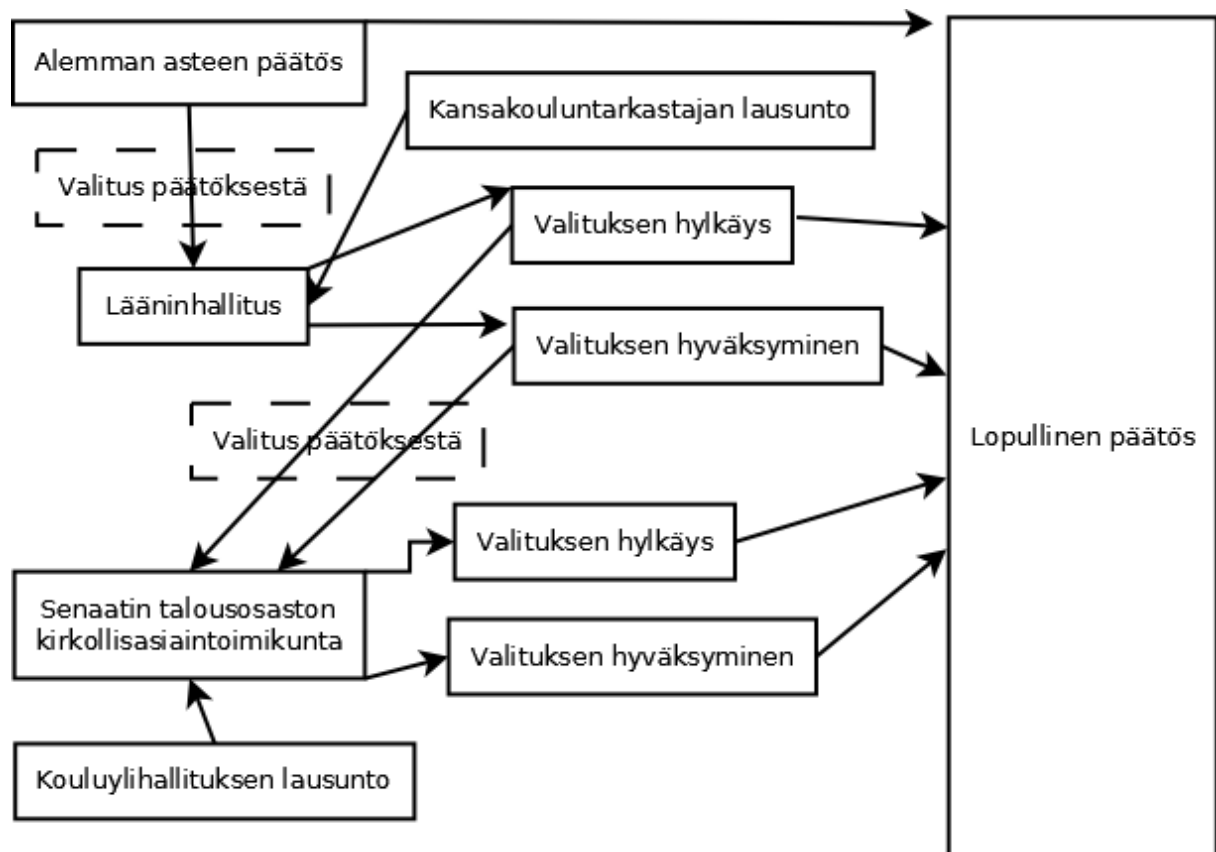
Esiin tuomillaan perusteilla valituksen tekijät anoivat kuvernööriltä jonkin päätöksen tai epäkohdan kumoamista. Tämän jälkeen kuvernööri täydennysmenettelyn avulla pyrki poistamaan valituksessa mahdollisesti esiintyvät puutteet antamalla asiasta välipäätöksen. Siinä kuvernööri vaati valituksen kohteelta eli vastaajalta selvitystä asiasta. Vaaditussa ja antamassaan vastineessaan vastapuoli kirjoitti oman version tapahtumista tai tilanteesta. Vastine luonnollisesti lähes aina poikkesi kantajan näkemyksistä suuresti, mutta oli myös

---

35 Kurvinen 1975, 627-628.

36 Katajala 1994, 138-139.

tapauksia jolloin vastapuoli suoraan myönsi virheitä tapahtuneen. Tällöin asia tavallisesti raukesi. Vastapuolen selitys joskus myös provosoi valittajan antamaan vastaselityksen asiasta. Lähes aina kuvernööri vaati myös erillistä lausuntoa puolueettomalta taholta, ja joka tunsi paikalliset olosuhteet. Lausunnon antajat olivat myös valtion virkamiehiä, jotka pyrkivät perustelemaan näkemyksensä pohjautuen vallassa oleviin asetuksiin. Lausunnon antajana läänitasolla toimi paikallinen kansakoulunpiiritarkastaja^{37, 38}.

KUVIO 1. Valitusmenettely Suomen hallinnossa 1800-luvulla.

Saatuana näiltä kolmelta taholta tapaukseen liittyvät asiakirjat, lääninhallitus teki päätöksen eli antoi vastauksen ”*valittajan muutosvaatimukseen*”³⁹. Silloin kun kuvernööri havaitsi, että valituksenalaisen päätöksen lopputulos oli oikea ja perustelut siihen täydelliset, eikä siten kuin valittaja oli esittänyt, niin kuvernööri julisti alemman viranomaisen päätöksen hyväksi ja päteväksi. Tällöin tämä tapahtui toteamalla päätöksen lopussa yleensä että ”*Lääninhallitus on*

37 Kansakouluntarkastajista ks. Harju 1988.

38 Tiihonen & Tiihonen 1984, 142-143; Harju 1988, 85-86, 364-365; Kurvinen 1975, 622; ks. esim. Hallinnollista lainkäyttöä 1909, 48-49. Lähde Lakimies 1/1909.

39 Kurvinen 1975, 631.

tämän asian tutkinut ja koska valittajat [...] eivätkä valittajat muutoinkaan ole esiin tuoneet pätevää syytä sanotun päätöksen kumoamisessa, niin katsoo lääninhallitus oikeaksi hyljätä valituksen ja asianomaisten noudatettavaksi vahvistaa valituksen alaisen kuntakokouksen päätöksen”. Alemman asteen päätös saattoi myös olla oikea, mutta sen perustelut virheelliset tai puutteelliset. Tällöin kuvernööri päätöksensä perusteluosassa korjasi tai täydensi valituksenalaisen päätöksen perusteluja, joka tarkkaan määriteltynä on oikeastaan hylkäyspäätös.⁴⁰

Kuvernööri oli siis antanut asiasta päätöksen. Seuraavaksi oli jäljellä kaksi vaihtoehtoa. Joko kantaja ja vastaaja hyväksyivät päätöksen, jolloin asia oli loppuunkäsittely ja päätös sai lopullisen lainvoiman tai mikäli kuvernöörin päätöstä ei jostain syystä hyväksytty, voitiin asia viedä vielä ylempään asteeseen. Ylimpänä asteena toimi Keisarillinen Suomen senaatti. Kansakouluja koskevia valituksia käsitteli senaatin talousosaston kirkollisasiantoimikunta. Tavallisesti kantaja esitti uudelleen valituksensa, tuoden siihen ehkä joitain uusia Aspekteja. Kirkollisasiantoimikunta seuraavaksi vaati vastaajalta asianomaisia selityksiä asiasta. Lääninhallitus toimi asiassa tällöin välikätenä. Kun vaaditut selitykset oli saatu, niin pyydettiin vielä kouluylivaltuutukselta⁴¹ kyseisestä asiasta lausunto. Tämän jälkeen kirkollisasiantoimikunta antoi valitusasiasta lopullisen päätöksen, jota oli myös noudatettava.⁴²

Valituksen hyväksymisestä voidaan Kurvisen mukaan puhua ”*ainoastaan silloin, kun valitusviranomaisen puuttuu alemman asteen päätöslauseleman lopputulokseen*”. Se tapahtui joko siten, että ainoastaan kumottiin valituksen alainen päätös, jolloin päätös raukesi. Päätös voitiin myös kumota ja määrätä uusi päätös asiasta tehtäväksi. Kolmas tapa oli kumota päätös ja antaa asiasta uusi päätös.⁴³

---

40 Kurvinen 1975, 631-632; ks. esim. KLH kanslia I, PV 1892 no 6239, Db:178, JoMa.

41 Kouluylivaltuutuksesta ks. esim. Somerkivi 1979.

42 Ks. esim. Hallinnollista lainkäyttöä 1909, 48-49. Lähde Lakimies 1/1909; Rautala 1985, 26.

43 Kurvinen 1975, 632-633.

2. Kuopion kansakouluriidat

2.1. Kansakouluvaroista opettajien palkkoihin

Kuopion maalaiskunnassa (Liite 4) siirryttiin uuteen kunnallishallintoon muutaman vuoden siirtymäajalla helmikuussa vuonna 1868. Kuntakokouksen puheenjohtajana toimi alkuvuosina piirilääkäri Edwin Nylander ja kunnallislautakunnan johdossa 1870-1882 rehtori C. A. Therman. Säätyläiset johtivat alkuvuosina kunnalliselämää, koska he olivat yleensä aktiivisempia ja heillä oli veroäyrin perusteella suurin äänivalta. Talonpoikien osallistuminen vähitellen lisääntyi ja heidän lopullinen murtautuminen kunnalliselämän johtoon tapahtui 1885, kun kunnallislautakunnan esimieheksi ja varaesimieheksi valittiin talollinen. Kuopiossa kunnallislautakunnan asema oli vahva, joka huolehti asioiden valmistelusta ja toimeenpanosta. Lautakunnan vastuulla oli esimerkiksi vaivaishoito ja hätäaputehtävät. Vuosisadan loppupuolella Kuopiossa kunnallisten luottamustehtävien hoitoon valittiin yleensä yhteiskunnallisesti ansioituneita suurtalollisia. Erityislautakuntia perustettiin, joista yksi oli kansakouluvaliokunta vuonna 1901. Kansakouluvaliokunnan yksi tehtävä oli vastata kansakoulupiirien koulurakennuksista. Vasta 1907 maalaiskuntaan valittiin erillinen kansakoululautakunta kaikkia kunnan kansakouluja varten. Lautakunnan jäsenistö koostui lähes poikkeuksetta talollisista; yhtään torpparia tai työväestöön kuuluvaa ei vuosisadan vaihteeseen tultaessa lautakuntaan kuulunut.⁴⁴

Ensimmäistä kertaa kuntakokouksessa kansakouluasiat tulivat käsiteltäviksi 25.9.1870. Kuopion tuomiokirkossa pidetyssä maalaiskunnan kuntakokouksessa 25.10.1870 otettiin kansakouluasia esille, jossa esitettiin 20000 markan kansakoulurahaston perustamista. Esitys hyväksyttiin, vaikka talonpojat vastustivat ehdotusta kiivaasti ja talonpoikien kansakouluvastustus oli alussa ankaraa. Syynä vastustukseen oli pelko siitä, että kustannukset tulisivat heidän harteilleen. Toisaalta tietämättömyys uudesta järjestelmästä ja varovaisuus

---

⁴⁴ Mönkkönen 1996, 115, 118-120, 122; Kauppinen 1975, 601-602.

ylhäältä tulleita määräyksiä kohtaan aiheutti vastustusta kuntalaisissa. Kunnallishallinto jakaantui kuntakokoukseen ja kunnallislautakuntaan, joihin valittiin esimiehet ja varaesimiehet. Kokoukset sujuivat yleensä rauhallisesti, joskin suurten ratkaisujen yhteydessä saattoivat tunteet kuumeta. Kansakoulujen perustamisen tarpeellisuudesta kiisteltiin ja riideltiin kokouksissa 1870-luvulla paljon. Talonpoikien valituksien vuoksi edellä mainittu kansakoulunrahaston perustaminen pitkittyi vuoteen 1872 saakka. Mönkkösen mukaan vastustus alkoi 1870-luvun puoliväliin mennessä kuitenkin vaimentua. Kuopiossa 1873 arveltiin vastustajia ja kannattajia olevan yhtä paljon, mutta myönteiset kokemukset kansakouluista vähitellen muuttivat asenteita. Kuopion maalaiskunnassa ensimmäinen koulu aloitti toimintansa 1.9.1873.⁴⁵

Kuopion maalaiskunnassa hyväksyttiin vuonna 1872 kansakouluohjesääntö, jonka mukaan kunta jaettiin neljään kansakoulupiiriin: pohjoiseen (Kasurila), itäiseen (Riistavesi), eteläiseen (Vehmersalmi) ja läntiseen (Kallaveden länsipuoli). Piirien piti pääosin itse kustantaa ja ylläpitää koulurakennuksensa. Koulukassasta luvattiin jokaiselle piirille tukena 5000 markkaa. Mönkkösen mukaan järjestelmä kuitenkin romuttui 1880-luvun lopulla. Vuonna 1889 kuntakokous otti 3000 markan valtionlainan kansakoulurakennuksia varten. Uusi piirijako syntyi vuonna 1891. Kansakouluverkosto alkoi tihentyä ja innostus kansakoulujen rakentamiseen kunnassa pääsi valloilleen. Vuoden 1898 piirijakoasetuksen takia koulupiirit joutuivat luovuttamaan koulujen omaisuudet velkoineen kunnan haltuun. Se ei sujunut ongelmitta ja muutamat kyläkunnat perustivat kouluja kuntakokouksen vastalauseista huolimatta.⁴⁶

Maaseudulla jokaisella koulupiirillä tavallisesti oli oma paikallinen kansakoulun johtokunta. Siihen kuului yleensä kuusi jäsentä. Maaseudulla koulun johtaja kuului virkansa puolesta koulun johtokuntaan. Yksi johtokunnan jäsenistä toimi koulun taloudenhoitajana. Johtokunnan tehtäviä olivat kaikki kansakouluun liittyvät asiat kuten koulujen perustamisasiat, talousasiat, palkkausasiat sekä koulujen ylläpitoasiat. Tarkoituksena oli koulutyön sujuminen. Näin ei kuitenkaan käytännössä ollut. Halila toteaaakin, että varsinkin alkuajoina esiintyi ongelmia kuten johtokuntien liian nopea vaihtuminen ja

---

45 Mönkkönen 1996, 134-136; Tapper 1975, 414-415, 418; Kauppinen 1975, 598-600.

46 Mönkkönen 1996, 131-133.

perehtymättömyys sekä asiantuntemattomuus kansakouluasioihin. Myös liian monissa johtokunnissa pysyivät toimeensa samat henkilöt, jopa vuosikymmeniä. Kylätasolla johtokunta oli kuitenkin normaalisti ainoa julkisen hallinnon elin, joka oli lähellä itse koulupiirin jäseniä eli tavallista rahvasta.⁴⁷

Veroperuste Kuopiossa alkuvaiheessa maanomistajilla oli manttaali⁴⁸, josta maksettiin veroa 32 veroäyriä. Manttaalia sovellettiin myös pienehköihin teollisuuslaitoksiin ja porrastetusti kuntien virkamieskuntaan sekä työväestöön, jossa 300 markan tulo merkitsi yhtä veroäyriä. Manttaaliverotuksesta siirryttiin myöhemmin kohti tuloverotusta, joka tehosti verotuksen toimintaa kunnassa. Verovaroilla kunta pyrki ensisijaisesti rahoittamaan menonsa. Suurimpia yksittäisiä menoeriä kunnassa oli 1800-luvun loppupuolella kansakoulujen rakentaminen. Menojen kasvaessa myös verotus kiristyi, josta seurauksena oli vastustusta ja valitusta kuntalaisten taholta.⁴⁹

Soikkanen tulkitsee verotusta siten, että kunnan tulojen kannalta katsottuna kunnassa oli kolme merkittävää verotusmuotoa: tulovero, manttaalivero ja henkilövero. Tulovero oli vuonna 1891 merkityksellisin, joka oli tuolloin varsin uusi ja edistyksellinen verotusmuoto. Kuopion läänissä olivat kaikki kunnat ottaneet käyttöön vuonna 1891 tuloveron, jolla oli kokonaisuuden kannalta merkittävin rooli kunnan verotuloista. Tuloverotuksen keskeisimpänä ajatuksena oli saada tilattomat maksamaan veroja, joka oli perinteisesti ollut maanomistajien harteilla.⁵⁰

Toinen verotusmuoto oli perinteinen manttaalivero, joka oli käytössä vielä 1891 useimmissa Suomen kunnissa. Kuopion läänissä oli vain Kuopion maalaiskunta, jossa ei manttaaliveroa enää tuolloin kannettu. Henkilövero oli vähitellen väistyvä verotusmuoto, mutta sillä oli vielä koko 1800-luvun merkittävä asema kuntien verotuloissa. Henkilöveroista tavallisimmin oli henkivero, jonka mukaan 16-64 vuotta täyttänyt henkilö maksoi henkirahaa. Maanomistajat maksoivat veronsa vielä manttaalinsa mukaan eivätkä lainkaan veroäyriin mukaista tuloveroa. Kunnan tehtäväksi jäi päättää kuinka monta veroäyriä se maanomistajille kunnallisissa

47 Syväoja 2004, 85; Halila 1949a, 393-395.

48 Manttaali tarkoittaa maatalon verolukua eli veronmaksukykyä, joka määräytyi talon koon ja maantuoton mukaan. Yksi manttaali vastaa noin 300-850 hehtaaria maata. Lähde Historian sanakirja 1997.

49 Kauppinen 1975, 613-616.

50 Soikkanen 1966, 368.

äänestyksissä myönsi. Verotuksen ja siihen sidotun äänioikeuden kirjavuus pyrittiin poistamaan vuoden 1898 kunnallisasetuksessa, jolloin määrättiin yksi yhtenäinen rahavero entisten vilja- ja rahamaksujen tilalle. Uuden kunta-asetuksen yksi tehtävä olikin yhdenmukaistaa kunnallisverotusta.⁵¹

Kuopion maalaiskunnassa Hirvilahden kylässä eräs talollinen vaati marraskuussa 1882 koulupiirilleen ¼ kunnan kansakoulukassan varoista. Kunta oli aikaisemmin hylännyt tämän vaateen ja siitä valitettiin lääninhallitukseen. Valituksessa valittaja vetosi huhtikuussa 1872 voimaan astuneeseen kouluohjesääntöön, jossa oli tarkkaan määritelty kunnan kouluvarojen jako. Kunta vastineessaan kirjoitti, että kansakouluvarojen jaosta ratkaisee laillisesti järjestetty kuntakokous ja *"Länsipiirin varat, joksi hakijat piirinsä kutsuneet ovat myönnetty Hiltulanlahteen rakennettavaan kansakoulun avuksi"*, täten varoja ei vastaajan mukaan voida myöntää. Lääninhallitus päätti asian ilman kansakoulutarkastajan lausuntoa siten, että valitus hyväksyttiin ja kunta määrättiin maksamaan Hirvilahden kylälle ¼ kansakoulukassan varoista.⁵²

Kaupunkien kunnallisasetus annettiin vuonna 1873. Asetuksen mukaan kaupungeissa päätäntävaltaa käytti raastuvankokouksen rinnalla kaupunginvaltuusto ja toimeenpanovaltaa maistraatti, joka tosin rajoittui pelkästään päätösten laillisuuden valvontaan. Vallan kolmijaon mukaan, maistraatti ei ollut millään lailla valtuuston käskyvallan alainen. Maistraatti saattoi kuvernööreille antamissaan lausunnoissa vastustaa valtuuston tekemiä ehdotuksia. Raastuvankokous valitsi valtuuston jäsenet. Kaupunkeihin muodostettiin myös uusi toimielin nimeltään rahatoimikamari. Sen tehtäviä olivat kaupungin raha-asioiden hoito. Rahatoimikamarin toimialaan kuului rajoitetusti myös toimeenpanovalta kaupungin kansakoulujohtokunnan tekemissä ratkaisuisissa.⁵³

Äänioikeutta nautti kaupungin kunnallisasetuksen mukaan veroja maksavien kaupunkilaisten lisäksi yhtiöt, jotka toimivat kaupungin sisällä eli esimerkiksi yksityiset yritykset, kuolinpesät ja erilaiset yhdistykset. Myös muilla elinkeinoharjoittajilla, joilla oli kiinteätä omaisuutta kaupungin alueella oli äänioikeus. Äänioikeudettomia olivat ne jotka eivät maksaneet veroja,

51 Jutikkala 1942, 618-619, 623; Jutikkala 1972, 73; Soikkanen 1966, 368-369; ks. Ask 11/1898.

52 KLH kanslia I, VD 68d/1882, Ec: 3, JoMa; KLH kanslia I, PV 1883 no 80, DbA:139, JoMa; Tapio 22.11.1882.

53 Jutikkala 1972, 94; Kuusanmäki 1983, 100-103; Ask 40/1873.

eli käytännössä köyhälistö, sekä toisen isäntävallan alaisuudessa olevat alustalaiset tarkoittaen maanvuokraajia ja tilattomia. Tulkintavaikeuksia tuotti esimerkiksi tehtaiden työntekijöiden asema. Jussi Kuusanmäki kirjoittaa, että veroäyriperuste synnytti monissa Suomen kaupungeissa kiistoja, joihin liittyi sosiaalipoliittisia, kunnallispoliittisia ja taloudellisia näkökulmia. Yksi veroäyri merkitsi yhtä ääntä ja korkein yhden henkilön ääniluku oli 25. Kaupunkien veroäyriperusteita muutettiin vuonna 1883, jolloin yksiäyriset vapautettiin verosta ja samalla heiltä poistettiin äänioikeus. Tuomisen mukaan äänivalta kaupungeissa jakaantui lähinnä porvariston ja talonmistajien kesken.⁵⁴

Kunnallisvaltuusto valitsi kansakoulun johtokunnan. Kaupungissa oli yksi johtokunta, joka vastasi jokaisen kaupungissa toimivan koulun asioista. Opettajiston merkitys johtokunnissa oli kaupunkikansakouluissa huomattavasti pienempi kuin maaseudulla. Halilan mukaan johtokunnat koostuivat kaupungeissa yleensä enimmäkseen säätyläisistä, jotka eivät edustaneet riittävästi yleensä sitä yhteisöä jotka kansakoulua kävivät. Kansakoululaitos tuli kaupunkien koulupakon myötä taloudellisesti paljon rasittavammaksi kuin maaseudulla ja kaupungeilla oli perustettu erityisiä kansakoulurahastoja sellaisiin menoihin, joihin ei valtioapua herunut. Kaupungeissa oli omat kansakouluntarkastajansa, jotka olivat usein sivutoimisesti toimivia pappeja tai oppikoulunopettaja. Kuopiossa päätoiminen tarkastaja tuli vasta 1910-luvulla. Kuopion kaupungissa porvaristo päätti 20.4.1871 kustantaa täydellisen kansakoulun tytöille ja pojille. Kaupungin työväestö vastusti hanketta. Kouluylhallitukselta saapui vahvistus 1.10.1871. Kouluille senaatti oli myös myöntänyt 300-500 markan vuotuisen avustuksen.⁵⁵

Kansakouluasetuksessa 1866 säädettiin opettajanviran täyttäminen. Kansakoulujen johtokunnat valitsivat opettajansa. Maaseutukouluissa johtokunnat saattoivat hylätä hakijan, jolla oli erinomainen todistus ja pätevyysvaatimukset vain sillä perusteella että hän soveltui huonosti vaatimattoman maalaiskylän opettajaksi. Mikäli virkaan ei saatu pätevää siihen valittiin väliaikaisesti epäpätevä henkilö. Kansakoulunopettaja oli kunnan virkamies, jolle valtio suurimmaksi osaksi maksoi palkan ja tulevan eläkkeen. Kaupungeissa opettajien palkat kuuluivat hyväksytyihin kansakoulumenoihin, jotka esimerkiksi vuonna 1895 olivat 25 prosenttia kaikista kansakoulumenoista. Maalaiskansakouluissa kunnan oli sitouduttava myös

54 Kuusanmäki 1983, 61-63; Tuominen 1956, 71-72.

55 Nummela 1989, 418; Syväoja 2004, 84; Halila 1983, 380-383.

hankkimaan opettajalle asuin- ja ulkokuoneet, viljelymaata, lehmän sekä polttopuut. Tämän lisäksi opettaja sai kunnalta pientä palkkaa, joka vaihteli kunnittain. Alueittain palkkaus vaihteli suuresti. Palkka ja luontaisedut vaihtelivat myös sukupuolen mukaan. Miesopettaja sai korkeampaa palkkaa ja paremmat edut kuin naisopettaja.⁵⁶

Opettajien palkkaus oli 1800-luvulla varsin vaatimatonta. Vuoden 1866 asetuksessa valtiolta maksoi avustusta 600 markkaa mies- ja 400 markkaa naisopettajalle. Rahapalkan lisäksi opettajille kuului joitain luontaisetuja kuten asuinhuoneet, ruoka ja yleensä pieni kasvima. Yhteen laskettuna miesopettajan palkka Kuopion maalaiskunnassa oli noin 900 markkaa ja naisopettajan noin 700 markkaa vuodessa.⁵⁷

Kansakoulut ymmärrettiin alusta asti kunnallisiksi laitoksiksi. Opettajien palkankorotukset tulivat aiheelliseksi 1870- ja 1880-luvulla. Ratkaistavana oli tällöin kysymys, kenelle asia kuului: kunnille vai valtiolle. Vuonna 1885 valtiopäivät korottivat miesopettajan palkan 800 ja naisopettajan 600 markkaan. Kunnilla oli tämän jälkeen valta päättää maksettiinko opettajille vielä lisäpalkkaa. Mikäli kunta ei noudattanut kouluhallituksen määräyksiä, pystyi valtio helposti epäämään valtionavut kansakouluilta.⁵⁸

Pari kansakoulunopettajaa ja opettajatarta Kuopion kaupungista eivät olleet tyytyväisiä palkkaehtoihin kesäkuussa 1887. Heidän valituksensa koski palkankorotuksia määrävuosia palveltuaan. Opettajat olivat sitä mieltä, että määrävuodet tuli laskea siitä lähtien jolloin he olivat saaneet valtuuskirjan virkaansa. Vastineessa kaupunki sitoutui antamaan vuosittain rahasumman, joka oli suuruudeltaan 4 prosenttia kaupungin keräämistä kansakoulujen ylläpitoon tarkoitetuista suostuntaveroista. Lääninhallitus hyväksyi valituksen sanomalla, että palkkaussäännössä säädettiin kaupunkien kansakoulun opettajille ensimmäinen palkankorotus viisi vuotta palveltuaan. Lääninhallituksen tulkinnan mukaan oli otettava mukaan nekin vuodet, jotka koskivat koeaikaa ennen varsinaista virallista vahvistuskirjaa.⁵⁹

Kuitenkin vasta 1880- 1890-luvuilla asenteet kansakouluja kohtaan muuttuivat Kuopion

---

56 Syväoja 2004, 95-97.

57 Tapper 1975, 418; ks. Tapio 16.11.1887; ks. myös Halila 1949a, 342-343.

58 Kaukovalta 1940, 174.

59 KLH kanslia I, VD 47d/1887, Ec:16, JoMa; KLH kanslia I, PV 1887 no 6041, Db:158, JoMa; Savo 16.7.1887.

alueella kokonaisuudessaan suopeimmiksi. Mönkkösen mukaan kansakouluista kehittyi vähitellen kylien henkinen keskus, joka voimisti talonpoikaisuutta ja itsetuntoa. Vanhoillisten talonpoikaisäntien epäluulot kansakouluja kohtaan osoittautuikin harhaksi. Ymmärrettiin, että koulunkäynti ja kotien arkiaskareet eivät olleet loppujen lopuksi ristiriidassa toistensa kanssa. Seurauksena olikin täydellinen asenteiden muutos päinvastaiseksi ja alettiin vaatia kouluja omiin kyliin. Kansakouluja perustettiin aaltomaisesti. Ensimmäinen aalto 1890-luvun alussa toi mukanaan yhdeksän uutta koulua, jonka jälkeen oli muutamia vuosia hiljaisempaa, mutta ennen piirijakoasetusta 1898 oli kouluja toiminnassa 17. Toinen aalto alkoi heti vuoden 1898 piirijakoasetuksen jälkeen. Kuopion maalaiskunnassa piirijakoasetus merkitsi suurta muutosta. Kuntakokouksessa 13.1.1900 valiokunta esitti maalaiskunnan jakamisen 25. koulupiiriin. Esitys meni läpi, jonka kuvernööri myöhemmin hyväksyi. Vuosina 1901-1904 perustettiin vielä viisi koulua lisää.⁶⁰

Katajalan tulkinnan mukaan asenteiden muutoksen taustalla oli pääasiassa kaksi syytä: sosiaaliset ja taloudelliset syyt. Rahvas huomasi, että kansakoulu mahdollisti kiipeämisen ylöspäin yhteiskunnan hierarkiassa opettelemalla esimerkiksi lukemaan, kirjoittamaan ja laskemaan, sillä monilla yhteiskunnassa muodostuneilla uusilla aloilla edellytettiin edellä mainittuja taitoja. Toiseksi kaikki eivät päässeet hyötymään koulusta pitkien etäisyyksien vuoksi, mutta joutuivat silti maksamaan yhtä suuria koulumaksuja kuin muutkin. Sen takia oli järkevintä saada koulu omaan kylään mahdollisimman lähelle.⁶¹

2.2. Maantieteellisistä syistä koulutilan ylläpitoon

1800-luvun puoliväliin mennessä sääty-yhteiskunta oli Suomessa alkanut hajota. Aateli ja aateliton herrasväki olivat pitkän ajan kuluessa sulautuneet yhdeksi sosiaaliryhmäksi, säätyläisiksi. Jäljellä oli vain kaksi säätyä: säätyläiset eli herrasväki ja rahvas eli muu kansa. Soikkanen laskee säätyläisiksi myös ratsutilalliset. Mihin luokkaan kukin yksilö kuului oli

---

60 Tapper 1975, 420, 422; Mönkkönen 1996, 137.

61 Katajala 1988, 106, 169-171.

helppo ratkaista: puhuiko asianomainen henkilö säätyläisten kieltä ruotsia vaiko tavallisen rahvaan kieltä suomea. Useimmissa tapauksissa 1800-luvun loppupuolella käytettiin termiä luokka: ylä- ja alaluokka. Keskiluokka, joka vähitellen alkoi kaupunkeihin muodostua kavensi luokkien välistä kuilua. Maaseudulla syntyi suurtalonpojisto, joiden sivistystaso ja varallisuus olivat säätyläisten tasoa. Rahvaanlasten koulunkäyntiä ei suosittu. Talonpojat lähettivät lapsiaan kansakouluihin, mutta siellä annettu opetus harvemmin tuli torppareiden ja mäkitupalaisten hyväksi. Maaseudun omistavan ja omistamattoman luokan välinen jyrkkä kuilu entisestään syveni sivistystason kasvaessa.⁶²

Kuopion maalaiskunnassa oli huhtikuussa 1892 kansakoulujen oloja varten valittu toimikunta ehdottanut, että kunta avustaisi kansakoulupiirejä 3300 markalla. Kunta oli myös lisäksi myöntänyt avustusta yhdelle koululle 1000 markkaa sekä kahdelle koululle 100 markkaa vuotuisen ylläpitoon. Kuntakokous päätti hyväksyä nämä ehdotukset. Päätöksestä valitettiin. Valituksessa selitettiin, että kuntakokous oli pidetty pahimman kelirikon aikana, jolloin kokoukseen pääsy oli hankalaa. Lisäksi valittajat asuivat järvien takana.⁶³

Valituksen mukaan päätöksen toteutustavassa oli ollut myös ongelmia. Kokouksessa oli käytetty epäasiallisia keinoja uhkaamalla, että ilman ylimääräisiä koulumaksuja kunta ei suostuisi kansakouluja lunastamaan myöhemmin itselleen. Päätöksestä oli lisäksi väliaikainen, eikä äyriperusteista äänestystä ollut toimitettu. Valituksessa myös selitettiin, että kiistelystä jatkuen pitkään useimmat olivat lähteneet kokouksesta kyllästyneenä pois, jolloin kyseinen päätös oli helposti toteutettavissa.⁶⁴

Kunta selitti, että avustuksen jälkeen koulut jäisivät jokaisen piirin yksityiseksi omaisuudeksi. Lääninhallitus hyväksyi selityksen ja sanoi, että päätös oli laillisesti tehty, eikä valittajilla ollut täten päteviä syitä valituksen alaisen päätöksen kumoamiseen. Syynä oli selvästi kateus muita piirejä kohtaan. Valittajat eivät voineet hyväksyä avustuksia muille koulupiireille, mikäli se ei heitä itseään mitenkään hyödyttäisi. Asia yritettiin peittää vedoten hankaliin olosuhteisiin, joka ei kuitenkaan mennyt läpi lääninhallituksessa.⁶⁵

---

62 Jutikkala 1968, 183-185; Jutikkala 1942, 613; Soikkanen 1966, 197, 338; ks. myös Liikanen 1995, 213.

63 KLH kanslia I, VD 74d/1892, Ec:24, JoMa.

64 KLH kanslia I, VD 74d/1892, Ec:24, JoMa.

65 KLH kanslia I, VD 74d/1892, Ec:24, JoMa; KLH kanslia I, PV 1892 no 6239, Db:178, JoMa.

Kuopion maalaiskunnassa Jännevirran kansakoulupiiri päätti rakentaa kansakoulurakennuksensa Toivalan kylään. Kuopion rahatoimikamari piti kyseistä päätöstä lainvastaisena ja valitti siitä heinäkuussa 1894 lääninhallitukseen. Valituksen mukaan Toivalan kylä oli saanut äänestää liian monella äänellä. Rahatoimikamarin mielestä, koulupaikka olisi valittu koulupiirin keskelle Kurkiharjulle, mikäli äänestys olisi mennyt oikein. Eräs yksityishenkilö oli vielä luvannut luovuttaa ilmaiseksi omistamansa tontinkin. Vastineessa ei yritetty asiaa selittää äänestystä vaan oikeastaan vain mainittiin, että maantie olisi ollut kätevästi valitun koulupaikan vieressä. Läninhallitus määräsi uuden piirikokouksen ja äänestyksen.⁶⁶

Seuraavan vuoden maaliskuussa rahatoimikamari puuttui jälleen kerran koulupiirikokouksen toimintaan. Rahatoimikamarin mielestä Vaajasalon kylä oli osa Kurkiharjun kylää, eikä näin ollen olisi saanut itsenäisesti äänestää yhdelläkään äänellä. Vastineessa harmiteltiin sitä, että piirikokouksia oli pidetty kahden vuoden aikana useasti, mutta yhteistä sopimusta koulurakennuksen paikasta ei oltu vielä saatu aikaiseksi. Aina oli ollut joku, jota päätökset eivät olleet tyydyttäneet. Läninhallituksen tulkinnan mukaan Vaajasalon kyläläisten oikeutta oli loukattu ja täten kumosi tehdyn päätöksen, määräten uuden piirikokouksen kyseisestä asiasta pidettäväksi.⁶⁷

Kansakoulu aloitti tavallisesti toimintansa vuokratiloissa, maaseudulla esimerkiksi jonkun talollisen pirtissä. Vielä 1900-luvun alussa yleinen ratkaisu oli siirtää jokin hylätty rakennus koulun tontille ja sisustamalla se koulunkäynnin tarpeiden mukaisesti. Maaseudulla rakennusten yhteydessä rakennettiin opettajien asunnot ja ulkorakennukset kuten käymälät, liiteri sekä opettajien luontaisetujen vaatimat karjasuojat ja ladot. Koulujen omaisuutta valvoi koulujen johtokunta, johtaja tai opettajat.⁶⁸

Riistaveden kylässä Kuopion maalaiskunnassa kansakoulun paikasta ei oltu yksimielisiä. Koulupiirikokous oli päättänyt sijoittaa kansakoulun joulukuussa 1894 paikkaan, josta eräs talollinen valitti. Talollisen mukaan enemmistö oli halunnut sen lokakuun piirikokouksessa toiseen paikkaan. Valittajan mukaan piirikokouksen valitsema paikka sijaitsi piirin ”toisessa

66 KLH kanslia I, VD 119d/1894, Ec:29, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 6478, Db:189, JoMa; Uusi Savo 1.9.1894 8.9.1894.

67 KLH kanslia I, VD 52d/1895, Ec: 31, JoMa; KLH kanslia I, PV 1895 no 1650, Db: 191, JoMa.

68 Syväoja 2004, 77-78, 81; Halila 1949a, 38.

laidassa ja siis sopimaton suurelle osalle piiristä” ja koulun ohjesäännön mukaan päätöksen tehneellä koulun johtokunnalla ja rakennustoimikunnalla ei ollut tähän oikeutta. Valittaja myös mainitsi, että yksi piirinosa joka oli ”köyhä ja valituksen puutteessa oleva Hakomäen kinkeri jäisi aivan syrjään ja ei voisi käyttää koulua hyväkseen”, ja valittu koulun rakennuspaikka ei ollut keskellä piiriä. Vaadittiin uutta kokousta asiasta.⁶⁹

Vastineessa kerrottiin, että koulupiirikokous oli laillisesti pidetty. Kokous oli antanut rakennustoimikunnan lopullisesti päättää koulunpaikasta. Kolmea eri ehdotusta harkittiin, joista yksi valittiin. Valittu sijainti oli ainoastaan 1,5 kilometrin päässä vastustajan esittämästä kohteesta. Valittajan esittämä paikka ei ollut sovelias, koska se oli *”kolkossa kivikossa sekä talot jotka voisivat olla kortteerina lapsille vähemmät ja loitommalla”*. Kortteerit olivat majapaikkoja ja yleensä tuttuja taloja, jonne pitkien matkojen takaa kouluun tulleet oppilaat majoittuivat.⁷⁰

Lääninhallitus totesi että Riistaveden koulun rakennushake oli ollut riidanalaisena jo vuosikautia, ja koulua oli pidetty puutteellisissa olosuhteissa. Kun paikka vihdoinkin oli saatu ostettua, eikä valittaja ollut esittänyt laillista syytä päätöksen kumoamiseksi, niin lääninhallitus hylkäsi valituksen vahvistaen samalla piirikokouksen päätöksen. Samalla myös huomautettiin, että valitus oli tehty liian myöhään. Tästä valittaja ei vielä lannistunut, vaan vei asian senaattiin. Sieltä ei kuitenkaan tullut muutosta ja asia oli täten loppuunkäsittely.⁷¹

Kansakoulun johtokunnan tehtäviin kuului kansakouluasioiden hoito: koulujen perustaminen, koulurakennusten hoito, opettajien valinta ja rahavarojen käyttö. Käytännössä johtokunnat hoitivat koulujen juoksevia asioita ja huolehtivat koulujen toimintaedellytyksistä. Usein kävi kuitenkin niin, että opetus ja rakennukset olivat rempallaan johtaen jatkuviin valituksiin 1800-luvun lopulla. Varsinaiseen tarkastukseen johtokunnat eivät osallistuneet, vaan hoitivat lähinnä koulujen ylläpitoa.⁷²

Kuntien maaomaisuus karttui vähitellen kansakoulujen perustamisien myötä, sillä opettajille annettuihin luontaisetuihin kuului yleensä oma maapalsta. Tämä seikka pakotti kuntien usein

69 KLH kanslia I, PV 1895 no 947, DbA:191, JoMa; vrt. Lipponen 2006, 206-207.

70 KLH kanslia I, PV 1895 no 947, DbA:191, JoMa; Syväoja 2004, 105; Halila 1949a, 207.

71 KLH kanslia I, PV 1895 no 947, DbA:191, JoMa; KLH kanslia I, KD 41/6 1896, Eaa:561, JoMa.

72 Harju 1988, 89-91.

hankkimaan koulutonteiksi vähintään puolisentoista hehtaarin kokoisen maatilaa. Kuntien maaomaisuus alkoi vähitellen kasvaa. Soikkasen mukaan maaomaisuuden hankintaa kunnissa vastustettiin, jonka seurauksena oli se ettei varoja yleensä sidottu suureen tilaan. Monissa kunnissa pieniä koulutiloja lahjoitettiin kunnalle, joissa lahjoittajina olivat usein talolliset.⁷³

Kuopion maalaiskunnassa Kasurilan kylässä tammikuussa 1904 toimi kansakoulunopettaja, jonka koulutilan hoitoon oli pari talollista tyytymättömiä. He nimittivät opettajaa kehnoksi maanviljelijäksi, joka oli päästänyt viljelysmaat rappiolle viljelemällä vain heinää ja lannoittamatta peltojaan. Talollisten mukaan koulupiiri oli tullut tyytymättömäksi ja vaatinut opettajalta selvitystä koulutilan kunnosta. Asiaa puitiin kokouksessa, jossa vaadittiin viljelysmaita asetuksen mukaiseen kuntoon. Opettaja oli myös myynyt luvattomasti lantaa, josta koulupiiri vaati korvausta. Kasurilan koulupiiri oli aikaisemmin päättänyt äänestyksen jälkeen olla irtisanomatta opettajaa kunhan hän:⁷⁴

*"maksaa tilan ulosteot ja pitää aijat kunnossa, hänelle palkan lisäykseksi. Opettaja huomautti vielä että hän vasta-alkavana ja köyhänä miehenä ei voi aivan heti panna viljelysmaita hyvään kuntoon kun entuudestaan ovat perin alhaisessa viljelyskunnossa olleet kauan. Tähän vastasi piiri ja antoi ehdon vallan viljellä laillaan."*⁷⁵

Päätöksestä seurasi kirjelmä lääninhallitukseen. Valituksessa vedottiin laittomaan äänestykseen. Valituksessa syytettiin opettajaa valtakirjojen keräämisestä syrjäkylien ihmisiltä, jotka eivät olleet asiasta ihan täysin selvillä. Äänestyksessä oli myös myönnetty yhdelle ihmiselle liian suuri äänimäärä, eikä äänen tasausta oltu huomioitu niin kuin kunnallisasetus määräsi. Äänivalta kuntakokouksessa oli sidottu veroäyriin siten, että yhdellä veroäyrillä saatiin yksi ääni kuntakokoukseen. Veroäyri saavutettiin 100-300 markan tuloista, kunnasta riippuen. Veroäyriin suuruus taas määräytyi manttaalin mukaan. Korkein yhden ihmisen äänimäärä oli 25. Edellä mainittuihin seikkoihin vedoten valittajat halusivat irtisanoa opettajan toimestansa. Lääninhallitus oli valittajien kanssa samaa mieltä. Piirikokous oli toiminut sen mielestä laittomasti kunnallisasetusta vastaan, ja kuvernööri palautti asian

73 Soikkanen 1966, 287-288.

74 KLH kanslia I, VD 3d/1904, Ec:51, JoMa; Otava 17.5.1904.

75 KLH kanslia I, VD 3d/1904, Ec:51, JoMa.

uudelleen kuntaan käsiteltäväksi.⁷⁶

Kuopion maalaiskunnassa maaliskuussa vuonna 1904 joukko Roikansaaren kansakoulupiiriin kuuluvia kyläläisiä anoivat kunnalta lupaa muodostaa Vehmersalmen ja Roikansaaren koulupiireistä uusi Särkilahden koulupiiri. Vaatimuksen taustalla oli lapsiluvun kasvu ja pitkät- ja lähes tiettömät koulumatkat. Halila sanoo, että koulumatkojen pituus- ja hankaluus oli maaseudun erityisongelma, jonka ratkaisemiseen ei ollut mitään patenttiratkaisua. Syväojan mukaan syrjäseuduilla usein puuttui tie. Silloin matkattiin pitkin metsäpolkuja, järvien yli soutaen ja talvisin jätää pitkin. Kunta oli ehdottanut olemassa oleviin kouluihin apulaisopettajien palkkaamista, mutta edellä mainittujen kyläläisten mielestä epäkohtaa ei voinut tällä tavoin korjata.⁷⁷

Kuntakokous ei suostunut tähän anomukseen. Syyksi he ilmoittivat, että *”kuntakokous tällä kertaa hylkäsi anomuksen, koska kunnan varat eivät nykyään riitä eivätkä ennen päätetytkään piirikoulut vielä ole kaikki valmiit”*. Kunnan päätöksestä seurasi valitus. Valituksella ainoastaan anottiin lääninhallitukselta lupaa perustaa uusi koulupiiri, kun kunta ei siihen suostunut. Kunta vastineessa myös väitti *”että Kuopion maalaiskunnan alueen jakaminen koulupiireihin oli jotenkin vaikea tehtävä, kun kunta on laaja, harvaan asuttu ja vesien uurtama monin paikoin”*. Kunnan mukaan anomuksen epäämisen syynä oli ollut jo pari vuotta rakenteilla olevat kansakouluhankkeet, joista olisi voinut uusia riita-asioita syntyä mikäli yhden harvalukuisen kylän olisi annettu perustaa oma koulupiiri. Kansakoulutarkastaja omassa lausunnossaan epäili valittajien ilmoittamaa lapsiluvun määrää, joka hänen mielestä oli liioiteltu. Lääninhallitus päätyi kunnan kannalle, eikä nähnyt että valittajat olisivat tuoneet päteviä syitä kunnan päätöksen muuttamiseen.⁷⁸

---

76 KLH kanslia I, VD 3d/1904, Ec:51, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 3540, DbA:206d, JoMa; Soikkanen 1966, 247-248.

77 KLH kanslia I, VD 135d/1904, Ec:52, JoMa; Halila 1949a, 223; Syväoja 2004, 105.

78 KLH kanslia I, VD 135d/1904, Ec:52, JoMa; KLH kanslia I, 1905 no 78, DbA:207d, JoMa; Otava 29.10.1904.

3. Tuusniemen ja Maaningan kansakouluriidat

3.1. Tuusniemellä riidan syynä taloudelliset kysymykset

Uusi kuntalaki tuli Tuusniemellä (Liite 5) voimaan läänihallituksen 27.3.1868 antamalla asetuksella. Kunnallishallitus alkoi toimia vuoden 1870 alusta. Kuntakokouspaikkana toimi tavallisesti kunnan tupa, jossa päätökset tehtiin saapuneiden osanottajien äänten perusteella. Kouluasioita varten kuntakokous aluksi asetti erillisen koulukomitean, jossa käsiteltiin kansakoulun perustamiseen tarvittavia varoja. Komitean ehdotuksesta ensimmäinen kansakoulu perustettiin kirkonkylään 14.5.1875. Aluksi kansakoulu toimi vuokratiloissa, josta maksettiin vuokraa kunnan tilikirjojen perusteella 650mk vuodessa.⁷⁹

Kirkonkylän kansakoulun johtokunta ehdotti syyskuussa 1876 kuntakokoukselle harmonin⁸⁰ hankintaa koululle. Kunta päätti äänestyksen jälkeen ostaa soittimen. Varat siihen piti ottaa kunnan kassasta. Halila pitää oman harmonin hankintaa kansakoululle erittäin tärkeänä. Hän toteaaakin, että se oli täydellisen kansakoulun symboli. Kaikille kuntalaisille soittokoneen hankinta ei kuitenkaan käynyt ja muutama vastalause esitettiin. Pari ratsutilallista valittivat asiasta ja syynä oli raha. Valittajat olivat manttaalimiehiä, jotka pitivät harmonin hankintaa turhana. He vaativat, että mikäli soitin haluttiin, niin sen hankintaan oli osallistuttava myös tilaton väestö. Asia raukesi lopulta vastapuolen myönnettyä, ettei kunnan kassassa ollut kyseiseen tarkoitukseen riittävästi varoja. Lääninhallitus määräsi uuden kokouksen asiasta pidettäväksi.⁸¹

Heinäkuussa 1894 päätettiin alustavasti uuden koulurakennuksen rasiuksista. Rakennushirret päätettiin kantaa manttaalin mukaan, mutta ylläpitokulut kuten polttopuut ja opettajien palkat koulupiirikokous päätti kantaa hengittäin. Syyskuussa syntyi asiasta lopullinen päätös. Päätös johti vastustukseen. Eräs loinen monen muun tilattoman suostumuksella kirjoitti valituksen

---

79 Räsänen, Martikainen, Kähkönen 2000, 183-184.

80 Pianon muotoinen, urkujen sävyinen kosketinsoitin. Lähde Uusi sivistyssanakirja 1993.

81 KLH kanslia I, VD 47d/1876, Ec:5, JoMa; KLH kanslia I, PV 1877 no 566, Db:115, JoMa; Halila 1949a, 189.

lääninhallitukseen. Valittajat yhdessä vaativat tilattomalle väestölle vapautusta koulumaksuista. Koulujen oppilaiden vanhemmat maksoivat koulumaksuja, joka oli vähintään yksi marka lukukaudelta. Köyhimmät saivat tästä vapautuksen.⁸²

Vastapuoli näki kysymyksen eri lailla. Heinäkuussa tehty päätös oli laillisesti päätetty, eikä siitä ollut määrääkaan mennessä valituksia muodostettu, joten päätös oli saanut lainvoiman. He sanoivatkin, että valittajat vain *"antavat Tuusniemen kirkonkylän kansakoulupiiriläisten päätöksistä kerrassaan valheellisia ja eksyttäviä tietoja herra kuvernöörille"*. Syyskuun alussa koulupiiri vapautti maksuista ne jotka sitä todella tarvitsivat. Kokouksen puheenjohtaja oli pyörästynyt valittajien väitteestä ettei muka pöytäkirjaa olisi kokouksen lopussa julkisesti luettu *"jossa he suoraan valehtelevat ja kokouksen puheenjohtajaa mitä törkeämmästi loukkaavat."*⁸³

Kansakouluntarkastaja lausunnossaan näki myös asian siten, että heinäkuussa tehty päätös oli laillinen. Hän myös ymmärsi, että tilattomalle väestölle oli säilytetty koulumaksuja, sillä muuten he olivat vapautetut yhteiskunnallisista rasituksista. Henkiluvun mukaan tehty koulurasitus oli hänen mielestä kohtuullinen. Lääninhallitus oli samaa mieltä: heinäkuun päätöksestä ei oltu valitettu yhdeksän päivän kuluessa ja näin ollen koulupiirin päätös jäi voimaan.⁸⁴

Toinen kansakoulu Tuusniemellä oli perustettu Kosulaan 18.5.1892. Kosulan kansakoulupiirikokous päätti toukokuussa 1895 koulumaksujen kannosta. Kokouksessa päätettiin kantaa 800 markkaa siten, että se kannettaisiin tasan kaikilta koulupiiriläisiltä henkiluvun mukaan. Päätöksestä syntyi erimielisyyttä. Eräs torppari ei pitänyt kokousta laillisena vaan vaati uuden kokouksen pitämistä, sillä se oli *"tehty saapuvilla olleen suuren enemmistön tahtoa vastoin"*. Valittaja vaati *"että 1/3 summasta kannettaisiin semmoisilta henkilöiltä, joille ei ole taksoitettu mitään veroäyriä ja jäännös 2/3 veroäyrien maksajilta äyriä mukaisesti, ettei kenenkään siitä tulisi kärsimään"*.⁸⁵

Vastineessa kerrottiin että koulumaksujen kanto oli päätetty toteuttaa henkiluvun mukaan ettei

82 KLH kanslia I, VD 141d/1894, Ec:29, JoMa; Syväoja 2004, 104.

83 KLH kanslia I, VD 141d/1894, Ec:29, JoMa.

84 KLH kanslia I, VD 141d/1894, Ec:29, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 7344, Dba:189, JoMa.

85 KLH kanslia I, VD 82d/1895, Ec:32, JoMa; Räsänen, Rissanen 2000, 206, 213-219.

”koulu tämän tähden tulisi jäämään kesken tekoseen tilaan ja muutoin tällä kertaa lakkautettavaksi toimestaan”. Siinä myös moitittiin sitä, että alussa kansakoulun perustamiseen suhtauduttiin hyvin innokkaasti, mutta nyt kun rakennustyöt vaatisivat rahaa kukaan ei ollut halukas sitä kustantamaan ja *”riitelemällä asiaa vain viivytetään.”* Selityksessä yritetään myös päätöstä puolustaa mainitsemalla, että köyhät olivat voineet käydä koulua ilman koulun sisäänpääsymaksua ja piiri oli kustantanut heille myös kaikki koulutarvikkeet.⁸⁶

Seurasi heti vastalause. Sen mukaan kunta oli ostanut koulurakennuksen yhteisillä varoilla, jotka kunta oli kantanut henkiperusteella yhteensä 1500 markkaa. Lisäksi valtionlainaa oli otettu 2000 markkaa, josta koulun johtokunta oli maksanut osan urakoitsijalle. Vastalauseen mukaan urakoitsijan saatua rahat oli urakka jäänyt kesken. Kansakoulutarkastaja kertoi myös oman näkemyksensä asiasta. Hänen mielestään tilaton väestö *”joka niin vähän ottaa osaa kunnallisiin rasituksiin, vetäisi kortensa kekoon kansakoulujen ylläpitoon ja rakennukseen, joista heillä jokaiselle on hyötyä”.* Tarkastaja myös yllättäen huomautti, että muuallakin on koulumaksuja suoritettu henkilövun mukaan. Laki kuitenkin määräsi, että veron perusteena oli kunnallinen veroäyri, joka määräytyi manttaalien mukaan, joten tarkastaja ehdottikin valituksen alaisen päätöksen kumoamista. Lääninhallitus antoi päätöksensä elokuun lopussa 1895. Se oli odotetusti samaa mieltä ja perusteli asiansa *”piirillä ei voi olla oikeutta veroittaa jäseniänsä toisessa järjestyksessä kun 6.2.1865 kunnallishallinnossa maalla annettu armollinen asetus nimenomaan säättää”* ja valitus hyväksyttiin. Lisähuomautuksena sanottakoon, että Kosulan koulurakennus paloi seuraavassa kuussa 28.9.1895. Oliko palolla ja valituksella jokin yhteys, sitä ei tiedetä.⁸⁷

Kunnallisasetuksessa 1865 ei määritelty laisinkaan perusteita kuntalaisten verotuksen järjestämisestä, joka johti varsin kirjavaan verotuskäytäntöön koko maassa. Tästä seurauksena oli erilaisia ongelmia. Veroja kannettiin kunnassa erikseen erilaisiin kassoihin, joita oli perustettu monenlaisia tarkoituksia varten, esimerkkinä kansakoulukassa ja köyhäinhoitokassa. Jutikkalan ja Kaukovallan mukaan Suomessa tuskin oli kahta kuntaa, jossa kunnallinen verotus olisi tapahtunut samalla lailla. Kunnallisverotus oli usein mielivaltaista ja köyhäkin mahdollisesti joutui maksamaan veroa sellaisesta tulosta, jota

86 KLH kanslia I, VD 82d/1895, Ec:32, JoMa.

87 KLH kanslia I, VD 82d/1895, Ec:32, JoMa; KLH kanslia I, PV 1883 no 4278, Dba:193, JoMa.

hänellä ei ollut. Veroista osa myös kannettiin luonnon tuotteilla ja päivätöillä.⁸⁸

Kouluasiat sujuivat Tuusniemellä pari vuotta sovinnollisissa merkeissä. Kosulan koulurakennus oli siis palanut syyskuun lopussa 1895. Palosta seurasi se, että Juurikkamäen kylä erosi Kosulan koulupiiristä ja perusti oman koulun. Juurikkamäki vaati, että osa Kosulan koulun palorahoista kuuluisi sille. Lääninhallitus elokuussa 1896 ja Kosulan piirikokous joulukuussa 1897 olivat tosin jo päättäneet, ettei osuuksia palorahoista anneta. Juurikkamäki valitti *”että mitenkä käyneekään kun perustimme koulun juuri siinä tarkoituksessa että ilman tinkimättä saamista osuuden palorahoista joilla voimme koulun alkaa”*. He myös huomauttivat, että he olivat osallistuneet myös kirkonkylän ja Kosulan koulun kustannuksiin. Juurikkamäki koki, ettei heidän ääntänsä kukaan kuule, sillä kunnan puoleen kääntyminen *”tuntuu meille samalta jos kehoitettaisiin toistelemaan tuulta vastaan”* ja heitä ei näköjään pidetä *”edes äpärälapsenkaan asemassa”*. Juurikkamäki vaatikin, että lääninhallitus määräisi heille kuuluvan osan rahoista.⁸⁹

Vastapuolen mukaan Juurikkamäen tulisi hakea kunnalta rakennusapua oman koulunsa rakentamiseen. Heidän mielestä olisi pitänyt tehdä myös kokonaan uusi koulupiirijako sillä *”ovat piirit epäsuhteellisia joka näkyy siitäkin että valittajat mainitsevat kirkonkylän koulupiiristä Salon kyläläisten lasten käyvän heidän koulussaan kun on kirkolle hitaampi matka”*. Kunnan olisi ollut myös syytä ottaa vastuulleen kaikki kunnassa toimivat koulut, sillä siten rakennus- ja ylläpitokulut saataisiin tasan kaikkien kanssa jaetuksi. Juurikkamäen erottua ylläpito tuli kalliimmaksi, koska *”piiri pieneni ja että meidän piirissä on enin irtolaisväkeä, jotta ei saa kustannuksia ryöstönkään [ulosotonkaan] kautta hakemalla”*. Samalla myös valitettiin koulumaksujen kantoa *”manttaalien perusteella, vaikka koulun ollessa yhteisenä kannettiin kustannukset henkilövun mukaan”*.⁹⁰

Valittaja kirjoitti vastalauseen. Siinä myönnettiin, että maksuja kannettiin sekaisin henki- ja manttaalien perusteella, mutta *”monimutakaisuuksien välttämiseksi ja Kosulan jälle jääneelle piirille edullisenmaksu vaatia osuutta manttaaliin mukaan”*. Juurikkamäen kylä oli valittajan mielestä tiheästi asuttu. Sen takia heidän eroamistaan Kosulan piiristä pyrittiin

88 Jutikkala 1972, 93; Kaukovalta 1940, 253-254; Soikkanen 1966, 366-367, 414.

89 KLH kanslia I, VD 2d/1898, Ec:38, JoMa.

90 KLH kanslia I, VD 2d/1898, Ec:38, JoMa.

aikoinaan kaikin puolin vastustamaan. Lääninhallituksen mukaan Juurikkamäki ei pystynyt laillisesti perustelemaan päästökseen ”osalliseksi Kosulan piirin palaneesta kansakoulurakennuksesta maksettuun paloapuserumaan”, joten valitus hylättiin ja asia jäi sikseen.⁹¹

Toukokuussa 1901 kuntakokous uudisti vähän kansakoulujen opettajien palkkaetuja. Sen mukaan:

*”miehen ja naisen yhden vertaisuutta sekä palkka eduissa luonnon tuotteiden rahaksi vaihtamista, vaan palkan määrä ehdoituksen alenti, että kukin heistä saapi 200 markkaa vuodessa ja puolet oppilasten sisäänkirjoitus maksuista joilta se on saatavissa, sekä ne asetuksen määräämät edut peltomaassa, lehmän laitumessa asunnossa lämmössä ja öljyvalossa”.*⁹²

Kunnan valitsema toimikunta oli esittänyt 300 markkaa, jonka kunta alensi 200 markkaan. Tämän lisäksi senaatin kirkollisasiaintoimikunta oli aikaisemmin myöntänyt nais- ja miesopettajille yhteensä 850 markan apurahan. Melalahden ylemmän kansakoulun johtokunnalla oli myös Uudessa Savossa ilmoitus kyseisestä asiasta.⁹³

Melalahden kansakoulun johtokunta oli tyytymätön kunnan päätökseen. Lääninhallitukseen johtaneessa valituksessa ei oltu tyytyväisiä ratkaisuun rahapalkan alentamisesta ja vaadittiin sen pitämistä vähintään samansuuruisena. Paikallisessa päivälehdessä oli myös elokuussa mielipidekirjoitus asiasta. Siinä kiinnitettiin huomiota siihen, että palkkaeduista ja velvollisuuksista ei valtio ollut antanut kunnille selkeitä ohjeita. Kirjoituksen mukaan ”*Monet ikävyödet johtokuntien ja opettajien kesken loppuisivat, kun kouluylihallitus antaisi asiassa sellvät ohjeet johtokunnille.*”⁹⁴

Laamasen mielestä mielipidekirjoittajat heijastelivat kansan näkemyksiä omasta sosioekonomisen viiteryhmän kautta. Kirjoittajat esimerkiksi toistivat tiedostaen tai tiedostamattaan ylhäältä asetettua yhteiskuntapoliittista ohjelmaa kansan tahtona, jonka

91 KLH kanslia I, VD 2d/1898, Ec:38, JoMa; KLH kanslia I, PV 1898 no 414, Dba:201, JoMa.

92 KLH kanslia I, VD 81d/1901, Ec:44, JoMa.

93 KLH kanslia I, VD 81d/1901, Ec:44, JoMa; Uusi Savo 1.6.1901.

94 KLH kanslia I, VD 81d/1901, Ec:44, JoMa; Savo-Karjala 9.8.1901.

mukaan kansakoulun leviämisen juoppous, rikollisuus ja laiskuus väistyivät ja tilalle tulisi raittius, isänmaallisuus ja taloudellinen vastuuntunto. Tulkitsemalla maaseutukirjoittajien kuvauksia voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, miten rahvas suhtautui kunnallisiin kansakouluihin, sekä mitä se ajatteli koulun tarjoamasta kasvatuksesta, opetuksesta ja opettajista ja koulujen ulkonaisista elementeistä.⁹⁵

Lääninhallitukseen tehty kunnan selitys oli vähän poikkeuksellinen. Siinä verrattiin kansakoulunopettajan työtä ja maanviljelystä toisiinsa. Sen mukaan kansakoulu oli uhka maanviljelykselle: *”näin ollessa on kansakouluopettaja-ala jo moninverroin maanviljelystä sivuuttavalla kannalla”*. Kansakouluntarkastaja oli lausunnossaan sitä mieltä, että *”kunnan uusi palkkaus astuu täytäntöön ilman vähintäkään viittausta, että tälle päätökselle anottaisi ensin hakea säädetyllä tavalla vahvistusta. Tätä päätöstä pidän mielivaltaisena”* ja esitti valituksen hyväksymistä. Lääninhallituksen mukaan kunta oli velvollinen noudattamaan kirkollisasiuntoimikunnan päätöstä palkkaeduista, mikäli se valtioapua halusi saada. Näin ollen kunnan tekemä päätös hylättiin.⁹⁶

3.2. Tuusniemellä kansakoulun sijaintiin liittyvät erimielisyydet

Kirkonkylän koulutalo paloi 11.1.1893. Koulu siirtyi palon jälkeen toistaiseksi pitäjäntupaan. Kuntakokous käsitteli palaneen tilalle rakennettavan koulurakennuksen sijainnista helmikuussa 1893. Kokouksessa toiset halusivat rakentaa sen samalle paikalle toiset kannattivat koulun muuttamista toiseen paikkaa. Asiasta ei päästy yksimielisyyteen. Tämän seurauksena koulun siirtämisen kannalla olleet kuuluttivat kansakoulupiirinsä nimissä kokouksen, jossa päättivät perustaa koulun toiseen paikkaan. Päätös syntyi äänestyksen jälkeen henkilövun mukaan. Toinen osapuoli teki valituksen, jossa he kertoivat että:⁹⁷

”enemmistön mielipide on pystyttää koulu entiselle paikalle joka on niin

⁹⁵ Laamanen 2000, 74-75.

⁹⁶ KLH kanslia I, VD 81d/1901, Ec:44, JoMa; KLH kanslia I, PV 1901 no 407, DbA:204, JoMa; vrt. Halila 1949a, 14-16.

⁹⁷ KLH kanslia I, VD 63d/1893, Ec:26, JoMa; Räsänen, Rissanen 2000, 208-209.

rauhallisessa paikassa pappiloiden välissä ja veden hengessä sekä erittäin hyvä lähde juomaveden tarpeeksi, ja siihen valmis pelto ja ryytimaa sekä lehmän laidun ynnä ulkokartano ilman mitään lunastuksia, sitä vastaan kuin esitetyllä uudella paikalla puutuisi niitä etuja ja melkein yhtä loittona kirkolta sekä että tarve vettä ei saatavissa muualta kuin valkeisen lammista ja loitompaa talon kaivosta.”⁹⁸

Valituksen mukaan koulun siirron kannattajat olivat toimineet omavaltaisesti. Uudelle paikalle oli vedetty valmiiksi rakennushirsiä, mikä valittajien mielestä ei kuitenkaan ollut mikään siirtämisen peruste. Vanhalle paikalle rakentaminen tulisi myös halvemmaksi, sillä ulkorakennukset olivat säilyneet vahingoittumattomina. Vanhalla paikalla oli etuna myös: juomaveden puhtaus, polttopuiden kuljettaminen, sekä sijainti kahden pappilan välissä. Vastapuolen mielestä taas uusi paikka sijaitsi hyvin kauniilla paikalla ja lähempänä koulupiirin keskustaa maantien varrella. Vastapuoli myönsi, että uutta paikkaa kannatti vähemmistö, mutta postitoimiston läheisyys, sekä sopivat kortteeripaikat puolsivat valittajien mielestä koulun siirtoa uuteen paikkaan.⁹⁹

Kansakouluntarkastaja lausunnossaan toi esille vanhan kansakoulupaikan syrjäisen aseman, matkojen hankaluuden, sekä kortteeripaikkojen puutteen. Halila toteaa, että Suomen oloissa viranomaiset kiinnittivät erityistä huomiota sopivien oppilasasuntojen puutteeseen kansakoulun lähialueella. Tarkastajan mielestä puhtaan juomaveden saanti ei ollut riittävä syy rakentaa koulua vanhalle paikalle. Tarkastaja ehdottikin, että koulun siirto uuteen paikkaan hyväksyttäisiin. Lääninhallitus oli yllättäen samaa mieltä. Yllättävää sikäli, että päätöksen oli tehnyt vähemmistö henkiluvun mukaan. Lääninhallitus ei kuitenkaan nähnyt, että valittajat olisivat esiin tuoneet päteviä syitä valituksenalaisen päätöksen muuttamiseksi.¹⁰⁰

Riistavedellä Kuopion maalaiskunnassa päätettiin rakentaa kansakoulu Välisalmen seudulle Melalahteen joka sijaitsi Tuusniemellä. Päätös syntyi kansakoulupiirikokouksessa huhtikuussa 1894. Päätöksestä seurauksena oli valitus ja asialla oli eräs talollisen poika. Valittajan mielestä kokous olisi pitänyt pitää koulupiirin keskellä, jonne kaikki koulupiirin jäsenet olisivat voineet paremmin saapua. Sitä vastoin valittajan mukaan ”*Tuusjärveläiset ilmoittivat*

98 KLH kanslia I, VD 63d/1893, Ec:26, JoMa.

99 KLH kanslia I, VD 63d/1893, Ec:26, JoMa; ks Halila 1949a, 171-172.

100 KLH kanslia I, VD 63d/1893, Ec:26, JoMa; KLH kanslia I, PV 1893 no 6270, Db:182, JoMa; Halila 1949a, 200.

uudelleen kokouksen piirin pitimpään nurkaan, jonne he kokosivat kylästään kaiken työrahaan ja kylän huonotkin äänestyksessä voittaakseen". Äänestyksessä oli myös valittajan mukaan ollut ongelmia, sillä äänestys oli viety niiltäkin joille se olisi kuulunut, ja muutamat talojen isännät yrittivät painostaa alustalaisiaan epäasiallisella tavalla. Valittaja tarjosi myös vapaata koulupaikkaa ja rakennuksen lämmitykseen polttopuut.¹⁰¹

Tapauksesta oli kirjoitettu myös paikallisessa päivälehdessä. Laamasen mielestä maaseutukirjoitteluissa kirjoittajat kuuluivat yleensä sivistyneistöön. Varsinaista rahvasta edustivat yleensä vain valistuneet talonpojat, joilla oli luku- ja kirjoitustaito hallinnassa. Valtaosaa maaseutukirjoittelusta Laamanen luokittelee kansakoulupropagandaksi. Eräs melalahtelainen moitti Uudessa Savossa painokkaasti äänestystä, jossa *"mieliwaltaisella menettelyllä"* ja ainoastaan omaa etuansa ajamalla saatiin kyseinen päätös aikaiseksi. Tuusjärvelle oli kuulema kelvannut *"jokaisen kylänloppulaisen ja kymmeniä vuosia sitte kuolleen isännänkin ääni"* ja Melalahdelta ei saanut *"äänioikeutta nauttia kuin muutamat kokouksessa olewat."* Toinen asia joka kirjoituksessa tuotiin esille oli oppilaskortteerit. Kirjoittajan mielestä Melalahdessa ei kortteerien suhteen *"ole sen sopiwampaa paikkaa siinä suhteessa"* kun taas Tuusjärvellä oli ainoastaan yksi talo ja mökki.¹⁰²

Vastineessa vedottiin ensinnäkin kunnan vahvistettuun äänilistaan, jossa sanottiin, että kunkin talon isännällä oli oikeus äänestää niin monella äänellä kuinka monen hengen edestä oli koulumaksuja suorittanut. Kokouspaikka yritettiin pitää piirin keskellä, mutta talossa jossa kokous oli tarkoitus pitää isäntä ei suostunut pyyntöön ehkä siksi *"ettei oisi kuulla rähinää ja kuin huoneet likaisemmalla ajalla kokouksen jälestä vaatisivat puhdistusta."* Vastineessa moitittiin myös sitä, että Melalahden saadessaan polttopuut ilmaiseksi niin, *"olkoonpa koulu missä hyvänsä, kunhan vaan kustannuksista pääsee."*¹⁰³

Kansakouluntarkastaja kertoi lausunnossaan, että piirissä oli 200 kouluikäistä lasta, ja täten hänen mielestään yksi koulu ei riittänyt, vaan oli joka tapauksessa rakennettava toinen koulu. Lääninhallitus näki, että kaikessa oli toimittu laillisesti ja hylkäsi valituksen. Sitä vastoin se otti huomioon kansakouluntarkastajan huomion koulupiirin tarpeesta toiseen kouluun,

101 KLH kanslia I, VD 95d/1894, Ec:29, JoMa.

102 Uusi Savo 26.4.1894; Laamanen 2000, 73-74.

103 KLH kanslia I, VD 95d/1894, Ec:29, JoMa.

määränten kuulutettavaksi kansakoulupiirikokouksen ja siinä lainmukaisessa järjestyksessä virallisesti piti päättää toisen koulun rakentamisesta, joka olikin jo aloitettu.¹⁰⁴

Eräs ratsutilallinen ei ollut tyytyväinen Tuusniemen kunnan syyskuussa 1895 tekemään kansakoulun sijainti päätökseen. Koulupaikkaa päättämään oli valittu erillinen toimikunta, jota kyseisessä tapauksessa kutsuttiin nimellä sovinto-oikeus. Ratsutilallinen kirjoitti asiasta valituksen lääninhallitukseen marraskuussa 1895. Valituksessaan hän syytti sovinto-oikeuden kokoonpanoa ensinnäkin laittomaksi. Valituksen todellisena syynä lienee kuitenkin ollut koulupaikka, joka oli ”hyvin hallan aran suon laidassa” sekä erään talollisen jääviys kyseisessä asiassa. Valittaja itse tarjosi mielestään huomattavasti paremmin koulupaikaksi soveltuvaa aluetta; lähellä sijaitisi lapsille sopivia majapaikkoja ja oli luonnollista, että ”*koulu kartano sijoitettaisiin niin keskelle asuttuja seutuja kuin suinkin*”.¹⁰⁵

Lääninhallitukselle lähetetyssä vastineeseen oli liitetty kyseisen kansakoulupiirin kartta, josta oli nähtävissä asuttujen alueiden ja teiden sijainti koulupiirissä. Sovinto-oikeuden kokoonpano oli vastineen mukaan täysin laillinen, jonka puheenjohtajana oli toiminut itse kansakouluntarkastaja. Jääviyssyytöksiin vastattiin sanomalla, että toimikunnan kokoonpanoa muodostettaessa ei kenelläkään ollut siihen vastaan sanomista, vaikka sitä erikseen oli kysytty. Valituksella ei ollut selityksen mukaan muuta tarkoitusta ”*kun saada siten koulu syrjäiseen paikkaan sijoitettua oppilaiden puutteessa kuoletetuksi*”.¹⁰⁶

Sovinto-oikeuden puheenjohtajana toiminut kansakouluntarkastaja tunsii tapauksen hyvin. Hän lausunnossaan toteaa:

”*Kun sitten otettiin huomioon paikkojen R ja N asemat koulupiiriin nähden tiesuhteineen, niin ei ollut epäilemistäkään eikä voitu väittää, että ei R paikka tässä suhteessa ollut edullisin. Tähän yhtyy Kaavilta tuleva maantie, jonka varrella, kuten oheenpantu kartta näyttää on suurin ja tihein piirin asutus*”.¹⁰⁷

Tarkastaja kumosi jyrkästi syytökset, jonka mukaan hän olisi toiminut puolueellisesti ja hän

104 KLH kanslia I, VD 95d/1894, Ec:29, JoMa.; KLH kanslia I, PV 1894 no 7208, Db:189, JoMa.

105 KLH kanslia I, VD 116d/1895, Ec:32, JoMa.

106 KLH kanslia I, VD 116d/1895, Ec:32, JoMa.

107 KLH kanslia I, VD 116d/1895, Ec:32, JoMa.

olikin hankkinut kahden jäsenen todistukset sitä varten. Hän lopetti lausuntonsa sanomalla ”*valittajan valheelliset valitukset eivät ansaitse siis mitään huomiota.*” Lääninhallitus ei ollut mielestään nähnyt mitään laittomuuksia kyseisessä asiassa tapahtuvan ja katsoi ”*oikeaksi kumota valituksen perusteettomana.*”¹⁰⁸

Kirkonkylän kansakoulun johtokunta pyysi syyskuussa 1902 kuntaa teettämään koululle kaivon. Käyttövesi oli siihen asti haettu koulun lähellä sijaitsevan talon kaivosta. Kunta ei suostunut ja ”*suuri enemmistö oli jyrkästi minkäänlaista kaivoteosta vastaan*”, sillä järvin sijaitti vieressä. Valitus syntyi ja tekijänä oli kirkonkylän kansakoulunopettaja. Opettajan mukaan talon kaivo sijaitti ”*kaukana ollen ja talvisaikana kuivana, ei täytä tarkoitusta, samoin lampi myöskin kaukana ja jotakuinkin jyrkän mäen alla, on vaikea vettä saada ja vielä ollen umpilampi*” ja vesi oli saastunutta. Opettaja vaati, että kaivo teetetäisiin pikaisesti hätäaputöinä. Kansakoulujen hygienia oli 1800-luvulla heikkoa. Halilan mukaan 1900-luvun alkuvuosina hygieniaa tehostettiin ja ensimmäinen kansainvälinen kouluhygieniakongressi pidettiin vuonna 1910, jossa oli Suomestakin edustajia. Syväoja on myös kiinnittänyt huomiota hygienen tasoon. Hän toteaa, että juomaveden puhtaus ei usein täyttänyt edes kohtuullisia laatuvaatimuksia. Koulunympäristön terveelliset olot huolestuttivat joitain opettajia ja jotkut alkoivat vaatia hygienen parantamista.¹⁰⁹

Kunta selitti kuvernöörille, että opettaja oli ollut asioihinsa hyvin tyytyväinen, mutta ”*nyt hän on vuosi vuodelta tullut vaateliaammaksi*”. Selityksen mukaan kunnassa oli paljon taloja, joissa kaivo sijaitti paljon kauempana. Veden epäterveellisyys kuitattiin sanomalla, että useat asukkaat ottivat siitä kaiken tarvevetensä. Kansakouluntarkastajan mielestä opettaja oli oikeutettu valitukseen, koska pyynnöt ja kehotukset kunnalle eivät olleet auttaneet. Tarkastajan mielestä vesi oli toisinaan ”*vähemmän kelpollista*”. Hän huomautti myös, että umpilampi oli jyrkän mäen alla, joka toimi pesupaikkana. Lääninhallitus oli yllättäen eri mieltä ja hylkäsi valituksen. Perusteena oli kansakouluasetus, jossa ei ole ”*nimenomaan määrätty että kansakoululle olisi rakennettava erityinen kaivo, niin katson oikeaksi hylätä valituksen aiheettomana.*”¹¹⁰

108 KLH kanslia I, VD 116d/1895, Ec:32, JoMa; KLH kanslia I, PV 1896 no 2504, Db:197, JoMa.

109 KLH kanslia I, VD 159d/1902, Ec:47, JoMa; Halila 1949b, 115-116; Syväoja 2004, 108.

110 KLH kanslia I, VD 159d/1902, Ec:47, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 2010, Db:206b, JoMa; Ask 12/1866 § 117; Uusi Savo 4.10.1902.

Tuusniemen kuntakokous pohti vuoden 1903 alussa kansakoulun paikkaa. Kuntakokous päätti paikasta, josta valitettiin. Valituksessa moitittiin valittua koulupaikkaa, joka oli koulupiirin laita eikä keskikohta. Päätös oli saatu aikaiseksi kyseenalaisilla keinoilla, sillä kokouksessa oli ollut paikalla vain kolme ihmistä. Valittajat selittivät kokouksesta poisjäntiään sillä, että kokouspaikka oli epävirallisesti päätetty, eikä muut alueet olisi tulleet kysymykseenkään. Valittajat moittivat myös kortteeripaikkojen puutetta. Halilan mukaan oppilasasuntolat oli jätetty 1900-luvun alussa ainoastaan niukan valtionavun varaan, joiden taso ei ollut yleensä korkea ja joissa oli paljon puutteita. Vastineessa koulupaikkaa taas perusteltiin sillä, että se oli *”jokseenkin piirin keskellä ja täysin vastaavan vahvistussa piirijaossa määrättyä paikkaa”*. Lisäksi he sanoivat, että päätetty paikka oli *”kuitenkin taajemmin asutuksensa suhteen sopivampana edellistä paikkaa”* ja *”että jos koulu tulee kylälle katkovat oppilaat kellon seipäät ja tekevät muutakin vahinkoa”*.¹¹¹

Tarkastaja antoi myös lausuntonsa. Sen mukaan päätös oli tehty puolueellisesti, viitaten kokouksen vähäiseen osallistujamääriin, ja ehdotti päätöksen kumoamista. Lääninhallitus oli samaa mieltä ja määräsi asian uudestaan kuntakokouksessa käsiteltäväksi.¹¹²

3.3. Maaningan kansakouluriitojen takana kiistat koulun sijainnista ja rahasta

Maaningan kunta (Liite 6) on perustettu pitäjänkokouksen päätöksellä 30.6.1872. Kunnanhallitukseen ja lautakuntaan kuului esimies ja varaesimies sekä viisi vakinaista ja kolme varajäsentä. Kunnallislautakunnan toiminta ensimmäisinä vuosina kohdistui lähinnä holhous- ja vaivahoidon tehtävien suorittamiseen. Ensimmäisen kerran kansakoulun perustaminen tuli kuntakokouksessa esille maaliskuussa 1873, asiasta keskusteltiin 1874, mutta varojen puutteessa asia siirrettiin myöhemmäksi. Joulukuussa 1879 päätettiin kuntaan perustaa kansakoulu ja sen toiminta ajoitettiin alkavaksi syyslukukauden alussa 1882. Kuntakokous jakoi joulukuussa 1880 kunnan neljään koulupiiriin. Eriäviä mielipiteitä syntyi

¹¹¹ KLH kanslia I, VD 106d/1903, Ec:49, JoMa; Halila 1949b, 128.

¹¹² KLH kanslia I, VD 106d/1903, Ec:49, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 2294, Dbä:206c, JoMa.

kansakoulun paikasta ja jotkut eivät halunneet perustaa yhtäkään koulua. Ensimmäinen koulu vihittiin käyttöön 30.8.1880, jota myös Kuopion läänin kuvernööri kunnioitti läsnäolollaan.¹¹³

Tammikuun alussa 1881 piirijaosta valittiin lääninhallitukseen. Syynä oli ”*niistä ainoastaan kahteen on päätetty nyt heti rakentaa kansakoulu kunnan yhteisillä varoilla ja toisten kahden koulun rakennus siis jätetty toistaiseksi*”. Kaksi eri kyläkuntaa olivat omassa yksityisessä kokouksessaan päättäneet yhdistyä yhdeksi erilliseksi koulupiiriksi hakien lääninhallitukselta muutosta kuntakokouksen päätökselle. Valituksessa vaadittiin vapautusta muiden koulujen rakennuskustannuksista ja koulukassojen jakoa manttaaliin pohjautuen. Vastapuoli ei tätä vaatimusta hyväksynyt ja anoi ettei lääninhallitus sitä hyväksyisi. Näin kävikin ja lääninhallitus ei kyläkuntien vetoamukseen suostunut kansakouluasetukseen perustuen, ja niin valitus haudattiin.¹¹⁴

Seuraavaksi elokuussa 1881 kuntakokous päätti perustaa kansakoulun Käärmelahden kylään. Koulun paikasta tuli riitaa ja asiasta valitettiin. Toiset halusivat sen rakennettavaksi Halolan kylään Peltolan tilalle toiset halusivat sen Käärmelahden kylään Harrasharjulle. Valituksen mukaan koulu oli päätetty sijoittaa yksityisen yhtiön tontille ilman asianomaisen lupaa. Kokouksen kuulutuksessa ei ollut myös mainintaa, että siinä päätettäisiin koulurakennuksen paikasta. Valittajan mielestä kokoukseen tuli vain yhdeltä alueelta miehiä, jotka ”*puolue kiihkossaan valitsivat joukostaan yhden syyttömän miehen kokouksen puheenjohtajaksi*”. Koulun asemasta äänestettäessä äänivaltaisia jäseniä ei oltu merkitty pöytäkirjaan. Valituksessa myös moitittiin, että kaikki oli ”*sekasorrossa joten ei tiedä mille puolelle kunkin äänestys on joutunut*”. Asioiden epäselvyyksien vuoksi valituksessa vaadittiin kuntakokouksen kumoamista ja uuden kokouksen pitämistä. Asia ratkesi lopulta kun tuomari Matias Kolström ilmoitti perustavansa koulun Käärmelahden kylään omalle tilalleen Kinnulanmaalle omilla varoillaan.¹¹⁵

Kolströmin kuollessa koulun kohtaloa käsiteltiin kuntakokouksessa helmikuussa 1882. Kunta päätti ostaa koulun itselleen irtaimistoineen. Eräät talolliset eivät päätöstä hyväksyneet

113 Mykkänen 1972, 33-37, 40, 78-80; Tavinsalmen kuninkaankartanosta Käärmelahteen 2003, 163-167; Tapio 15.12.1880.

114 Ask 12/1866 § 119; KLH kanslia I, VD 2d/1881, Ec:10, JoMa; KLH kanslia I, PV 1881 no 64, Db:131, JoMa.

115 KLH kanslia I, VD 51d/1881, Ec:10, JoMa; Maaningan historia 1972, 40; Tavinsalmen kuninkaankartanosta Käärmelahteen 2003, 163-167.

vastustaen sitä. Lääninhallitukseen johtaneen kanteen perusteena oli laitton äänestys. Sen mukaan kokouksessa olivat äänestäneet henkilöt, joilla ei ollut kunnallisasetuksen mukaista äänestysoikeutta, sillä äänestäjinä oli myös jääviä henkilöitä. Kokouksessa oli käytetty valittajan mukaan myös väärää valtakirjoja. Vaadittiin päätöksen kumoamista.¹¹⁶

Kunta vastineessaan totesi vain, että kokouksessa annettua päätöstä ei ol vastustettu, joten se oli lainvoimainen ja valitus oli perusteeton. Seurasi vielä vastalause. Siinä vasta lopulta esitettiin todellinen syy valitukselle: ”*Mutta meidän kunnassa ei ole päätetty perustaa kun yksi kansakoulu. Kirkonkylään jota parhaallaan pyydetään toimeen pantavaksi, niin emme voi ostaa Mattilan koulua.*” Lääninhallitus päätti valituksen kunnan eduksi ja valitus hylättiin. Perusteena siinä esitettiin, että äänestyslistan puututtua ”*laillista päätöstä ei ole siis vielä asiasta saatettu*”.¹¹⁷

Kaukovallan tulkinnan mukaan kunnan johtomiehet eivät usein halunneet päästää syrjäkyliä erillisiksi koulupiireiksi, koska siten muu pitäjä olisi joutunut maksamaan korkeampia veroja kirkonkylän koulusta. Valtiopäivillä esitettiin vuonna 1891 anomus, että yksityiset kyläkunnat olisivat saaneet olla riippumattomia kouluasioissa, mutta anomus lopulta kaatui uutta kunnallislakia suunnittelevan komitean vastustukseen.¹¹⁸

Elokuussa 1882 kunta käsitteli jälleen kerran Käärmelahden koulua. Kiisteltiin siitä ”*Sitoutuuko kunta maksamaan 500mk kansakoulukassasta sillä tavoin että 300 markkaa käytettäisiin Mattilan kansakoulun hyyriksi [vuokraksi] ja 200 markkaa opettajattaren palkaksi*”, äänestettiin ja päätettiin ettei makseta. Seurasi kanne. Valituksessa Maaningan kunta ”*velvoitettaisiin korkeimman sakon haastolla kansakoulun, pikaisen määrääjän sisälle, toimeen panemaan ja valitsemaan koulun johtokunnan*”. Kansakoulua varten perustetussa rahastossa oli varoja yli 8000 markkaa. Valituksessa pahoiteltiin sitä, että kunta ainoastaan ”*vieläkin Seisoo M. Kolsrömin perustaman koulun varassa, josta kunnan lasten opetukselle on ollut suuri hyöty*”. Valituksen vaatimuksena oli lopulta saada nopeasti koulu perustettua vuokratiloissa ja aloitettava kunnan oman koulun rakennustyöt.¹¹⁹

116 KLH kanslia I, VD 26d/1882, Ec:11, JoMa; Savo 9.6.1882.

117 KLH kanslia I, VD 26d/1882, Ec:11, JoMa; KLH kanslia, 1882 no 2917, PV DbA:136, JoMa.

118 Kaukovalta 1940, 179.

119 KLH kanslia I, VD 60d/1882, Ec:11, JoMa.

Vastineessa kunta luultavasti säikähti valitusta, sillä siihen reagoitiin varsin myötämielisesti. Kunta anoi lääninhallitukselta ettei sille ”*tultaisi pakoitetuksi minkäänlaisen sakon uhalla kouluva toimeen panemaan, syystä että kunnalla on yksimielinen halu panna koulutoimen kuin vaan saahaan sopiva paikka*”. Lääninhallituksen tehtävänä oli lopulta ainoastaan kumota kunnan päätös ja määrätä uusi kokous pidettäväksi. Päätöksessä myös määrättiin uhkasakko, jonka kuluessa kansakoululle tuli sopiva paikka löytyä: siihen johtokunta perustaa ja viimeistään vuoden 1884 keväällä koulutyö aloittaa. Lopulta Käärmelahden koulu siirtyi kunnalle, jonka Maaningan kunta osti itselleen 16.8.1883. Koulu paloi marraskuussa 1901, jonka tilalle rakennettiin uusi vuonna 1903.¹²⁰

Muutama vuosi sujui sovinnollisesti kunnes tammikuussa 1888 kuntakokous käsitteli uuden kansakoulun sijoituspaikkaa. Kunnan päätös oli perustaa koulu Pöljän kylään. Talollinen Haatalan kylästä ei päätöksestä pitänyt vaan teki valituksen. Valittaja oli tyytyväinen kansakouluun, joka heillä sillä hetkellä oli sijaiten keskellä kuntaa. Valittajan mielestä Pöljän kylä oli onnellisemmassa asemassa, sillä kylän lähellä sijaitsi Kasurilan koulu, jossa he voisivat lapsiansa käyttää. Pari kyläkuntaa oli valittajan mukaan ”*järvien ja isoin vetelöihen soihen takan ilman oikeata kulkutiettä*”, joiden lähettyville pitäisi ensiksi uutta kansakoulu harkita. Valittaja epäili, että kunnan päätöksen toteuttaminen ”*synnyttäisi kunnassamme vihamielen ja ärtyisivät kukin kyläkunta itselleen tahtomaan samallaista koulua*” ja toisi kuntaan taloudellista epävakaisuutta. Valittajan mukaan kokouksesta olivat monet tietämättömiä, sillä ”*alinomaisten pakkasten ja tuiskujen*” takia kuulutusten kuuleminen kirkossa oli ollut mahdotonta.¹²¹

Tapausta selviteltiin myös päivälehti Savossa. Kirjoituksessa suoraan kyseenalaistettiin kansakoulun tarpeellisuus juuri Pöljän kylään. Siinä korostettiin ”*että täällä on suuria kyläkuntia, woipipa melkein sanoa puoli koko seurakunnasta, weden toisella puolella nykyisestä kansakoulusta, joilla ei ole läheskään niin hywää tilaisuutta kouluuttaa lapsiansa kuin Pöljän kyläläisillä nykyjäänkin on.*” Kokouksissa ei selvästi ollut käynyt kovin paljoa äänivaltaisia ihmisiä, sillä kirjoituksessa kehoitetaan kuntalaisia sanomalla: ”*Joka mies kokouksiin!*” Ainoastaan täten ”*ei kukaan saisi kunnan yhteisissä asioissa edustaa oman*

120 KLH kanslia I, VD 60d/1882, Ec:11, JoMa; KLH kanslia I, PV 1882 no 5286, Dba:138, JoMa; Tavinsalmen kuninkaankartanosta Käärmelahteen 2003, 163-167.

121 KLH kanslia I, VD 22d/1888, Ec:17, JoMa; Tapio 28.1.1888; Savo 14.2.1888; Savo-Karjala 28.2.1888.

rakkaan makunsa mukaan". Kirjoittaja lopuksi vaati kansakoulun perustamista toiseen kyläkuntaan.¹²²

Vastine oli hieman yllättävä, sillä siinä myönnettiin että valittaja oli selostanut asiat *"aivan rehellisesti jonka vuoksi pidämme valituksen oikeana"*. Sen mukaan uusi koulu oli tarpeeton, sillä jo olemassa oleva koulu kärsi oppilaitteen puutteesta. Äänivaltainen enemmistö ei kuntaan uusia kouluja halunnut rakentaa. Vastapuoli anoi kuntakokouksen päätöksen kumoamista. Lääninhallitus hyväksyi valituksen ja kumosi kunnan päätöksen.¹²³

Kunta jakoi alueensa 31.7.1894 viiteen kansakoulupiiriin, jotka olivat Vianto, Kinnulanlahti, Pöljä, Kurolanlahti ja Haatala. Haatalan koulupiiriin määrättiin kuulumaan taloja Tavinsalmen ja Kurolanlahden kylästä. Vuonna 1894 ainoastaan Kinnulan ja Kurolanlahden koulupiirissä oli rakennettu oma koulurakennus, muissa piireissä toimittiin vuokratiloissa. Kuntakokouksessa neljän koulun rakentamiseen päätettiin anoa valtionlainaa 16000 markkaa. Lainanoton anomista ei eräs talollinen hyväksynyt ja teki valituksen. Sen mukaan kuntakokous ei ollut oikeutettu lainasta päättämään, koska kokouksen kuulutuksessa sitä ei oltu asialistalla mainittu. Vuoden 1888 valtiopäivien jälkeen valtio myönsi köyhille kunnille edullisia valtionlainoja, jotka osoittautuivat hyvin tarpeellisiksi.¹²⁴

Vastapuoli hieman ihmetteli valitusta. Siinä muistutettiin, että valittaja itse oli ollut kyseisestä asiasta ehdotusta tekemässä ja päättämässä. Kun kunta oli *"hyväksynyt tämän hänen oman ehdoituksensa hän haluaa saman päätöksen kumoamista"*. Vastapuoli vaati valituksen kumoamista. Lääninhallitus piti myös valitusta aiheettomana ja se hylättiin.¹²⁵

Heinäkuun kuntakokouksen koulupiirijako aiheutti tyytymättömyyttä myös muualla. Muutama talollinen Tavinsalmen kylästä eivät olleet kuntakokouksen päätökseen tyytyväisiä, sillä heidät oli määrätty kuulumaan Haatalan koulupiiriin. Syynä valitukseen olivat koulumatkat. Valituskirjelmän mukaan koulumatkat olivat Haatalan kylän koululle noin 6-12 kilometriä. Valittajat halusivat kuulua jo perustettuun Kinnulan kouluun, sillä koulumatkat sinne olivat tuntuvasti lyhyempiä ainoastaan 5-2 kilometriä. Talolliset halusivat kuvernöörin

¹²² Savo 23.2.1888.

¹²³ KLH kanslia I, VD 22d/1888, Ec:17, JoMa; KLH kanslia I, PV 1888 no 2435, Db:160, JoMa.

¹²⁴ KLH kanslia I, VD 133d/1894, Ec:29, JoMa; Savo-Karjala 8.8.1894; Halila 1949a, 415.

¹²⁵ KLH kanslia I, VD 133d/1894, Ec:29, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 7130, Db:189, JoMa.

muuttavan päätöstä siten, että heidän tilansa määrättäisiin kuuluvaksi Kinnulan koulupiiriin.¹²⁶

Vastineessa myönnettiin valituksen aiheellisuus ja puollettiin valittajien vaatimuksia. Koska molemmat osapuolet olivat näin päässeet yhteisymmärrykseen, lääninhallituksen tehtäväksi jäi valituksen hyväksyminen. Koulumatkojen pituus tuotti ongelmia valitusten tekijöille, jonka he myös suoraan kertoivat. Kuntakokous selityksessään hyväksyi tämän aiheelliseksi, joten riita-asia päättyi sovinnollisesti molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun.¹²⁷

Vuoden 1898 piirijakoasetuksen jälkeen kuntakokous päätti Hamulan kylän kansakoulun rakentamisesta. Koulupaikka ei kaikkia miellyttänyt. Pari talollista jätti päätöksestä kanteen. Siinä moitittiin valittua paikkaa, joka ei sijainnut *”koulupiirin keskellä eikä enimmän asuttuja ja viljeltyjä seutuja lähellä”*. Lisäksi se oli hallanarkojen seutujen ja hietakankaiden läheisyydessä, johon ei saisi koululle tarpeellista kaivoa. Valittajilla oli katsottuna koululle sopiva paikka, jonka sopivuutta he perustelivat sillä että se oli keskellä koulupiiriä sekä luonnehtivat sitä erittäin kauniiksi paikaksi. Vedenottopaikka oli myös siinä vieressä.¹²⁸

Vastineessa oltiin hyvillään, että kaunista koulupaikkaa tarjottiin ja *”kunta olisi mahtollisesti mielihyvällä ottanut jos kunnalle olisi ennen sitä [...] tarjottu josta valituksen alainen päätös syntyi”*. Valituksen alaista päätöstä haluttiin myös kumottavaksi. Kansakouluntarkastaja totesi, että *”kunnan valituksen alainen päätös kokonaan aiheeton ja lienee johtunut epähuomiosta”* ja hän ehdotti kunnan päätöksen kumoamista. Lääninhallitus virallisti asian ja määräsi uuden kuntakokouksen päättämään koulupaikasta.¹²⁹

---

126 KLH kanslia I, VD 134d/1894, Ec:29, JoMa.

127 KLH kanslia I, VD 134d/1894, Ec:29, JoMa; KLH kanslia I, 1894 no 7127, PV DBa:189, JoMa.

128 KLH kanslia I, VD 44d/1901, Ec:43, JoMa.

129 KLH kanslia I, VD 44d/1901, Ec:43, JoMa; KLH kanslia I, PV 1901 no 303, DBa:204, JoMa.

4. Pielaveden ja Keiteleen kansakouluriidat

4.1. Perustamis- ja ylläpitokustannukset riitojen keskiössä Kirkonkylällä

Käsittelen Pielaveden ja Keiteleen (Liite 7 ja 8) kuntia samassa luvussa, koska Keitele oli aikaisemmin osa Pielavettä ja irtaantui omaksi kunnaksi vuonna 1871. Pielavesi siirtyi uuteen kunnallishallintoon vuonna 1874. Ensimmäinen kansakoulu syntyi Pielavedellä 22.7.1875 kun senaatti hyväksyi koulun perustamiskirjan. Toimintansa koulu aloitti vasta vuoden 1876 syksyllä vuokratiloissa. Keväällä 1879 Pielaveden kunta halusi itselleen oman kansakoulurakennuksen. Edellinen vuokrasopimus päättyi ja vuokraamisen sijaan kunta elokuussa päätti ostaa rakennuksen eräältä maakauppiaalta *”Lammassalon kylässä olevan kartanonsa kunnalle kansakouluksi luovuttavansa kolmestatuhannesta viidestäsadasta markasta, jota myös seuraa lupauskirja Kirkkosaaren asukkailta, että he voisivat ottaa 71 kansakoulu-oppilasta kortteeriin”*. Siitä seurasi valitus lääninhallitukseen.¹³⁰

Valittajina toimi toinen maakauppias ja kansakoulun johtokunta. Sen mukaan kokouksen kuulutuksessa oli ainoastaan mainittu vuokraamisesta ja *”päättivätkin vanhan lahonneen rakennuksen ostettavaksi mutta koska kansakoulun asema saarella olisi peräti sopimaton ja sanottu kartano on kaikinpuolin mitätön vanhoista lahoista hirsistä ym. kyhätty”*. Valitusta perusteltiin kunnan joulukuussa 1874 tekemällä päätöksellä, jonka mukaan koulu oli päätetty perustaa Rannankylään.¹³¹

Vastapuolen mielestä koulurakennus oli *”rakettava joko Teijun mäelle eli jollekulle muulle mäelle, mikä silloin soveliaaksi nähtänee”* ja kuulutuksessa oli mainittu *”mihin kansakoulu ensi syksynä tulee asetettavaksi, ei siis huoneitten hyyräämisestä mitään”*. Mainittiin myös, että koulun ostaminen ja kolmen vuoden vuokra maksavat lähes yhtä paljon, joten hankkiminen olisi kaikkein edullisin vaihtoehto. Lopuksi vielä huomautettiin, että valitusta

¹³⁰ KLH kanslia I, VD 60d/1879, Ec:8, JoMa; Kumpulainen 1983, 112, 144-147.

¹³¹ KLH kanslia I, VD 60d/1879, Ec:8, JoMa.

puolusti ainoastaan yksi muu henkilö, ja kaikkien muiden mielestä koulurakennus oli sovelias. Kansakouluntarkastaja ei kommentoinut tapausta, vaan lääninhallitus teki päätöksen molempien osapuolien näkemysten pohjalta. Sen tuomio oli, että ”*koska kuulutus edellämämainituista kuntakokouksesta ei nimenomaan sisällä kokouksessa käsiteltäväksi otettavaa kysymystä kansakoulukartanon ostamisesta, vaan ainoastaan hyyräämisestä*”, niin Pielaveden kuntakokouksen päätös oli laitton ja valitus hyväksyttiin.¹³²

Ensimmäisen oman koulurakennuksen Pielaveden kunta lopulta rakensi Teijunmäkeen vuonna 1883. Vuokratiloista muutettiin sinne vuonna 1884. Maaliskuussa 1884 kuntakokous päätti rakennuttaa kansakoulunsa ulkorakennukset ”*vähimmin vaativan tehtäväksi*”. Päätöksestä valitettiin. Yhtenä valituksen perusteena esitettiin jääviys, sillä osa päätöksen tehneistä ihmisistä eivät tuolloin enää kuuluneet Pielaveden koulupiiriin. Toiseksi päärakennuksen rakennuskustannukset rasittivat kuntaa melkoisesti, eikä koulukassassa ollut varoja ulkorakennusten tekoon. Kolmanneksi osa rakennusvelvollisista halusi toimittaa ”*rakennustarpeet luonnossa joten rahalliset kustannukset tulisivat melkoisesti pienemmiksi*”. Vastine oli lyhyt, jossa ainoastaan todettiin että rakennus tulisi liian kalliiksi ja myönnettiin valitus oikeutetuksi. Lääninhallituksen tehtäväksi ei jäänyt muuta kuin kumota kuntakokouksen päätös.¹³³

Kuntakokous käsitteli joulukuussa 1888 kirkonkylän kansakoulun valaistusta. Koulu tarvitsi tietenkin valaistuksen ja se kustannettiin, mutta koulunopettajalle eivät sitä jotkut kuntalaiset halunneet ilmaiseksi myöntää. Valaistuksessa käytettiin todennäköisesti suhteellisen arvokasta öljyä, joka selittäisi kyseisen päätöksen. Kansakoulunopettaja kuitenkin suivaantui asiasta ja valitti kuntakokouksen päätöksestä lääninhallitukseen. Hän vaati että kuntaa välittömästi ”*velvoitettasiin minulle antamaan täkäläisen kansakoulu johtokunnan kautta valoaineet tästedes niin kun ne ovat annetut tähänki asti.*” Asia oli opettajan mielestä päätetty silloin kun hän virkaa oli hakenut. Vastapuoli pysyi kannassaan ja vetosi kouluhallitukselta tulleeseen ohjesääntöön, jossa ei mainittu mitään opettajalle tulevasta valosta. Lääninhallitus näki asian vähän toisin, sillä valaistus kuului opettajan palkkaetuihin, joka kunnan oli kustannettava. Opettaja sai siis valonsa ja kansankynttilänsä.¹³⁴

132 KLH kanslia I, VD 60d/1879, Ec:8, JoMa; KLH kanslia I, PV 1879 no 9637, Db:126, JoMa.

133 KLH kanslia I, VD 48d/1884, Ec:13, JoMa; KLH kanslia I, PV 1884 no 3681, Db:145, JoMa; Kumpulainen 1983, 112, 144-147.

134 KLH kanslia I, VD 108d/1888, Ec:17, JoMa; KLH kanslia I, PV 1889 no 655, Db:163, JoMa.

Eräs maanviljelijä esitti kuntakokouksessa tammikuussa 1896, että kunnan pitäisi ”*ottaa kantaakseen ja ylläpitääkseen*” toisen kirkonkylän piirissä toimivan kansakoulun. Kunta ei suostunut, josta seurasi kanne. Siinä ensiksi valitettiin sitä, että puolet entisen kirkonkylän piirissä sijainneet kyläkunnat erosivat siitä ja perustivat oman koulupiirin. Sen johdosta kirkonkylän piiri joutui ylläpitämään kahta koulua, joka oli taloudellisesti raskasta. Valitus katsoi oikeaksi, että ”*kunta tämän tekonsa kautta so. luovuttamalla pois puolet piirin kansakoulukassasta on katsonut itsensä määrääjäksi Kirkonkylän toisen kansakoulun asioissa*”. Valituksessa lisäksi laskettiin, että kirkonkylän koulupiirin koko oli ”*suhteellisesti kolme kertaa pienempi kuin muut piirit ja kustannukset luonnollisesti ovat sitä mukaa suuremmat.*” Suurten kustannuksien vuoksi anottiin kunnan osallistumista kustannuksiin. Kunnan vastauksen ollessa kieltävä oli valituksen mukaan ”*omiansa osoittamaan kuinka kateuden ja ahneuden henki vielä voi sokaista kuntalaisemme*”.¹³⁵

Vastineen mukaan kaksi eri piiriä yhdistyi kirkonkylän koulupiiriin. Siinä oltiin sarkastisia: ”*kirkonkylän kansakoulu yksikössä (singularis) eikä monikossa (pluralis) kuten olisi pitänyt*”. Vastineessa väitetään, että Säviän alueen erottua eri koulupiiriksi, kunta luovutti 1/5 koko kansakoulunkassasta, johon sen pitäisi olla enemmän kuin tyytyväinen; he saivat valmiina kunnan rakentaman ja kuntoon laittaman koulun kahdella opettajalla. Vastineen mukaan todellinen syy kirkonkylän koulupiirin pienentymiseen oli se että ”*piirit pienenee ei suurien kustannuksien tähden vaan hankaluuksien takia ja näin on käynyt meidän kirkonkylän piirinkin että siitä laveutensa ja liian suuren väkilukunsa hankaluuden tähden on täytynt muiden erota eri piiriksi ja perustaa uusia kouluja.*” Kustannukset olivat korkeita kaikilla ja ”*samaa valitusvirttä voipi muutkin piirit laulaa*”.¹³⁶

Kansakouluntarkastaja lausunnossa laski oppilasmääriä ja opettajien tarvetta ja vertaili eri koulupiireillä olevia veroäyrien suhdetta. Hän tuli siihen johtopäätökseen ettei ”*siis ole kirkonkylän piiri ainakaan vähemmälle osalle jäänyt*” ja ehdotti valituksen hylkäämistä. Lääninhallitus hylkäsi valituksen vedoten että päätökset kunnassa oli tehty asianmukaisesti, eikä niitä oltu kumottu. Valitus hylättiin, mutta asiaa ei jätetty siihen vaan kyseinen tapaus vietiin senaattiin. Siinä kerrottiin ettei heillä alun perin ollut ”*vielä aavistustakaan nykyisestä*

135 STO, AD 1838/258 1896, Eb:2567, KA.

136 STO, AD 1838/258 1896, Eb:2567, KA.

kansakoulutulvasta ja muista piireistä.” Jatkovalituksessa myös mainittiin kunnan ottama 16000 markan suuruinen valtiolaina, josta kirkonkylän piirille ei ollut mitään taloudellista hyötyä. Lisäksi kustannuksien suuruutta painotettiin ja lopulta kyseenalaistettiin myös lääninhallituksen päätöksen perusteet.¹³⁷

Vastineessa todettiin kunnan ottamasta valtiolainasta, että siitä *”tulee verrattain vähäinen osa kirkonkylän kansakoulupiirin osalta suoritettavaksi siihen verraten minkä kunta aikoinaan on kustantanut sanotulle piirille piirijaossa”*. Lisäksi kirkonkylän koulun ylläpidon kunta oli maksanut ja se oli vastineen mielestä onnellisemmassa asemassa. Muut koulupiirit olivat olleet tyytyväisiä eivätkä *”kumminkaan vaatimatta niitä kunnan yhteisillä varoilla ylläpidettäväksi kuten kirkonkylän kansakoulupiiri nyt tekee.”* Kouluylhallitus antoi myös lausuntonsa, muttei muutoksille lämmennyt ja lopulta senaatti hylkäsi valituksen. Asia oli loppuun käsitelty.¹³⁸

4.2. Säviän kansakoulupiirissä erimielisyyttä koulumatkoista ja kustannuksista

Pielavedellä maaliskuussa 1894 päätti kuntakokous perustaa kansakoulun Taipaleen kylään. Viisi kyläkuntaa muodostivat Pielavedellä Säviän kansakoulupiirin. Siihen kuuluneet Kuivaniemen ja Kotaniemen kylät eivät olleet päätökseen tyytyväisiä. Uuden Savon mielipidekirjoituksen mukaan ensimmäisessä kokouksessa *”jo paljon ilmaantui erimielisyyksiä. Oli kysymys koulun perustamisesta Vuokrahuoneihin jo ensi syksynä, waan siinäpä se tulikin tiukka kun ei tahdottu saada kirkkoa keskelle kylää.”* Jokainen kyläkunta olisi kirjoituksen mukaan halunnut koulun sijoitettavaksi koulun oman kylänsä keskusta. Kun yksimielisyyteen ei päästy tultiin siihen johtopäätökseen ettei *”tarwittawan koko koulua, nekin jotka perustavassa kokouksessa olivat suostuneet koulun toimeen panemaan.”* Lopulta päädyttiin kuitenkin väliaikaiseen ratkaisuun eli vuokratiloihin.¹³⁹

Asiasta jätettiin kuitenkin valitus. Valitukseen osallistui Kuivaniemen ja Säviän kylistä

137 STO, AD 1838/258 1896, Eb:2567, KA.

138 STO, AD 1838/258 1896, Eb:2567, KA; KLH kanslia I, KD 123/19 1897, Eaa:567, JoMa.

139 KLH kanslia I, VD 80d/1894, Ec:29, JoMa; Uusi Savo 3.4.1894.

talollisia ja tilattomia. Uuden Savon mielipidekirjoituksen mukaan pidettiin merkillisenä, että valituksen takana oli henkilöitä, jotka olivat koulun perustamisen hyväksyneet ja *"Sellainen soutaminen ja huopaaminen osoittaa kowin häilyvää kantaa."* Valittajat eivät omasta mielestään olleet kuitenkaan luvanneet siihen kuuluvansa. Päätöstä he perustelivat sillä, että koska kirkonkylällä oli suuri kansakoulurakennus he halusivat lapsiaan käyttää siinä koulussa. Halu käydä kirkonkylän koulua perustui heidän mukaansa siihen, että *"että aivan heti alkaa jokapäiväinen höyrylaivaliike Nilakka ja Pielavedellä, jossa varmana käyntipaikkana on Pielaveden kirkonkylän ranta kansakoulun lähellä."* Sitä vastoin uusi kansakoulu oli tarkoitus rakentaa paikalle, joka olisi matkana ehkä lyhyempi, mutta valittajien mielestä maantien varteen oli hankala päästä. Valittajat myös totesivat: ¹⁴⁰

*"jos vastainmielisesti meitä pakotettaisiin uuteen kansakouluun kuuluvaksi ja luopumaan ennen perustamastamme kirkonkylän koulusta pois, näyttäisi meille vääräys tapahtuvan, eikä se koulu johon meitä vastenmielisesti pakotetaan, tulisi saamaan sitä suosiota, kannatusta ja menestystä, kuin oikeastaan koululle tuleva olisi."*¹⁴¹

Vastineessa todettiin, että kirkonkylän koulu johon valittajat halusivat kuulua ei voinut tulla kysymykseen, sillä se oli jo saavuttanut korkeimman oppilasmäärän. Vastineessa myös kerrottiin, että piirijakoa tehdessä oli yritetty sovittaa läheisimmät kyläkunnat yhteen, ja siinä melko hyvin onnistuttu. Lapsien laivakyydeistä heillä oli sanottavana vain *"ei vielä ole ensinkään varmaa, josko laivat tulevat pysähtymään valittajien mainitsemissa paikassa ja koulut pääasiallisestikin ovatkin käytännössä talvella."*¹⁴²

Kansakouluntarkastajan mielestä valittajat eivät olleet koulua käyttäneet koulumatkan pituuden ja kouluhaluttomuuden takia. Tarkastusmatkallaan tarkastaja oli myös huomannut, että *"ei valitukseen ole ollut muuta syytä kuin vastustamisen halu"*. Lääninhallituksen mielestä valittajien hyväksytyä piirin jakamisen kahteen osaan he samalla hyväksyivät kunnan tekemän päätöksen eli valitusta ei hyväksytty.¹⁴³

140 KLH kanslia I, VD 80d/1894, Ec:29, JoMa; Uusi Savo 3.4.1894.

141 KLH kanslia I, VD 80d/1894, Ec:29, JoMa.

142 KLH kanslia I, VD 80d/1894, Ec:29, JoMa.

143 KLH kanslia I, VD 80d/1894, Ec:29, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 3833, Db:187, JoMa.

Pielaveden länsiosat olivat vielä 1880-luvulla osa Rannankylän koulupiiriä. Säviä oli yksi neljästä koulupiiristä vuoden 1891 jälkeen. Muut olivat Kotaniemi, Kuivaniemi ja Taipale. Koulujen rakentaminen ja ylläpito päävastuu oli vielä tässä vaiheessa piirin asukkailla. Koulupiirin asukkaat olivat aloittaneet koulun syksyllä 1894 vuokratiloissa. Riitoja kuitenkin syntyi. Koulujen puuhamiehet pitivät perustamista välttämättömänä, mutta vastustajat pitivät koulua kalliina ja epäilivät koululaisten muuttuvan laiskoiksi tyhjäntoimittajiksi. Uudessa Savossa oli seuraavanlainen kirjoitus:¹⁴⁴

*”Oli kysymys koulun perustamisesta vuokrahuoneisiin jo ensi syksynä, waan siinäpä se tulikin tiukka, kun ei saada kirkkoa keskelle kylää. Jokainen sitä olisi tahtonut oman paikkakuntansa keskusta, waan kun sekään ei ole mahdollista alkoivat useat huutaa ei tarwittawan koko koulua, jotka perustawassa kokouksessa oliwat suostuneet koulun toimeen panemaan. Kokouksen enemmistö kuitenkin päätti koulun sijoittaa Pykälikön taloon, jonka omistaja W. Rytkönen lupasi tarwittawat huoneet ja polttopuut 175 markan wuokraa vastaan wuodelta, mikä suinkaan ei ole kallis. Niin se on nyt alku tehty, waan miten lopulta käynee, sillä kahdella taholta, nimittäin Säviän ja Kuiwaniemen kylissä, on miehissä ryhdytty walituspuuhiin, aikeissa saada kumotuksi se koulupäätös, jolla koulu päätettiin perustaa.”*¹⁴⁵

Osa ihmisistä ilmoitti etteivät halunneet yhdistyä Säviän koulupiirin kanssa. Syksyllä ratkaistiin koulutalon rakennuspaikka. Säviäläiset kannattivat Kimarinniemeä Säviänvirran rannalla ja taipelilaiset Poromäkeä. Asia ratkaistiin äänestämällä perustuen veroäyriin Säviänvirran eduksi. Asiasta valitettiin ensin lääninhallitukseen. Valituksessa vaadittiin, että seuraavassa kokouksessa koulu tulisi sijoittaa koulupiirin keskelle eikä johonkin syrjäiseen laitaan. Valittaja myös pelkäsi, että kokouksessa voidaan päätyä kahden koulun rakentamiseen, sillä koulupiirin oli laaja. Toisen koulun perustamisesta ei valittaja pitänyt. Valituksessa vaadittiin että *”etemme walittajat tulisi rasitetuiksi kahden kansakoulun rakentamisella, waan tulisimme jokasuhteen mukaisesti ainoastaan rakentamaan yhden tarpeemme mukaisen kansakoulun”*.¹⁴⁶

144 Hämmeen huutoo, Savon muata. Jylhän, Säviän ja Taipaleen Kylähistoria 1997, 142.

145 Uusi Savo 8.4.1894.

146 Hämmeen huutoo, Savon muata. Jylhän, Säviän ja Taipaleen Kylähistoria 1997, 142; STO, AD 657/323 1895, Eb:2500, KA.

Vastaaja oli eri mieltä. Kaikki oli sujunut laillisesti ja ne jotka olivat äänestyksessä jääneet tappiolle olivat ryhtyneet perustamaan toista koulua, joka ei ollut hyväksyttävää. Kansakouluntarkastaja oli vastaajan kanssa samaa mieltä, päätös oli tehty laillisella tavalla ja tarkastaja ehdotti valituksen hylkäämistä. Tarkastaja kuitenkin huomautti, että *"piirikuntalaisille annettaisi tilaisuusasiata varten kuulutetussa kokouksessa keskustella ja päättää millä tavalla piirin koulutarve silloin on tyydytettävä jos yksi opettaja ja koulu nykyisellä paikalla ei näytä riittävältä"* Lääninhallitus oli tarkastajan kanssa täysin samaa mieltä.¹⁴⁷

Valituksen hylkäyksen jälkeen vietiin asia senaattiin. Alkuperäisen valituksen lisäksi siinä mainittiin kansakoulupiirin olevan laaja; pituuden ollessa lähes 40 kilometriä ja lapsilukumäärän ainakin 300, oli toinen koulu rakennettava. Valittajat olivat hankkineet todistuksen, jonka mukaan kouluun tulisi 187 lasta. Vapautusta toisesta koulusta vaadittiin. Vastapuolella ei ollut muuta lisättävää. Koulutoimen ylihallitus antoi tapauksesta lausuntonsa. Sen mukaan asiasta ei oltu esitetty päteviä syitä päätöksen muuttamiseksi. Kirkollisasiaintoimikunta hylkäsi lopullisesti valituksen.¹⁴⁸

Valituksen hylkäyksen jälkeen Taipaleella ei ollut muuta mahdollisuutta kuin osallistua koulutalon rakentamiseen Säviänvirran rannalle, jota he nimittivät Pakkolaksi. Säviäläiset olisivat tulleet vastaan. He esittivät että ensin tehtäisiin valmiiksi Säviän koulu, jonka jälkeen yhdessä tehtäisiin Taipaleeseen koulu. Ehdotus ei johtanut tulokseen. Taipale perusti oman koulupiirin maaliskuussa 1895. Riidat saivat jopa herjausta muistuttavia piirteitä, jossa ei sanoja säästely. Ristiriidoista huolimatta rakennustyöt aloitettiin talvella 1894-95. Rakennuspuut ajettiin koulun tontille ja laudat sahattiin kesällä 1895 sekä kivijalka tehtiin urakalla. Koulutalo valmistui 1897. Koulutalo maksoi yhteensä lähes 10500 markkaa. Lopputulokset ei kuitenkaan täysin tyydyttänyt. Sinänsä keskeisellä paikalla sijaitseva koulu oli kylän toisella laidalla, joka vaikeutti Länsi- ja Keski-Säviän lasten koulunkäyntiä. Länsi Säviälle rakennettiin oma koulu 1909.¹⁴⁹

147 STO, AD 657/323 1895, Eb:2500, KA; KLH kanslia I, PV 1895 no 231, Db:191, JoMa.

148 STO, AD 657/323 1895, Eb:2500, KA; STO, PV 657/323 1895, Da:151, KA.

149 Hämmeen huutoo, Savon muata. Jylhän, Säviän ja Taipaleen Kylähistoria 1997, 143-144.

4.3. Lampaanjärvi ja Tuovilanlahti vastaan muiden koulujen ylläpitokustannukset

Kuntakokous jakoi 15.2.1891 alueensa 4. kansakoulupiiriin. Piiriäön ollessa vielä kesken, päätti Tuovilanlahti omatoimisesti perustaa oman kansakoulupiirinsä: siihen koulun ja kouluun johtokunnan. Koulun avajaisetkin oli määrätty pidettäväksi syyskuun ensimmäisenä. Tämän jälkeen Tuovilanlahden kansakoulunjohtokunta lähetti lääninhallitukseen anomuksen ”*koska siis meidän piiriimme tulee oma koulu rakennettavaksi ja voimassa pidettäväksi, emme voi enää suostua mihinkään kustannuksiin muitten kansakoulujen hyväksi*”. Kunta ei tällaisesta aktiviteetista pitänyt. Se piti kokouksen huhtikuussa, jossa he ihmettelivät Tuovilanlahden toimintaa, sillä koulupiiri jakoa ei ollut vielä virallisesti edes vahvistettu. Kuntalaiset arvelivat myös Tuovilanlahden kokouksia ja niissä tehtyjä päätöksiä laittomiksi.¹⁵⁰

Kunta lähetti vihaisen vastineen lääninhallitukseen. Sen mukaan ”*Tuovilanlahden kyläläisillä ei siis ole ollut minkäänlaista oikeutta piirikunnan nimellä toimia koulunsa perustamisessa, vielä vähemmän laatia mitään koulun johtokuntaa, koska koulun tarkoitus näyttää heidän mielestä olevan olla piirin koulu eikä kylän yksityinen.*” Kokous itsessään oli siis laitton ja kokouksen puheenjohtajaa ei mikään tahon ollut oikeuttanut siihen tehtävään. Tuovilanlahden kokouksia pidettiin täysin omituisina ja heitä velvoitettiin osallistumaan entisen koulun ylläpitokustannuksiin samalla tavalla kuin muutkin kyläkunnat.¹⁵¹

Kansakouluntarkastaja kertoi myös mielipiteensä. Hänen mukaansa kaikkien kannalta oli sopivinta, että kirkonkylän koulun korjaustöiden kustannukset suoritetaan kyläkunnittain kunnallisveroäyrin perusteella, ja hän ehdotti valituksen hylkäämistä. Toisaalta tarkastaja ehdotti myös, että mikäli tulevat piirikoulut jäävät piirien kustantamiksi, niin silloin kunta velvoitettaisiin suorittamaan koulupiireille takaisin ne kustannukset, jotka olivat syntyneet kunnan oman koulun ylläpitomaksuista. Lääninhallitus antoi päätöksen, jossa oltiin tarkastajan kanssa samoilla linjoilla. Koska kansakoulupiirijakoa ei ollut vielä lopullisesti

---

150 KLH kanslia I, VD 43d/1891, Ec:21, JoMa.

151 KLH kanslia I, VD 43d/1891, Ec:21, JoMa.

päätetty ei Tuovilanlahtea voinut vapauttaa yhteisen kansakoulun ylläpitokustannuksista. Yksi myönnytys kuitenkin tehtiin: mikäli syytä olisi, Tuovilanlahti voisi hakea piiriin päätyttyä kunnalta takaisin suorittamiaan maksuja.¹⁵²

Kuntakokous tuli toukokuussa 1892 siihen tulokseen, että kirkonkylän koululle tuli teettää aittarakennukset. Ne päätettiin kustantaa kunnan yhteisestä kansakoulukassasta. Kaikki eivät olleet tähän tyytyväisiä. Lampaanjärven kylä, joka oli yksi kunnan 4. kansakoulupiiristä valittiin tästä lääninhallitukseen. Lampaanjärven mukaan muiden kansakoulupiirien ei tarvinnut osallistua muiden koulujen ylläpitokustannuksiin. Se piti päätöstä kohtuuttomana, sillä kirkonkylän kansakouluun kunta oli uhrannut jo ”rakennukseen ja ylläpitoon yli 30000 markkaa” ja muut koulupiirit olivat itse maksaneet koulunsa. Lampaanjärvi ivasi kuntaa, että ”olisikohan päinvastoin kohtuullista että vanha kansakoulupiiri edes tästä lähtien ylläpitäisi itsensä”, koska sillä oli kuulema kaksi kertaa suurempi kansakoulukassa kuin muilla piireillä. Valituksessa myös vihjattiin syistä jotka johtivat kyseiseen päätökseen: ”kokous niin vähäväkiseksi kuin mahdollista ja onnistuivatkin siinä hyvin, varsinkin kuin kokous oli kuulutettu aivan rospuuton ajaksi”. Kokous oli valituksen mielestä kaiken lisäksi ollut laiton, sillä sitä ei ollut oikein kuulutettu.¹⁵³

Vastapuoli ei pitänyt alkuunkaan näistä syytöksistä. Sen mukaan aittarakennuksien teko ei ollut koulun ylläpitämistä, vaan perustui alkuperäisiin päätöksiin. Eniten kuitenkin oltiin suivaantuneita siitä, että heitä syytettiin epärehellisistä keinoista, pyrkimyksenä saada kokoukseen vähän väkeä paikalle ja tyrmäsivät ”tämän valittajain lauseen perättömäksi ja että he valheella tahi asiasta tarkempaa selkoa ottamatta, tahtovat riita kiihkosuudessaan yrityksissään onnistua”. Kansakouluntarkastaja asettui Lampaanjärven puolelle. Se perusteli asiaa sillä, ettei voinut olla oikein että Lampaanjärven kylä joutuu ensin itse kustantamaan koulun, jonka jälkeen se velvoitettaisiin rakentamaan uusia rakennuksia kirkonkylän koululle. Tällainen toiminta herättäisi tarkastajan mukaan vain ”asianomaisissa tyytymättömyyttä ja nurjua miestä [...] ja pitäisivät itsensä ja syystä petettyinä”. Lääninhallitus ytyi tarkastajan näkemykseen, sillä kokous oli kuulutettu kunnallisasetuksesta poiketen. Valitus meni läpi, mutta riidan siemen kylvettiin.¹⁵⁴

152 KLH kanslia I, VD 43d/1891, Ec:21, JoMa; KLH kanslia I, 1891 no 2374, PV DbA:173, JoMa.

153 KLH kanslia I, VD 70d/1892, Ec:24, JoMa.

154 KLH kanslia I, VD 70d/1892, Ec:24, JoMa; KLH kanslia I, PV 1892 no 5164, DbA:177, JoMa; Ask 4/1865 § 17.

Kunta kuitenkin halusi kirkonkylän koululle aittarakennukset ja joulukuussa 1893 se yritti uudestaan päättäessään kuntakokouksessa niiden rakentamisesta. Tuovilanlahden ensimmäinen johtokunnan kokous oli pidetty 13.3.1893. Koulurakennuksen tekemistä varten oli valittu toimikunta ja rakennusurakan loppusummaksi tuli 3000 markkaa. Rakennustyöt sujuivat ripeästi ja koulu aloitti 22.8.1893. Joulukuun lopussa 1894 valitti sitten eräs kauppias Tuovilanlahdelta. Valitus oli lähes samanlainen kuin edellä kerrottu. Kunnan päätös oli valituksen mukaan täysin kohtuuton ja kokous laiton sillä perusteella, että koulupiirit itse ylläpitivät omat koulunsa. Vastineessa ei asiaa yritetty selitellä, vaan Tuovilanlahti vapautettiin suoraan mainituista rakennuskustannuksista. Lääninhallitus vahvisti asian ja asia raukesi.¹⁵⁵

Aittarakennukset olivat ilmeisen tärkeitä, sillä niistä valitettiin vielä tammikuun alussa 1894. Siinä esitettiin että kirkonkylän koulu oli *"kaikin puolin valmiina jo useita vuosia puuttui ainoastaan aittarakennukset ja nekin siitä syystä etteivät opettajat ole niitä tahtoneet."* Kunnan selitys ja Lääninhallituksen päätös olivat samoja kuin Tuovilanlahdella.¹⁵⁶

Pielaveden koulupiirijako uusittiin toimikunnan ehdotuksesta joulukuussa 1896. Tuloksena kunta jaettiin 7. koulupiiriin. Seuraavana vuonna toukokuussa siitä sitten riideltiin. Vaikutti siltä, että kuntalaiset olivat jo väsyneitä alituisen kiistelyyn ja riitelyyn asiasta. Piirijakoa oli puitu ja *"jo niin paljon ja moneen eri kertaan puuhattu, tehty päätöksiä ja niitä taas purettu ja vielä riideltäkin virastoissa eikä vain sopivaa, kaikkien mielestä ja itse kansakouluasialle edullista jakoa ole vielä onnistuttu tekemään"*. Lopulta päädyttiin monien kiistojen ja eturistiriitojen vuoksi yhdistämään koko Pielaveden kunta yhdeksi koulupiiriksi, koska erillisten koulupiirien aikaansaaminen oli vallitsevissa oloissa mahdotonta. Yksimielisyyteen ei kuitenkaan päästy koulupiirien omaisuuksien jaossa. Vanhojen koulujen ylläpito ja uusien rakentaminen jäisi kunnan vastuulle. Lopulta päätös syntyi suurella enemmistöllä: vanha piirijako päätettiin poistaa yhdistämällä koko kunta yhdeksi kansakoulupiiriksi.¹⁵⁷

Ei ollut kovin yllättävää, että kuntakokouksen päätös synnytti jälleen kerran valituksen

155 KLH kanslia I, VD 174d/1893, Ec:27, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 1427, Db:185, JoMa; Tuovilanlahden kylän historiaa 1989, 68-74.

156 KLH kanslia I, VD 2d/1894, Ec:28, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 1429, Db:185, JoMa.

157 KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa; Kumpulainen 1983, 149.

läänihallitukseen. Tällä kertaa asialla oli Lampaanjärven kansakoulupiiri, jonka asiamiehenä toimi eräs talollinen. Valituksen mukaan vanhasta piirijaosta ei riitoja ole ollut, joka oli selvästi tekosyy. Valituksen todelliset syyt olivat selvästi toisaalla. Lampaanjärveläiset vastustivat kuntakokouksen päätöstä: ¹⁵⁸

*”Sillä mainittuun kouluun on jo suuret uhraukset tehty. Ensiksi on kansa koululle ostettu maatila, joka näyttää suuressa määrin kannatusta koulun allallen. Sittemmin on valmistettu maan tiet ja monta muuta tulevaiselle ja nykyiselle sukupolvelle kaikkea hyvää tarkoitusta täyttävää esinettä.”*¹⁵⁹

Lampaanjärveläiset näet pelkäsivät uuden piirijaon seurauksena joutuvan osallistumaan muiden alueiden koulujen kustannuksiin. Lampaanjärven koulupiiri oli laaja, sillä kaikki naapurikylät kuuluivat koulupiiriin paitsi osa Vaaraslahden kylästä, josta osa kävi koulua kirkonkylällä. Ensimmäinen johtokunnan kokous oli pidetty toukokuussa 1892. Kunta ei tuolloin ollut vielä koulujen ylläpitäjänä, vaan hallinto ja varainhankinta olivat koulujen vastuulla. Ylläpitovarot saatiin arpajaisten ja juhlien tuotoista, sekä koulupiiriläisiä verottamalla. Koulutila ostettiin helmikuussa 1892 3000 markalla. Vihkiäisjuhlaa Uusi Savo kuvasi näin: ¹⁶⁰

*”Pielaveden Lampaanjärven kansakoulu vihittiin juhlallisesti tarkoitukseensa t.k. 15 p. Koulu sijaitsee sanotussa kylässä noin 20 kilometriä kirkolta ja sisältää paitse eteisiä 5 korkeata valoisaa huonetta sekä näyttää talo kaikin puolin olewna hywin ja tarkkuudella rakennettu. Koulusali, laskettu 40 oppilalle, tekee miellyttävän vaikutuksen mukawine, koiwuväriin maalattuine huonekaluineen.”*¹⁶¹

Kuntakokouksessa heinäkuussa 1897 kunta päätti pysyä jyrkästi kannallaan ja valitsi selitystä antamaan kuntakokouksen esimiehen. Vastine oli tyrmäävä. Aluksi hän huomautti, että vanha piirijako vuodelta 1891 oli tehty sen ajan olosuhteiden mukaan, jotka olivat sittemmin suuresti muuttuneet. Hän kuvasi vallitsevia oloja seuraavasti: ¹⁶²

158 KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa; Savo-Karjala 25.8.1897.

159 KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa

160 KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa; Lampaanjärven seudun kylähistoriikki 2002, 269-270.

161 Uusi Savo 20.9.1892.

162 Pielaveden kuntakokouksen ptk ote 10.07.1897. KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa.

*"Kansakouluja harrastavat henkilöt jossakin tai joissakin kyläkunnissa ovat päättäneet erota entisestä piiristä, jonka koulu on ollut pitkien tiettömien matkojen tai suurien vesien takana ja puuhata ja ylläpitää oman koulun piirinsä keskelle. Mutta henkilöt jotka eivät kouluista välitä, ovat jääneet entiseen piiriin, ja niin uuden koulun naapuritalo voinut tulla kuuluvaksi toiseen piiriin. Samoin on tapahtunut niinkin, että jonkin talon haltija on liittynyt uuteen piiriin, mutta hänen aluskuntansa on jäänyt toiseen sentähden, että siinä piirissä on sillä kertaa sattunut olemaan huokeammat kansakoulumaksut kuin tuossa uudessa."*¹⁶³

Hän myös uhkasi, että valtionavustukset ja kaksi lapsirikasta koulua lakkaisivat, mikäli uutta piirijakoa ei saada sovittua. Hänen mielestään Pielaveden epäsuotuisat maisemat ja suuret vesistöt olivat myös osasyllisiä riitoihin. Riitelyistä seurauksena oli ollut vain se, että yleiseksi mielipiteeksi kunnassa oli tullut toivo saada vanha piirijako poistetuksi ja kaikki kansakoulut kunnan yhteiseksi omaisuudeksi. Lampaanjärveläisiä hän syytti itsekkäiksi, jotka yksityisten etujen vuoksi eivät välittäneet yhteisestä parhaasta ja kansakouluasian edistämisestä. Uhraukset, jotka lampaanjärveläiset olivat joutuneet tekemään, kunta tulisi heille hyvittämään. Lopuksi hän huomautti sarkastisesti, että *"totta tosiaan he tarvitsevat ja käyttävät hyväkseen tekemäänsä maantietä suuremmassa määrässä kuin itse koulua"*. Kaukovalta toteaa, että teiden ylläpitovelvollisuus oli talollisten harteilla ja se oli jaettu manttaalin mukaan. Uuden yleisen maantien rakentaminen merkitsi pysyvää rasisista timentekovelvollisille.¹⁶⁴

Kansakouluntarkastaja antoi myös lausuntonsa. Hän piti valitettavana, että yksityiset kylät olivat kansakouluasetuksen nojalla eronneet omaksi erilliseksi koulupiireikseen. Hänen mielestä olisi ollut toivottavaa, että koulujen kannatus kunnassa olisi saatu vakaalle pohjalle. Tarkastajalta riitti kuitenkin ymmärrystä Lampaanjärven kyläkunnalle, jolla oli ollut syytä valittaa kunnan päätöksestä. Hänen mukaansa ei ollut oikein, että kunta noin vain äänestämällä riisti piirille myönnettyt oikeudet ja edut ilmoittamatta tarkkaan mitä olisi tarjonnut korvaukseksi. Hän ehdottikin kunnan päätöksen kumoamista ja Lampaanjärven

163 KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa.

164 KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa;; Kaukovalta 1940, 182.

piirikokous saisi päättää itse koulunsa ehdoista ja kohtalosta.¹⁶⁵

Kuvernöörin päätös noudatti tarkastajan lausuntoa. Siinä kerrottiin, että Lampaanjärven koulupiirille voisi koitua taloudellista vahinkoa kunnan taholta. Kuvernöörin päätös perustui kansakouluasetuksen § 119 nojalla lampaanjärveläisten eduksi. Päätöksessä oli maininta, että Lampaanjärvi voisi vastaisuudessa pysyä omana erillisenä koulupiirinään mikäli niin halusi.¹⁶⁶

Vasta piirijakoasetus vuonna 1898 vauhditti kouluolojen järjestämistä Pielavedellä. Kunnassa päädyttiin 14 koulupiiriin. Kunnassa oli tuolloin seitsemän toimivaa kansakoulua ja vuoteen 1906 mennessä perustettiin ainoastaan kaksi lisää. Heinäkuussa 1899 päätetyssä koulupiirijaossa yksi koulupiireistä oli Lampaanjärven koulupiiri. Syyskuussa 1901 kuntakokouksen päätöksen mukaan koulupiirien hallinto siirtyisi kunnan vastuulle. Vanha piirihallinto poistettiin ja muodostettiin yksi koulupiiri, joka toimi kunnan hallinnon alaisuudessa. Tällä päätöksellä oli seuraavanlainen tarkoitus:¹⁶⁷

*"kaikkia kansakoulujen rakennuksia, ylläpitoa ym. koskemat menot tulisivat tasan weroitettawaksi kaikkien kunnan weronalaisten kesken itsekullekin weroäyrinsä mukaan, kuin myöskin että kailkki kunnassa löytyivät kansakoulut rakennuksineen, pelto ym. etuineen, kalustoineen, kirjastoineen, saatawineen ja welkoineen tulisiwat kunnan yhteiseksi omaisuudeksi, paitsi Lampaanjärwen koulupiirille kuuluwa maatila tulisi tästedeskin kuulumaan mainitun koulupiirin yksityiseksi omaisuudeksi."*¹⁶⁸

Lampaanjärven koulupiiri ei tätä päätöstä hyväksynyt vaan valitti niin kuin aikaisemminkin. Valituksen takana oli parikymmentä henkilöä Lampaanjärven koulupiiristä. Lampaanjärvi halusi tiukasti pitää koulupiirinsä omassa hallinnassaan ja he valituksessaan kertoivat, että *"olemme eri piirinä rakentaneet omilla varoillamme kansakoulu kartanon ja sen lisäksi ostimme kansakoulullemme maatilan, ja sen lisäksi tehtiin monta kilometriä maantietä kansakoulullemme [...] näihin kaikkiin olemme uhranneet suuret yksityis omaisuudemme"*. He vetosivat myös vuosina 1891 ja 1897 annettuihin lääninhallituksen päätöksiin.¹⁶⁹

¹⁶⁵ KLH kanslia I, VD 94d/1897, Ec:36, JoMa

¹⁶⁶ KLH kanslia I, 1897 no 371, PV DbA:200, JoMa; Ask 12/1866 § 119; Uusi Savo 2.9.1897.

¹⁶⁷ STO, VD 561/105 1902, Ec:91, KA; Kumpulainen 1983, 149; Uusi Savo 3.10.1901; ks. Niskanen 1987, 492-493.

¹⁶⁸ Uusi Savo 3.10.1901.

¹⁶⁹ STO, VD 561/105 1902, Ec:91, KA; Kumpulainen 1983, 149; Uusi Savo 26.10.1901.

Kunnan vastine oli poikkeuksellisen laaja selvitys asiasta. Siinä ensinnäkin kerrottiin, että *”nykyisin käytännössä olevan piiri hallinnon poistettavaksi ja kansakoulut yhdistettäväksi kunnan yhteisesti ylläpidettäväksi ja rakennettaviksi [...] mainittu useita monen monia syitä ja perusteita joita voisi luetella melkein loppumattomiin.”* Vastineessa todettiin, että piirijakoasetus 1898 myönsi ainoastaan poikkeustapauksessa koulupiirien rakennettavaksi ja ylläpidettäväksi koulut, muuten ne olivat kunnan vastuulla. Selityksessä oli laskettu kuinka paljon vanha piirihallinto lisäsi veroäyriä asukasta kohden ja lopputulokseksi saatiin, että osa maksaa huomattavasti vähemmän kuin toinen, joka *”ei ainakaan ole omiaan edistämään kansakoulujen perustamista kuntaan.”* Valittajien vetoamukset vanhoihin päätöksiin kumottiin toteamalla ne uuden piirijakoasetuksen vastaisiksi.¹⁷⁰

Kansakouluntarkastaja piti lausunnossaan kunnan toimintaa *”täysin oikeutettuna ja nykyisen lainsäädännön kanssa yhtäpitävänä kunnan toimenpidettä, saada kunnan kaikki koulut yhteiseksi niinhyvin kustannusten kuin hallinnon suhteen.”* Hän pahoitteli haittoja ja hankaluuksia, jota kansakouluolojen järjestäminen kunnassa oli tuottanut. Lampaanjärven oli tarkastajan mielestä sopeuduttava kunnan tekemiin laillisiin päätöksiin. Lääninhallitus ei poikennut tästä linjasta vaan valitus hylättiin. Asia ei kuitenkaan jäänyt vielä tähän vaan Lampaanjärvi lähti hakemaan muutosta vielä senaatista.¹⁷¹

Senaattiin päätyneessä valituskirjelmässä toistettiin alkuperäinen valitus, joskin asioita kuvattiin yksityiskohtaisemmin. Siinä syytettiin kuntaa siitä, että *”ovatkin he tahtoneet hävittää koko piirijaon ja jättää kaikki koulut Pielaveden kunnan yhteisesti ylläpidettäväksi”.* Valittajat sanoivat, että mikäli kunnan päätös pysyisi voimassa niin he tulisivat *”kärsimään suurta vääryyttä”* ja kunta *”ilmaiseksi anastaa Lampaanjärveläisten työn hedelmät”.* Lyhyesti sanottuna Lampaanjärvi joutuisi vain muiden velkojen maksumieheksi. Vastapuoli ei hyväksynyt Lampaanjärven syytöksiä, vaan sanoi että vanhasta piirijaosta *”on kunnan kansakoulujen hallinnassa ollut kunnalle suurta ja monipuolista haittaa [...] piirihallinto tuottaa haitta ei ainoastaan kunnalle vaan myöskin piireille”.* Siinä kuvattiin myös yksityiskohtaisesti Pielaveden koulupiirien kehitystä ja todettiin Lampaanjärven väitteet totuudenvastaisiksi. Uusi koulupiirijärjestelmä luotiin jotta saataisiin kansakoulujen *”rasitus*

170 STO, VD 561/105 1902, Ec:91, KA; Ask 20/1898 § 4.

171 STO, VD 561/105 1902, Ec:91, KA; KLH kanslia I, PV 1902 no 405, DbA:204, JoMa.; Ask 20/1898 § 4.

jotensakin tasaiseksi jaetuksi”.¹⁷²

Koulujen ylihallitus antoi asiasta lausunnon, muttei halunnut muuttaa lääninhallituksen päätöstä. Senaatti noudatti samaa linjaa ja hylkäsi lopullisesti valituksen. Se antoi kuitenkin suostumuksensa Lampaanjärvelle hakea Pielaveden kunnalta *”hakea korvausta siitä mitä piiri mahdollisesti on uhrannut kansakouluansa varten suhteellisesti enemmän kuin kunnan muut piirit asianomaisiin kouluihinsa”*. Lampaanjärven koulupiiri lopulta hävisi ja koulutila myytiin kunnalle. Kunta otti vastuun koulupiiristä vuonna 1905.¹⁷³

4.4. Vaaraslahdessa syynä kustannukset ja aatteet

Kun kunta jaettiin 1891 neljään erilliseen koulupiiriin, jokainen koulupiiri sitoutui rakentamaan piiriinsä ainakin yhden kansakoulun. Vaaraslahden kyläkunta erosi Laukkalan koulupiiristä joulukuussa 1895. Se perusti oman koulupiirin ja rakensi piiriinsä oman koulun. Koulun avajaiset olivat tammikuussa 1896. Vaaraslahden kansakoulupiirikokous päätti tammikuussa 1896 vaatia Laukkalan koulupiiriltä osan kansakoulunkassavaroista. Laukkalan piiri ei tähän suostunut. Kokouksessaan se tuomitsi Vaaraslahden uuden koulupiiriäon laittomaksi, koska ne koskivat myös Laukkalan koulupiiriä. Koulukassan jakoa he eivät suostuneet tekemään, vaan käskivät kääntymään suoraan kunnan puoleen.¹⁷⁴

Vaaraslahti ei tyytynyt Laukkalan piirikokouksen päätökseen, vaan siitä seurasi valituskirjelmä Kuopion läänin kuvernöörille. Siinä vaadittiin Laukkalan koulupiirin päätöksen mitätöimistä, sillä se oli täysin *”oikeudeton ja kohtuuton”*. Vastineen mukaan pidettiin sopimattomana uusien koulupiirien muodostamista, koska pelättiin että *”vähillä varoilla tulisi rakentaa kouluja oikealle jos vasemmallekin”*. Laukkalan koulupiiri pysyi kannassaan ja halusi tiukasti pitäytyä entisessä piiriäossa, eikä suostunut minkäänlaisiin koulukassavarojen jakoon. Kansakouluntarkastaja antoi puoltavan lausunnon Vaaraslahden

¹⁷² STO, VD 561/105 1902, Ec:91, KA.

¹⁷³ STO, VD 561/105 1902, Ec:91, KA; KLH kanslia I, KD 156/29 1903, Eaa:595, JoMa; Lampaanjärven seudun kylähistoriikki 2002, 269-270.

¹⁷⁴ KLH kanslia I, VD 35d/1896, Ec:33, JoMa; Kumpulainen 1983, 146-147.

valitukseen, koska piirillä hänen mukaansa oli oikeus ja velvollisuus ajaa asiaansa ja valvoa etujansa. Lääninhallituksen päätös myötäili tarkastajan lausuntoa, muttei antanut aihetta mihinkään toimenpiteeseen asiassa vaan hylkäsi valituksen.¹⁷⁵

Pielaveden piirijakoa aloitettiin uusimaan vuonna 1896. Syyskuussa kuntakokous valitsi toimikunnan uutta kansakoulupiirijakoa muodostamaan. Toimikuntaan kuului jäseniä jokaisesta kunnan eri osista. Se kokoontui lokakuussa pohtimaan uutta piirijakoa. Siinä pidettiin valitettavana, että vuosia sitten tehty piirijako oli vanhentunut ja synnyttänyt vain uusia riitatapauksia¹⁷⁶

"Kunnassamme on yleinen kokemus, että kansakouluseikat eivät ole niin selviä kuin niiden tulisi olla. Paitsi alituisia keskenäisiä selkkauksia osoittavat useat joko jo päättyneet tai vielä keskeneräiset riidat että näin todella on asianlaita. Nämä selkkaukset ja riidat kansakouluasioissa johtuvat ylimalkaan kansakoulupiirien välisistä suhteista. Ei olla selvillä eri koulupiirien rajoista, ei olla selvillä siitä, mihin piiriin mikin kylä, talo tai henkilö oikeastaan kuuluu ja mihin koulukassaan mikin on maksunsa suorittava. Yksi talo kyläkunnassa on kuuluvinaan yhteen piiriin, toinen (naapuritalo) toiseen piiriin, yksi maksaa koulumaksunsa sinne, toinen tänne, tilaton väestö useimmiten sinne missä sattuu huokeimmat maksut olemaan."¹⁷⁷

Toimikunta päätyi joulukuussa 1896 ehdottamaan Pielaveden kunnan jakamista 7. kansakoulupiiriin: Tuovilanlahden, Lampaanjärven, Vaaraslahden, Laukkalan, Säviän, Taipaleen ja Rannankylän piireihin. Toimikunta ehdotti myös, että kunta myöntäisi rakennusapua 4000 markkaa Taipaleen ja Vaaraslahden rakentamattomille kouluille, muutoin ne todennäköisesti jäisivät rakentamatta, joka ei ollut suotavaa. Joulukuussa toimikunnan ehdotus pitkän keskustelun jälkeen kuntakokouksessa kuitenkin hylättiin.¹⁷⁸

Kuntakokouksen päätöksestä kirjoitettiin kanne. Kanteen takana oli kolme talollista Vaaraslahdesta. Siinä pyydettiin lääninhallitusta ainakin periaatteessa hyväksymään

175 KLH kanslia I, VD 35d/1896, Ec:33, JoMa; KLH kanslia I, 1896 no 2906, PV DbA:198, JoMa.

176 KLH kanslia I, VD 12d/1896, Ec:35, JoMa; Kumpulainen 1983, 147.

177 KLH kanslia I, VD 12d/1896, Ec:35, JoMa.

178 KLH kanslia I, VD 12d/1896, Ec:35, JoMa.

toimikunnan ehdotus tai määräämällä kunnan heti antamaan päätös uuden kansakoulupiiri-ajan aikaansaamiseksi. Muuten kansakouluasiat eivät heidän mielestä tulisi kunnassa selviytymään, sillä ”kansakouluseikat tässä kunnassa todella epäselvät ja sellaiset että niistä syntyy alituisia riitoja”. Perusteluiksi kerrottiin, että kunta oli myöntänyt nykyisen piiri-ajan vanhentuneeksi ja oli itse valinnut toimikunnan uutta jakoa laatimaan. Valituksen mukaan toimikunnan ehdotus ”huutamalla ja rähisemällä saatiin menemään kumoon”, joita olivat ”kunnan myöntämällä rakennusapuvaroilla jo rakennettujen kansakoulujen naapurit, jotka suurilla äänivaroillaan huusivat tämän ylen tärkeän, melkeinpä päivän polttavimmaksi tulleen kysymyksen kumoon”. Kun äänestystä oli vaadittu, laillista äänestyslistaa ei ollut saatavilla ja sitä ei voinut suorittaa.¹⁷⁹

Valituksesta seurasi yllättävä käänne. Kunta piti väliaikaisen kuntakokouksen helmikuussa 1897. Siinä kunta päätti purkaa joulukuun kokouksessa tekemänsä päätöksen, koska enemmistön mielestä se oli kohtuuton ja vastoin kuntalaisten yleistä mielipidettä. Kokouksessa lyöttäydyttiin yhteen valituksen laatijoiden kanssa ja anottiin kuvernööriltä uutta tilaisuutta uuden piiri-ajan aikaansaamiseksi. Selitys laadittiin kuvernöörille, jossa pyydettiin virallisesti purkamaan kuntakokouksen päätös ja saattamaan alulle piiri-ajan uudistaminen. Kuvernööriltä tuli päätös maaliskuussa 1897, jossa joulukuun kuntakokouksen päätös kumottiin ja määrättiin uusi piirijako kuntakokouksen käsiteltäväksi.¹⁸⁰

Saarelan koulupiiri perustettiin Pielaveden kuntakokouksessa vuonna 1898. Siihen kuuluivat Saarelan ja Koivujärven kylät kokonaan ja muutama talo Laukkalasta. Koulupaikaksi kaavailtiin Saarelan tilaa, jonne oppilailla oli noin viiden kilometrin matka, Koivujärveltä tosin jopa 20 kilometriä. Koulupiirin väkiluku oli tuolloin 520 henkilöä. Paikallisessa sanomalehdissä oli myös ollut ilmoitus koulun rakentamisesta. Saarela oli alun perin kuulunut Laukkalan ja Vaaraslahden kanssa samaan koulupiiriin, jotka eivät olleet päässeet sopuun omaisuuden jaosta. Piirien itsensä ylläpitämät koulut siirtyivät lopulta kunnan ylläpidettäväksi vuonna 1903. Kunta kävi koulupiirien kanssa pitkiä oikeusjuttuja omaisuuden jaosta.¹⁸¹

Kuntakokous päätti rakentaa maaliskuussa 1900 Vaaraslahteen koulurakennuksen. Samassa

179 KLH kanslia I, VD 12d/1896, Ec:35, JoMa; Uusi Savo 12.1.1897.

180 KLH kanslia I, VD 12d/1896, Ec:35, JoMa; KLH kanslia I, 1897 no 119, PV Dba:200, JoMa.

181 Korpisen kuisketta, laineiden loisketta – Saarelan ja Koivujärven kylähistoriikki 2002, 288-289.

kokouksessa päätettiin, että uudet koulupiirit osallistuvat toisten piirien koulujen rakennuskustannuksiin. Saarelan koulupiiri vastusti ajatusta ja ”jyrkästi kieltäytyivät kaikesta rakennusvelvollisuudesta”, koska se ei tuottanut samoja etuja molemmille koulupiireille. Asiasta valitettiin. Saarelan koulupiiri väitti, että he olivat osallistuneet Laukkalan koulupiirin koulun rakentamiseen ja olisivat nyt ”osallisia kolmea koulua rakentamassa”. Lisäksi kunnan myöntämät rakennusavustukset eivät olleet tasapuolisia.¹⁸²

Vastineessa todettiin, että kunnassa heinäkuussa 1899 toteutetun uuden piirijaossa päätettiin että vanhat koulupiirit osallistuvat uusien koulupiirien rakennuskustannuksiin. Näin meneteltiin siksi, että ”*tulee sama rasitus kaikille tähän piiriin kuuluville [...] tulee jokainen kuntalainen kuntakokouksen valitseman toimikunnan ja kuntakokouksen hyväksymän harkinnan mukaisesti kantamaan samankokoista kansakoulujen rakentamistaakkaa.*” Asia hyväksyttiin yksimielisesti. Vastineessa pidettiin ikävänä että valittajat olivat päättäneet ”*juonitella näin selvässä asiassa.*” Lopuksi todettiin, että valittajat ”*kiittävät onneaan etteivät tarvitse yksinään siihen ryhtyä vaan saavat koko alkuperäisen koulupiirin avukseen.*”¹⁸³

Kansakouluntarkastaja kirjoitti tylyn lausunnon. Valitusta hän piti aiheettomana ja ehdotti sen hylkäämistä. Hän vetosi myös ”*rasituksen tarjoamista jokaiselle kuntalaiselle samassa suhteessa*” ja kuntakokouksen tekemä piirijako oli lainvoiman saanut päätös. Lääninhallitus toisti tarkastajan lausunnon ja hylkäsi valituksen.¹⁸⁴

4.5. Keiteleellä riideltiin kustannuksista

Keiteleen eroaminen emäpitäjästään Pielavedestä alkoi vuonna 1871. Virallisesti kunta erosi siitä 14.2.1879. Ensimmäinen kuntakokous pidettiin 19.1.1880. Ensimmäinen kansakoulu aloitti toimintansa vuokratiloissa vuoden 1882 alussa. Varsinaisen oman koulurakennuksen

---

182 KLH kanslia I, VD 67d/1900, Ec:42, JoMa.

183 KLH kanslia I, VD 67d/1900, Ec:42, JoMa.

184 KLH kanslia I, VD 67d/1900, Ec:42, JoMa; KLH kanslia I, PV 1900 no 252, Db:203, JoMa.

kunta sai omakseen vuonna 1883. Kansakoululaitos laajeni 1890-luvun alkupuolella muihin kyliin. Hamulan ja Sulkavanjärven koulujen perustamisesta päätettiin kuntakokouksessa joulukuussa 1893. Kunnan ensimmäisessä koulupiirijaossa vuonna 1899 jaettiin kunta kuuteen koulupiiriin.¹⁸⁵

Keiteleen kuntakokous tammi-helmikuussa vuonna 1894 päätti siirtää Sulkavanjärven kansakoulun rakennustarpeiden hankkimisen seuraavaan syksyyn. Eräs talollinen teki asiasta valituskirjelmän. Siinä moitittiin sitä, että kunta ei ollut ottanut huomioon edellisiä päätöksiä. Asiasta ei myöskään oltu virallisessa kuulutuksessa mainittu, ja edellisissä kuntakokouksessa tekemä päätös oli kumottu. Täten talollisen päätelmä oli tuomita kokouksien tekemät päätökset laittomiksi. Vastineessa todettiin, että rakennusasia oli kuulutuksissa ollut esillä. Siinä myönnettiin epäkohdat oikeiksi, mutta rakennusasiaa lykättiin siksi koska *”rakennustarpeitten laittaminen on liian myöhäinen kelirikon suhteen [...] niin katsottiin kunnalle edullisemmaksi että ne annetaan syksyllä”*. Vastapuoli ei antanut kovin positiivista kuvaa valittajasta, joka *”kuntavihamielisyydessään kansakouluva vastaan ei ole tahtonut mihinkään toimiin ryhtyä on toki valhetta ja hävytöntä parjausta kunnan jaloa harrastusta vastaa”*. Mielipidekirjoitus Savo-Karjalassa kesäkuussa 1894 esitti vionen toiveensa Keiteleen kunnalle:¹⁸⁶

*”Kouluja Keiteleellä on warsin wahan. Kansakouluja on ainoastaan yksi kirkonkylässä, ja kiertokouluja myöskin yksi. Kipeästi kaiwataan kansakoulua Nilakan rannalle Hamulan kulmakunnalle sekä Wuonamolahden pohjan puolelle pitäjästä. Toinen kiertokoulukin olisi suuresti tarpeellinen.”*¹⁸⁷

Kansakouluntarkastaja oli samaa mieltä vastapuolen kanssa siitä että valituksella oli *”aikomus asoita viivyttää”*, mutta totesi että kunta oli toiminut asiassa laittomasti. Lääninhallituksen ratkaisu oli poikkeuksellinen. Se tosin kumosi kunnan tekemät päätökset, jotka olivat selvästi laittomia, mutta hyväksyi silti rakennusurakan lykkäyksen ja määräsi että *”uusi kansakoulurakennus valmiiksi saatettava 1895 lukuvuoden alkuun uhalla että sakko siinä suhteessa täältä määrätään.”* Valitus siis aika erikoisella tavalla hyväksyttiin mutta

¹⁸⁵ Kumpulainen 1983, 282- 284, 311-312.

¹⁸⁶ KLH kanslia I, VD 75d/1894, Ec:28, JoMa.

¹⁸⁷ Savo-Karjala 1.6.1894.

samalla hylättiin.¹⁸⁸

Syyskuussa 1894 Keiteleen kunta osti maapalstan eräältä talolliselta Hannulan kylässä, johon kunta aikoi pystyttää kansakoulun. Kokouksessa oli ollut erimielisyyttä ostetaanko vai vuokrataanko paikka. Päätettiin ostaa. Pari talollista olivat kuitenkin tyytymättömiä kauppaan ja valittivat siitä lääninhallitukseen. Valituksen syynä oli että *”samalla omistajalla vuokrallakin tarjolla 20 markan vuotuisesta arennista joka luonnollisesti olisi kuntalaisille edullisempi joka jo silloinkin oli kokouksen enemmistö mielipide”*. Ostamisesta seurasi myös valittajien mielestä suuria taloudellisia rasituksia.¹⁸⁹

Tapaus eteni hieman epätavallisesti. Vastineessa kerrottiin, että kunta varmaan teki edulliset kaupat koska sai maapalstan 300 markan hintaan ja vuokra olisi tullut ajan oloon kalliiksi sillä maanomistaja mahdollisesti olisi korottanut tulevaisuudessa tilan vuokria. Yllättäen lopuksi siinä kuitenkin erikoisesti todetaan, että *”kuntalaisten mielipiteitten horjuvaisuuden tähden tässä asiassa nähneet itsensä pakoitetuksi yhtymään valittajiin ja pyytämään yhdessä heidän kanssaan valitetun päätöksen kumoamista”*; taidettiin tulla katumapäälle.¹⁹⁰

Kansakouluntarkastaja ei kuitenkaan lausunnossaan molempien osapuolten selityksiä hyväksynyt. Virkamiesmäisesti hän totesi vain *”koska kuten asiakirjoista käypi selväksi ei valittajat ole näyttäneet toteen mittän laittomuutta tapahtuneen”*, ja suositteli valituksen hylkäämistä, sillä se oli *”kunnan enemmistön päätös”*. Hän myös huomautti, että mikäli asioita viivytellään, niin siitä mahdollisesti seuraisi vain *”uusien rettelöitä koulun rakennuksen alkuun panemiselle”*. Lääninhallitus päätti hylätä valituksen.¹⁹¹

Asia vietiin kuitenkin vielä senaatin käsiteltäväksi. Valitus uudistettiin ja siihen oli lisätty huomautus *”kuntakokouksen puheenjohtaja ei myöntänyt äänestystä vaikka häntä enemmistö sitä tahtoi”*. Siinä myös vielä korostettiin, että kuntalaiset pitivät valitusta oikeana niin kuin vastapuolen selityksestä näkyi. Senaattiin lähettämässä vastineessa tuettiin valituksen oikeellisuutta. Kuntakokouksen puheenjohtaja lähetti yksityisen lausunnon, jossa hän oli selvästi loukkaantunut valituksen tekijöille todeten että *”tämän lainen värentäminen*

188 KLH kanslia I, VD 75d/1894, Ec:28, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 3834, Db:187, JoMa.

189 STO, AD 723/324 1895, KA

190 STO, AD 723/324 1895, KA

191 STO, AD 723/324 1895, KA; KLH kanslia I, PV 1894 no 8488, Db:190, JoMa.

ja yksityisen henkilön maineen halventaminen julkisessa virastossa on sopimattomaksi katsottava”. Mikään ei kuitenkaan auttanut, sillä kouluhallitus ei suositellut päätöstä muutettavaksi ja senaatti lopullisesti hylkäsi valituksen ja kuntakokouksen päätös jäi voimaan.¹⁹²

Valituksen ollessa vielä senaatin käsiteltävänä koulurakennus rakennettiin ja sen avajaiset pidettiin marraskuun alussa 1895. Savo-Karjala kuvasi koulun avajaisia seuraavasti:

”Keiteleen Sulkawanjarwen kylan uusi kansakoulu awattiin juhlallisesti [...] ympärille köynnöksistä muodosteltu jonkunlainen Suomen vaakuna, jonka kehysten sisällä oliwat alkukirjaimet sanoihin “waloa kansallemme!” [...] Tämän jälestä piti kirkkoherra Snellman oikein pontewan, sisältörikkaan ja kauniin puheen kansakoulun tarkoituksesta ja hyödystä, huomauttaen etenkin siitä,kuinka wäärä on se ennakkoluulo, joka muutamilla on, ettei muka kansakouluissa annettama oppi sopisi hywin yhteenuskonnon kanssa. Ei se ole koulun syy, jos koulussa käyneet saamansa opin wäärin käyttäwät, eikä koulun tarkoitus ole kaswattaa turhanaikaisia herrastelijoita eikä tyhjäntoimittajojta, waan työhön ja toimeen kykenewiä kunnan kansalaisia. [...] näillä toimituksilla katsottiin Sulkawanjärwen kylän uusi kansakoulu awatuksi. Juhlassa oli wäkeä, huonosta kelistä huolimatta”¹⁹³

Pari työmiestä suoritti ylimääräisiä kunnostustöitä Hannulan kansakoululla vuoden 1896 lopulla. Marraskuussa kuntakokous päätti maksaa työmiehille näistä kunnostustöistä 150 markkaa. Eräs mäkitupalainen ja rahastonhoitaja valittivat asiasta. Heidän mukaansa työntekijät olivat huonoja ja kunnan kassassa ei sillä hetkellä ollut ”lahjoitus varoija yhtään joita voisi vuoten 1897 aikan maksaa kellekään”. Valittajan mukaan työmiehet eivät olleet ”mitään liikoja töitä tehneen paitsi ne jotka ovat urakassa huutokaupassa huutaneet ja niistä tehdyistä töistään ovat palkkansa saaneet”.¹⁹⁴

Vastineessa myönnettiin ettei alun perin ollut tiedossa ”onko ja mihin määrin ylimääräisiä

192 STO, AD 723/324 1895, KA; STO, PV 723/324 1895, Da:151, KA.

193 Savo-Karjala 11.11.1895; ks. Halila 1949a, 17.

194 KLH kanslia I, VD 138d/1896, Ec:34, JoMa.

töitä tehty”, muitta kuntalaiset olivat luottaneet urakoitsijan ilmoituksiin, jonka perusteella korvaus oli myönnetty. Vastapuoli piti ylimääräisiä töitä kuntalaisten myöntämänä lahjoituksena. Lääninhallitus päätti asian valittajan eduksi. Perusteena oli, ettei Keiteleen kunnalla ollut vuoden 1865 kunnallisasetuksen nojalla ”*senkaltaista asiasta päättää eikä myöskään [...] yleisen verotuksen perusteella kannetuista varoista lahjoituksia tehdä*”.¹⁹⁵

---

195 KLH kanslia I, VD 138d/1896, Ec:34, JoMa; KLH kanslia I, PV 1901 no 29, Db:200, JoMa.

5. Karttulan kansakouluriidat

5.1. Airakselassa syynä taloudelliset rasitukset ja pitkät koulumatkat

Kemppaanmäen kansakoulupiiri Karttulassa (Liite 9) marraskuussa 1895 päätti koulunsa rakentamiskustannusten jaosta. Asiasta syntyi erimielisyyttä ja erityisesti tilatonta väestöä päätös ei miellyttänyt. Asiasta valitettiin. Kanteessa ei pidetty maksujen kantoperusteita lainmukaisina ja *”tiladon väestö ei ole velvollinen kansakoulun rakennustarpeiden oston [...] ei löydy selvää perustuslaissa”*. Opettajan palkkaus ei myöskään kuulunut heidän velvollisuuksiinsa. Tilattoman väestön mielipidettä ei asiasta edes oltu kuultu kun päätös tehtiin. Vaadittiin päätöksen purkua, jossa oli allekirjoittajina torppareita ja mäkitupalaisia.¹⁹⁶

Vastineessa todettiin vain, että piirikunnan tekemä päätös oli saanut lainvoiman. Siinä sanottiin että *”jokainen henkirahaa maksava jäsen on velvollinen ylläpitämään kansakoulua yhdellä äyrillä sekä niillä varallisuus äyreillä jotka kunnan taksoituksesta itse kullekin on pantu.”* Vastineessa myös kiinnitettiin huomiota siihen, että valituksen tekijä *”on toimen pannu yleisiä kokouksia piirissä joissa kokouksissa on kehoitettu valitukseen [...] on pidettävä kansankiihotuksena toimimaan lainvoiman voittaneita päätöksiä vastaan.”* Kansakouluntarkastaja antoi lausunnon ja piti valitusta perusteettomana. Lääninhallitus hylkäsi myös valituksen ja suositteli samalla kanteen nostamista kansankiihotuksesta mikäli siihen syytä oli.¹⁹⁷

Maaseudun alemman kerroksen radikalisoituminen alkoi vasta 1900-luvun alussa vaikka maaseudun ongelmat olivat kyteneet pinnan alla jo vuosikymmeniä. Peltonen käsitellessään torpparikysymystä kirjoittaa, että väestön poliittinen hitaus, valistumattomuus ja pysyminen perinteisissä maailmankuvassa oli tyypillinen aikalaistulkinta ja vastarinta ei kuulunut tähän. Kuva nukkuva kansasta, jonka sivistyneistö ylhäältä herättää tietoisuuteen ja toimintaan on

¹⁹⁶ KLH kanslia I, VD 33d/1896, Ec:33, JoMa.

¹⁹⁷ KLH kanslia I, VD 33d/1896, Ec:33, JoMa; KLH kanslia I, PV 1896 no 2237, Db:197, JoMa.

tuttu Suomen historian kirjoituksissa. Romantisoitu ja naiivi tulkinta rahvaasta, joka vain passiivisesti uskoi valistuneita ilosanomia on tietenkin ymmärrettävä oman aikansa kontekstista käsin. Tiedossa kuitenkin on, että tilaton väestö esim. torpparit olivat aktiivisia pitämällä kokouksia, levittämällä huhuja ja kirjoittamalla valituksia ja vetoamuksia. Kyse oli täten pikemminkin aktiivisista protesteista kuin passiivisesta uusien aatteiden omaksumisesta.¹⁹⁸

Karttulan kuntakokous teki syyskuussa 1897 kunnassaan koulupiirijaon. Tästä seurasi kolme erillistä riitatapausta, joista kaksi koski Airakselan koulupiiriä. Karttula oli jaettu yhteentoista kansakoulupiiriin. Yksi niistä oli Airakselan koulupiiri, johon oli määrätty kuulumaan koko Airakselan kylä. Aikaisemman piirijaon mukaan vuodelta 1893 osa Airakselan kylää oli kuulunut viereiseen Kemppaanmäen kansakoulupiiriin. Molemmissa valituksissa valittajina oli pari talollista. He olivat aikaisemmin kuuluneet Kemppaanmäen piiriin ja he vaativat sen jatkuvan. Perusteluiksi he kirjoittivat, että:¹⁹⁹

”Airakselan piirin nyt perustettavalle koululle tulee hyvin hankalat matkat teitä sinne ei ole ollenkaan muuta kuin sydänmaan jalka ura ja sitten tälle välilleen tulee kaksi järvekin nimittäin niitä järvet joiden yli ei ole talvisiin aikaan mitään vallan teitä kuin soita ja rämeitä ja matkan ympäri karttuu noin 20 kilometriä pitkästi”²⁰⁰

He uhkasivat, että matkan hankaluuden tähden he eivät tulisi koskaan käyttämään Airakselan piirin koulua. Talollisten mukaan Kemppaanmäen koululle heillä oli esteetön pääsy, joka oli lisäksi saman maantien varrella kuin heidän talonsa sijaitisivat. Valittajat myös kertoivat, että he olivat muiden Kemppaanmäen koulupiiriläisten kanssa osallistuneet koulurakennuksen kustannuksiin, joka oli tullut maksamaan noin 10000 markkaa. Mikäli heidät olisi nyt liitetty Airakselan piiriin, he olisivat joutuneet taas suurten taloudellisten rasitusten kohteeksi *”useiden koulun rakennuksella aivan yhtämittaa enempi kuin muita kuntalaisia”*. Valittajien mukaan vanha piirijako vuodelta 1893 oli laillinen kuvernöörin hyväksymä ja *”kuntakokouksen menettely meidän suhteen on laitonta menettelyä”*, eikä kunnalla näin ollen ollut oikeutta määrätä heitä kuulumaan Airakselan piiriin.²⁰¹

198 Peltonen 1992b, 257-260.

199 KLH kanslia I, VD 120d/1897, Ec:37, JoMa.

200 KLH kanslia I, VD 120d/1897, Ec:37, JoMa.

201 KLH kanslia I, VD 120d/1897, Ec:37, JoMa; KLH kanslia I, VD 121d/1897, Ec:37, JoMa.

Kuntakokouksen esimiehen vastineissa kerrottiin, että Airakselan kylä oli huhtikuussa 1894 itse halunnut irtaantua niistä koulupiireistä, joihin se oli vuonna 1893 asetettu eli Syvänniemeen ja Kemppaanmäkeen. Kuntakokous oli antanut tukensa Airakselan piirin aikomuksille sillä ehdolla, että koulu todella perustettaisiin ja sen toiminta aloitettaisiin. Koulun rakentaminen oli aloitettu syyskuussa 1894, jonka olivat myös valittajat hyväksyneet. Kunta oli myös saanut valtiolainaa 4000 markkaa Airakselan koulun rakentamiseen. Selityksen mukaan valittajat olivat osallistuneet Kemppaanmäen koulun rakentamiseen vapaaehtoisesti omasta tahdostaan, vaikka heidän olisi kuulunut rahoittaa Airakselan koulun rakentamista. Esimies oli laskenut että valittajilla oli huomattavasti lyhyempi matka Airakselan piirin koululle kuin Kemppaanmäkeen vaikka *”pari kapeeta järveä koululle suoraan mennessä on välillä vaan eihän sellaiset syyt esteeksi tule muuallekaan kouluja perustaissa. Kesällä veneellä ja talvella jäätä voidaan pijan koululle kulkea.”* Kunta lupasi antaa riita-asiassa kuitenkin sen verran myöden, että valittajien olisi päästävä kustannuksista puolta vähemmällä kuin muut ja Kemppaanmäenpiirin olisi maksettava Airakselan piirille pieni korvaussumma.²⁰²

Molemmista esimiehen selityksistä seurasi vastalauseet. Valittajien mukaan jos koulupaikka olisi *”tullut vähän lähemmäksi eikä järvien taakse”*, olisivat valittajat hyväksyneet kuulumisen Airakselan koulupiiriin. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, vaan kouluhuoneet saatiin lopulta *”halvalla hyyrillä”* ja koulun perustaminen jäi sikseen. Kemppaanmäkeen perustettiin samaan aikaan koulu, jonka kustannuksiin valittajat osallistuivat ja olettivat saavansa siihen kuulua. Kuntakokouksen päätös oli epäreilu ja:²⁰³

*”meille valittajille varsin ikävää ja meitä pakotetaan yhä uudelleen ja uudelleen muuttamaan toiseen ja toiseen koulupiiriin ja aina vaan rakentamaan koulu-kartanoita ym koulu-kalustoa aivan alusta etenkin jos me niinkuin nyt on laita emme voi käytännöllisistä syistä käyttää uusia kouluja”*²⁰⁴

Kunnan esimiehen vastinetta valittajat pitivät epärehellisenä: *”kaikki valetta ja asian*

202 KLH kanslia I, VD 120d/1897, Ec:37, JoMa; KLH kanslia I, VD 121d/1897, Ec:37, JoMa.

203 KLH kanslia I, VD 121d/1897, Ec:37, JoMa.

204 KLH kanslia I, VD 121d/1897, Ec:37, JoMa.

sotkemista sillä niiden päätöksien nojassa ei ole mitään toimittu ja sitä paitsi ei kuntakokous ole erottanut meitä pois entisestä piiristä”. Valtionlainaan valittajat eivät mielestään olleet sitoutuneet. Esimiehen kertomasta koulumatkoista oli myös huomautettavaa:²⁰⁵

”matkasta on aivan tuulesta temmattu joka ei olekaan kumma jos hän on tässä erehtynyt kun hän ei koskaan ole kulkenut meidän talojemme ja Airakselan emäkylän väliä kun hän asuu aivan toisessa laitassa pitäjää [...] eikä järvet ole kapeita sillä yli kulku tänäkin syksynä on ollut estetty rospuuton takia kaksi kuukautta niin on kerrassaan mahdottomasti että meidän siellä erämaassa viljellä koulua hyväksemme”²⁰⁶

Kansakouluntarkastaja tuki talollisten valituksia; heillä oli hänen mielestään syytä valitukseen, koska rakennettava Airakselan koulu tulisi olemaan järvien toisella puolella hankalan matkan päässä. Tarkastaja myös epäili, onko kunnan tarjoama rakennuskorvauskaan riittävä ja asia oli hänen mukaansa epäselvä. Hän ehdotti valitusten hyväksymistä. Lääninhallitus oli samaa mieltä ja valitus hyväksyttiin.²⁰⁷

Uuden piirijakoasetuksen seurauksena, Karttulan kunta jaettiin heinäkuussa 1899 kolmeentoista kansakoulupiiriin. Airakselan koulupiiri pysyi yhtenä näistä piireistä, johon kuntakokous jälleen kerran päätti liittää edellä mainittujen talollisten tilat. Seurasi uusi valitus samoin kriteerein. Valittajien saatuaan lääninhallitukselta noin vuosi takaperin itselleen mieluisan päätöksen, olettivat he sen pätevän edelleen ja he vetosivatkin maaliskuussa 1898 annettuun lääninhallituksen päätökseen.²⁰⁸

Paikallinen lehti pui myös asiaa. Mielipidekirjoittajan mukaan valittajat *"owat rikkaimpia taloja paikkakunnassa, niin on päiwän selwä, että koko tuo Airakselan kyläkunnan kouluriita perustuu wain tuohon wanhaan sananlaskuun sääli on luopua lohesta, erota emäkalasta!"* eli vähävarainen Airakselan kyläkunta ei halunnut suosiolla luopua tiloista, jotka voisivat toimia potentiaalisina kansakoulun maksumiehinä.²⁰⁹

205 KLH kanslia I, VD 120d/1897, Ec:37, JoMa; KLH kanslia I, VD 121d/1897, Ec:37, JoMa.

206 KLH kanslia I, VD 120d/1897, Ec:37, JoMa.

207 KLH kanslia I, VD 120d/1897, Ec:37, JoMa; KLH kanslia I, 1898 no 104, PV DbA:201, JoMa.

208 KLH kanslia I, KD 121-20/1900, Eaa:583b, JoMa.

209 Savo-Karjala 9.10.1899.

Asiat olivat kuitenkin muuttuneet. Kuntakokouksen esimies kertoi vastineessaan, että uusi piirijakoasetus oli kumonnut aikaisemmat päätökset, joten niihin vetoaminen oli turhaa. Siinä myös kerrottiin, että valittajat olivat ainoita, jotka kuntakokouksen päätöstä vastustivat. Selityksen mukaan Airakselan piirin väkiluku oli 510 ja Kemppaanmäen piirin 945 asukasta. Airakselan piirin koululle oli talosta riippuen 2-9 kilometriä, kun taas Kemppaanmäkeen jopa 20 kilometriä, joka oli myös huomattavasti lyhempi matka, kuin Kemppaanmäkeen. Järviesteet eivät kunnan esimiehen mukaan voineet olla mikään valituksen syy: ²¹⁰

*"Ja järviesteistä ei uusi kansakouluasetus tiedä mitään matkoja määritellesä. Ja silloinkin tässä tuhatjärvisessä maassa jouduttaisiinkin auttamattomaan pulaan kansakoulujen piirijaossa jos järvi- ja vesimatkat esteeksi kuuluisi"*²¹¹

Esimies myös toteaa, että *"saa valittajat huoletta olla vakuutetut siitä, ettei kunnalla ole aikomus panna heille raskaampaa koulujen kustannuskuormaa, kuin muillekaan kuntalaisille, veroäyrinsä mukaan"*. Koulun läheisyydessä oli tarjottu lapsille majapaikkoja niille jotka kävivät koulua kauempana.²¹²

Tällä kertaa kansakouluntarkastaja hyväksyi selityksen. Hän vielä kuntakokouksen esimiestä erikseen kehui; päteillä ja asiallisilla selityksillään vastaaja oli kumonnut valittajien väitteet, eikä hänellä ollut siihen mitään lisättävää. Tarkastaja kuitenkin painotti, että valittajien talot oli sijoitettava siihen piiriin, jonka koulu oli heitä lähinnä. Valittajat eivät saaneet joutua epäedulliseen asemaan muihin nähden. Lopullinen lääninhallituksen päätös asiasta tuli vasta melkein vuoden kuluttua. Lääninhallitus vetosi piirijakoasetukseen, jonka nojalla valitukset hylättiin.²¹³

Maaliskuun kuntakokouksessa 1901 kunta jätti kunkin koulupiirin asiaksi koulurakennuksensa rakentamisen. Kunta lupasi auttaa koulupiirejä taloudellisesti oman vahvistetun kouluohjesääntönsä mukaisesti. Kunnan päätöksestä seurasi peräti neljä

---

210 KLH kanslia I, KD 121-20/1900, Eaa:583b, JoMa.

211 KLH kanslia I, KD 121-20/1900, Eaa:583b, JoMa.

212 KLH kanslia I, KD 121-20/1900, Eaa:583b, JoMa.

213 KLH kanslia I, KD 121-20/1900, Eaa:583b, JoMa; KLH kanslia I, 1900 no 376, PV DBa:203, JoMa.

lääninhallitukseen johtanutta valitusta. Ensimmäiseksi Airakselan koulupiiri valitti asiasta. Sen mukaan voimassa olevan asetuksen nojalla koulurakennukset olivat kunnan vastuulla. Airakselan koulupiiri oli valituksen mukaan pienin koulupiireistä, jota painoi vielä raskas velkataakka noin 8000 markkaa. Kunnan avustus oli täten mitättömän pieni.²¹⁴

Vastineessa kunta vetosi ohjesääntöönsä joka oli lainmukainen. Siinä myös mainittiin, että *”useimmat koulu Karttulassa ovat syntyneet yksityisten piirien harrastuksesta”*, joten rakennuskustannukset olivat muodostuneet eri piireillä hyvin erilaisiksi. Toiset koulupiirit olivat onnistuneet rakennusvelkojaan myös lyhentämään. Isommat koulupiirit *”tulevat isot piirit kannattamaan myös pieniä piirejä osaltaa jota valittajat eivät ole ottaneet huomioon”*, vastineessa todettiin. Yhteisen verotaakan tasapuolisuuden nimissä Airakselan vaatimuksiin kunta ei voinut suostua.²¹⁵

Pari talollista Airakselan koulupiiristä lähettivät lääninhallitukseen toisenkin kanteen. Siinä paheksuttiin sitä, että *”Airakselan koulupiiri jätetään suurine velkoineen köyhänlaisen väestön huostaan ja toisille piireille annetaan kunnan yhteisestä rahastosta raha-apuja aina 2000 markkaan asti”*. Valituksen mukaan Karttulan kunnan olisi annettava kaikille koulupiireille sama summa aina 4000 markkaa asti. Talolliset sanoivat, että heidät oli vastoin tahtoa liitetty Airakselan koulupiiriin, joka *”vaatii meitä osakkaaksi koko tuon velan maksuun vaikka se meistä on aivan luonnoton asia”*. Kanteen mukaan samat talot rakensivat kouluja moneen eri paikkaan, joita ei matkojen pituuden ja hankaluuden vuoksi voinut olenkaan käyttää hyväkseen. Valituksessa toivottiin sekavien kouluasioiden päättymistä.²¹⁶

Vastineessa puolustettiin tehtyä piirijakoa ja sanottiin, että valittajille oli huomattavasti lyhyempi matka Airakselan koululle kuin Kemppeänmäen koululle. Siinä väitettiin, että Airakselan koulupiirissä oli kunnan varakkaimmat talot, jotka kuitenkin olivat jättäneet velkansa maksamatta, koska toivoivat ne kunnalla maksattaa. Vastineessa myös todettiin, että tuloksena oli vararikko, mikäli kaikki koulut laitettaisiin kunnan yhteisen huolenpidon alaiseksi.²¹⁷

---

214 KLH kanslia I, VD 69d/1901, Ec:44, JoMa.

215 KLH kanslia I, VD 69d/1901, Ec:44, JoMa.

216 KLH kanslia I, VD 72d/1901, Ec:44, JoMa.

217 KLH kanslia I, VD 72d/1901, Ec:44, JoMa.

Muissa valituksissa kanteet koskivat koulujen rakennusavustuksia. Yhdessä niissä kannetta ajamaan oli lähtenyt ryhmä Karttulan kuntalaisia. Valituksessa laskettiin koulupiirien väkiluvun suhdetta kunnan maksamaan rakennusavustukseen, joka oli jokaisessa koulupiirissä samansuuruinen. Toisin sanoen valittajat olivat kateellisia toisille piireille siitä, että ne joutuvat pienempien taloudellisten rasitusten kohteeksi. Valituksessa verrattiin Nuutilan ja Koivumäen koulupiirejä toisiinsa ja tultiin siihen lopputulokseen, että kunta ”yhteisillä kunnan varoilla avustaa niiden piirien kansakoulurakennuksia joihin ei ole vielä kouluja rakennettu”. Valituksessa syytettiin kunnan päätöksiä sopimattomiksi ja Hautomäen koulupiiri oli ”joko unhotettu eli syyttä jätetty kunnan avusta osattomaksi”.²¹⁸

Vastineessa todettiin vain että koulupiirien ”asutus on sellainen ettei asetuksen mukaan voi saada väkiluvulle samankokoisia piirejä”. Siinä puolustettiin päätöstä ja vakuutettiin ettei toiset koulupiirit joudu maksamaan toisen ”piirin velkoja on turha pelko koska jokainen piiri vastaa veloistaan”. Hautomäen piiristä oli sanottavana seuraavaa:²¹⁹

*”on muodostunut niistä Karttulan kunnan jäsenistä jotka eivät vielä ole ropoonsa tätä ennen uhranneet koulujen kannatukseen, mutta siitä huolimatta he pitävät oikeuden ja kohtuuden mukaisena että kunta rakentaa heille koulun. Tässä astuu räikeimmin esiin se pohja josta valitukset yleensäkin ovat lähteneet mikä vääryys muille piireille silloin tapahtuisi jotka kenenkään apua ovat koulunsa rakentaneet.”*²²⁰

Toisen kanteen takana oli Saitan koulupiiri. Saitan koulupiiri oli kuulunut ennen Talluskylän ja Kemppeänmäen koulupiireihin, joihin molempiin kansakoulu oli yksityisillä varoilla rakennettu. Valituksen mukaan Saitan koulupiiri otti osaa näiden koulujen rakentamiseen. Saitan muodostettua oman piirinsä kunnan myöntämä ”apuraha päätettiin mielivaltaisesti ja perusteista vähänkään selkoa ottamatta”. Kanteessa täten vaadittiin, että ”harkittuaan paljonko Saitaan piiri on jo uhrannut ja yhä tulee kustantamaan koulujen rakentamiseen oli huomioon ottamalla ettei yksi piiri tässä suhteessa tule enemmän rasitetuksi kuin toinenkaan”. Vastineessa tehtiin erinäisiä laskutoimituksia ja lopuksi todettiin että kunnan

218 KLH kanslia I, VD 70d/1901, Ec:44, JoMa.

219 KLH kanslia I, VD 70d/1901, Ec:44, JoMa.

220 KLH kanslia I, VD 70d/1901, Ec:44, JoMa.

myöntämä rakennusapua oli ”*kyllin riittävä apu jos olis jossain määrin säilyttää sama taakka kaikkien kansakoulupiirien ja kunnanjäsenten kannettavaksi.*”²²¹

Kansakoulutarkastaja antoi myös valituksista lausuntonsa. Siinä kuvattiin kyseistä asiaa arkaluontoiseksi ja epävarmaksi. Tarkastaja tuli lopulta siihen tulokseen, että kunnallisten rasisusten tuli olla tasan jaettu maksukykyisillä, joten kuntakokouksen veroäyriin perusteena ollut henkiluku ei ollut laillinen. Hän ehdotti kunnan päätöstä kumottavaksi. Lääninhallitus antoi kaikista valituksista yhden yhteisen päätöksen. Siinä noudatettiin tarkastajan ehdotusta ja sanottiin, että kunnan päätös oli ”*vaillinainen ja epätasainen*”. Kunnan päätös kumottiin ja kaikki valitukset hyväksyttiin määräten asian uudelleen kuntakokouksen käsiteltäväksi.²²²

Airakselan kansakoulupiiri teetti koulutilallaan pieniä korjaustöitä, joista se päätti maksaa kuuden päivän suorituksen mukaan työntekijälleen palkkaa. Työmies ei tätä suvainnut vaan valitti siitä. Hän vaati itselleen palkan 12 päivän ajalta. Vastineessa myönnyttiin työntekijän vaatimuksiin ja asia raukesi.²²³

Koulumaksujen kannosta Airakselan kansakoulupiiri päätti toukokuussa 1903. Päädyttiin kantamaan yksi markka jokaista veroäyriä kohden. Samassa kokouksessa keskusteltiin myös kyläntien rakentamisesta, joka oli samaan aikaan tekeillä. Sen mukaan muutamat piiriläiset halusivat siirtää tekeillä olevan tien ”*noin vain kilometrin entiseltä hyväksytyltä linjalta, joka kulkee aivan lähi koulua*”. Airakselan koulun johtokunta ei tätä hyväksynyt ilmoittaen, että siinä loukataan koulun etuja johon ”*valtijon vararat ovat myönnetty*”. Asiasta valitettiin. Siinä kyseenalaistettiin ensiksi kokouksen laillisuus. Kokouksen kuulutuksessa oli valituksen mielestä merkintä väärästä ajasta ja ”*saapuneet henkilöt odottelivat kello puolen viiteen asti eikä vielä näkynyt puheen johtajaa eikä edes minkäänlaista ilmoitusta siitä minkä syyn tähden kokouksen pito olisi siirretty*”, jonka jälkeen ihmiset lähtivät pois ”*eivätkä tahtoneet työ aikaansa tyhjään kuluttaa*”. Valittajan mielestä tähän oli syynä ainoastaan toivomus ”*saada päätöksen omien toiveidensa mukaiseksi*”.²²⁴

Vastapuoli selosti menneensä naapuritaloon asioita toimittamaan, koska mainittuna aikana ei

221 KLH kanslia I, VD 71d/1901, Ec:44, JoMa.

222 KLH kanslia I, VD 69d/1901, Ec:44, JoMa; KLH kanslia I, PV 1901 no 360, Db:204, JoMa.

223 KLH kanslia I, VD 64d/1901, Ec:43, JoMa; KLH kanslia I, PV 1901 no 283, Db:204, JoMa.

224 KLH kanslia I, VD 102d/1903, Ec:49, JoMa; Uusi Savo 19.5.1903.

ollut vielä ihmisiä kokouspaikalle saapunut. Myöhemmin kokouksen alkaessa kukaan ei kokouksen laillisuutta kyseenalaistanut. Vastapuoli myös epäili, ettei valittaja kokouspaikalla edes käynyt, ”sillä jos hän olisi sen tehnyt olisi hän saanut tiedon puheenjohtajan saapumisesta kokouksen pidosta”. Tietä koskevaan kysymykseen, vastapuoli vastasi, että ”ilman sitä on koulun tukala pystyssä pysyä sekä oppilaitten että muun puolesta”.²²⁵

5.2. Haapamäellä ja Hyvölässä koulupiirin laajuus syynä erimielisyyksiin

Karttulan kunta jaettiin toukokuussa 1893 kuuteen koulupiiriin, joista yhdestä tuli Haapamäen koulupiiri. Uudessa koulupiirikokouksessa helmikuussa 1894 Haapamäen koulu päätettiin siirtää toiseen paikkaan Hyvölän kylään: seitsemän kilometriä pohjoisemmaksi. Koulun perustajat eivät tästä päätöksestä pitäneet vaan siitä kehkeytyi riita, josta seurasi valitus. Valittajat eivät koulun siirtoa hyväksyneet ja heidän mielestään ”Haapamäen kyläkunnalle on koulu rakennettava etusijassa ja sitte jos tulevaisuudessa koulun tarpeet lisääntyvät rakennetaan muuane”. He syyttivät riidasta Nuutilan kylää, joka halusi siirtää sen aivan lähelle oman kylän kouluaan. Valittajien mielestä oman paikkakuntansa yksipuolisia etuja ajava ryhmä pyrki saamaan ”5-20 kilometrin matkan välille omasta ja muiden Karttulan kunnan piirien kouluista ja yksi kulma turvattaisiin kahdella vierekkäisellä koululla”.²²⁶

Vastineessa kerrottiin, että laillinen kansakoulupiirinkokous oli pidetty ja äänestyksen jälkeen enemmistö halusi siirtää koulun Hyvölän salmen rantaan. Tästä päätöksestä ei kukaan ollut valittanut, joten se oli heidän mielestään lainvoimainen. Valittajien ehdottama koulupaikka ”joka on aivan sopimaton paikka syystä kuin sillä puolella ei ole kuin yksi talo ja neljä mökkiä joissa voisivat koululapset olla kortteeria” ja ”kevään ja syksyn kelirikon tähden on se aivan mahdoton kesän ajan kaiken vaarallisen lasten kulkea veneellä salmen yli”. Uusi koulupaikka tulisi keskelle piiriä, toisin kuin valittajat olivat ilmoittaneet. Pohjoispuoli oli myös paljon väkirikkaampi kuin piirin eteläpuoli. Uudelle paikalle oli jo ehditty viedä rakennustarpeita. Valittajat halusivat vain koulun oman ja naapuritalojen viereen eivätkä

225 KLH kanslia I, VD 102d/1903, Ec:49, JoMa.

226 KLH kanslia I, VD 112d/1897, Ec:37, JoMa; STO, AD 2256/424 1895, KA.

ajatelleet yleistä hyvää.²²⁷

Huhtikuussa pidettiin Haapamäen kansakoulupiirikokous, josta valittiin myös lääninhallitukseen. Valituksen mukaan kokousta ei pidetty laillisena ja ”kokouksen esimies Herman Puranen otti siinä käsiteltäväksi muita asioita, Kansakoulupiirijaon, jota ei Karttulan kunta kuitenkaan hyväksy”. Valituksessa oli maininta myös jääviysoongelmista. Kokouksen esimies kirjoitti vastineen. Sen mukaan valituksen tekijät ”tahtovat käyttää erehdyttäviä ja totuuden vastaisia poikkeavia tietoja.” Varsin yksityiskohtaisessa selostuksessa todetaan muutamia huomionarvoisia asioita. Sen mukaan valittu toimikunta lopulta ehdotti, että ”kolmen koulun rakennusta piirikuntaan etupäässä haapamäelle keskelle piiriä ... sekä mahdottomalta näytti yhden koulun voivan vaikuttaa lähes neljää peninkulmaa pitkässä piirissä.” Esimiehen mukaan toimikunnan ehdotus oli saavuttanut laajan kannatuksen jossa ajateltiin jokaisen etua. Yksimielisyyteen ei kuitenkaan päästy koska muutamilla piiriläisellä oli ”omahyvä toisten kustannuksella suunnaksi niin ei ole päästy yksimielisyyteen [...] Lienee tarkoitus tällaisilla henkilöillä häiritä kokonaan kansakoulumme kehittävää aatetta, jonka he tuolla jäävivaatimuksellaan tunnustavatkin.”²²⁸

Kansakouluntarkastaja antoi myös poikkeuksellisen laajan lausunnon, varsin monipolvisesta tapauksesta. Tarkastaja kuvaa Haapamäen koulupiiriä seuraavasti:

*”on Haapamäen piiri pitkä ja kapea osiksi mannerta osiksi saaria ja niemiä, joiden välillä kulku on veneellä ja maise. Mitään maantietä ei ole paitse nyt tekeillä oleva Wesannon-Karttulan tiellä Haapamäkeen Koululasten on siis vaikea päästä varsinkin kelirikon aikana ja talvella kotoa käsin koulussa käymään vaan on hankittava asunto koulun läheisyydestä. Että näin asian ollen jokainen tahtoisi koulun kotinsa läheisyyteen on luonnollista.”*²²⁹

Tarkastajan mielestä kaikki oli mennyt sovinnollisissa merkeissä niin kauan kuin koulu toimi vuokrahuoneissa. Riitoja syntyi vasta sitten kun vakinaista koulupaikkaa aloitettiin järjestämään. Toimikunta oli tarkastajan mielestä tehnyt työnsä hyvin ja oli ehdottanut

---

227 STO, AD 2256/424 1895, KA
 228 STO, AD 2256/424 1895, KA
 229 STO, AD 2256/424 1895, KA.

pariakin koulun sijoittamispaikkaa, mutta aina ne eivät jollekin kelvanneet edellä mainituista syistä. Tarkastaja lähestyi kyseistä ongelmaa oppilaille tarkoitettujen majapaikkojen, koulumatkojen pituuksien ja oppilasmäärien näkökulmasta. Hän ehdotti joko perustettavaksi kaksi koulua, koulupiirin jakamista kahdeksi erilliseksi tai mikäli yksimielisyyttä ei saavutettaisi äänestyksellä päätettäisiin mihin koulu sijoitetaan.²³⁰

Lääninhallitus päätöksessään oli tarkastajan kanssa samaa mieltä. Se kuitenkin huomioi senaatin päätöksen valtionavuista ja Haapamäen kansakoulun siirrosta *”ilman Keisarillisen Senaatin lupaa siirtää mihinkään, sentähden ja katsoen asiassa esiintyviin ristiriitaisuuksiin ja vastaisten riitain välttämiseksi, katson tarpeelliseksi kumoamalla piirin päätökset mikäli ne koskevat koulun varsinaista sijoittamispaikkaa”* ja määräsi uuden piirikokouksen pidettäväksi, jossa käsiteltäisiin tarkastajan ehdottamat asiat.²³¹

Ei ollut kovin yllättävää, että asia vietiin vielä senaatin käsiteltäväksi. Tällä kertaa asialla oli vastapuoli, joka ei tyytynyt lääninhallituksen ratkaisuun. Vastapuoli myönsi että *”on kyllä aivan oikein ei koulua saa muuttaa nykyisestä paikastaan ilman asianomaista suostumusta mutta ennen kuin tätä lupaa ja suostumusta voidaan hakea täytyy piirikunnan itsensä olla selvillä ja päättäneenä onko sillä vakaa aikomus muuttaa koulua vai ei”*, mutta uusi koulupaikka oli alueeltaan lapsirikkaampi, sekä *”vastustajamme ovat väittäneet että Haapamäellä ollen on koulu keskellä piiriä mutta Hyvölässä ollen sen laidassa. Asian laita on kumminkin aivan päinvastainen.”* Kouluylihallitus antoi myös asiasta lausuntonsa, mutta suositteli että lääninhallituksen päätös pidettäisiin voimassa. Senaatti noudatti neuvoa ja asia sai vahvistuksen toukokuussa 1897.²³²

Senaatin ja lääninhallituksen määräyksiä noudatettiin. Kuntakokous päätti syyskuussa 1897, että Haapamäen koulupiiri jaetaan kahteen erilliseen koulupiiriin: Hautolahden ja Haapamäen koulupiiriin. Koulupiirien muuttuessa, Haapamäen koulu päätettiin myös siirtää toiseen paikkaan Hyvölän kylään. Tästä seurasi heti uusi valitus. Sen takana olivat Haapamäen koulun perustajat, jotka nähtävästi halusivat jatkaa riitelyä ja eripuraisuutta kansakouluasioissa. Tällä kertaa valituksessa vedottiin edellä mainittuun senaatin antamaan

230 STO, AD 2256/424 1895, KA.

231 KLH kanslia I, PV 1895 no 4567, Db:193, JoMa.

232 STO, AD 2256/424 1895, KA; STO, PV 2256/424 1897, Da:157, KA.

päätökseen Haapamäen koulun valtionavuista. Erityisen närkästyneitä valittajat olivat siitä, että uudesta Haapamäen koulupiiristä ilman ”minkäänlaisetta syyttä lohkaistiin pois sen eteläinen pää eli Käpysalon kyläkunta ja kun entinen kansakoulun paikka siten saatiin vähän syrjemmäksi” ja ” lohkomalla pois kyläkuntia ja tekemällä siten entiset koulupaikat sopimattomaksi”. Juurikkaniemen kylässä sijaitsevan koulupaikan sopimattomuutta seliteltiin sillä, että se oli valtion omistama, eikä ollut minkäänlaista tietoa minkälaisilla ehdoilla koulurakennuksen voi sinne sijoittaa. Kuntakokouksen päätös ei heidän mielestä ollut ”kohtuullinen ja vielä vähemmän laillinen.” Vanhan koulupaikan sopivuutta perusteltiin sillä ”on siinä käynyt 50 oppilasta joka pitäisi kyllin osoittaa paikan sopivaksi koulu paikaksi.” Valittajat eivät pitäneet myös päätöksen syntytavasta vaan ”tässä asiassa oli paljon erimieliä ei asioita ratkaistu laillisti äänestämällä vaan kuntakokouksessa oli useita ääntö vallattomia jotka usein suurella suulla muistuttivat Haapamäen koulun muuttamisesta”.²³³

Vastineen kirjoitti kuntakokouksen esimies. Kuntakokouksessa marraskuussa paheksuttiin valittajien perättömiä syytöksiä, jotka olivat ”törkeitä solvauksia viattomia ihmisiä” vastaan. Aluksi kiiteltiin Haapamäen koulun perustajia, ”mutta kun tuo koulu piiri on tavattoman pitkä, ei ole voinut piirin pitemmiltä pohjilta lapset Haapamäen koulusta käydä vaikka kouluikäisiä on tuossa Haapamäen piirissä lopulla neljä sataa.” Koulu sijaitsi myös syrjässä Rautalammin kunnanrajan tuntumassa. Vastineen mukaan Käpysalon kunta oli liitetty kirkonkylän koulupiirin heidän ”oman toivonsa ja pyyntönsä mukaan”. Uudella muodostetulla koulupiirillä kunnan esimies laski olevan noin 150 kouluikäistä lasta, jotka nyt saisivat mahdollisuuden koulunkäyntiin. Koulun rakennuspaikka oli myös valittu ja sinne oli viety jo rakennushirretkin. Esimiehen mukaan valittajina olivat ainoastaan kaksi talollista ja ”muut useimmat kymmenet talot ja mökit piirin asukkaat ovat yleisen kunnan kanssa yhtä mieltä.” Kunnan esimies lupasi, että Haapamäen yksityinen kansakoulu saisi vastaisuudessa toimia häiritsemättä, rauhassa työskennellä ja nauttia valtionavusta. Tämän enempää Karttulan kunta ei kuitenkaan apua luvannut.²³⁴

Seurasi vastalause. Sen mukaan kuntakokouksen valitsema uusi koulupaikka sijaitsi myös Rautalammin rajalla. Käpysalon kyläläisten toive kuulua kirkonkylän kouluun tyrmättiin sillä perusteella, että ”he eivät tahdo erota koulua kannattamasta juuri sen nykyisessä paikassa

233 KLH kanslia I, VD 112d/1897, Ec:37, JoMa; Uusi Savo 23.9.1897.

234 KLH kanslia I, VD 112d/1897, Ec:37, JoMa; Uusi Savo 30.10.1897.

eivätkä suostu sitä muualle siirtämään". Vastalauseessa myös käytettiin poikkeuksellisen kovaa kieltä: *"kuntakokouksen esimies suvaitsee panna omiaan pitkin matkaa ja varsinkin sepustuksensa loppupuolella"* ja lopulta vaadittiin Haapamäen kansakoulun pitämistä entisellä paikalla.²³⁵

Kansakouluntarkastajan mielestä uusi Haapamäen koulupiirijako *"oli mielestäni kokonaan onnistumaton ja ennenaikainen teko määrätä koululle rakennuspaikka ja vielä siihen piirin osaan josta kohdin piiri olisi ehkä katkaistava kahta piiriä muodostettaessa."* Kunta ei myös ollut tarkastajan mukaan ottanut huomioon edellisiä lääninhallituksen ja senaatin vahvistamia päätöksiä koulupaikkariidoissa. Kuntakokouksen päätös jakaa Haapamäen piiri kahtia oli periaatteessa oikein, sillä yksi kansakoulu piirissään ei ollut hänen mielestä millään riittävä. Käpysalon kylän liittäminen kirkonkylän piiriin oli kuitenkin väärin, sillä Haapamäen piiri jäi tuolloin noin 40 kilometriä pitkäksi ja vain muutaman kilometrin leveäksi. Tarkastaja päätyi puoltamaan kuntakokouksen päätöksen kumoamista ja valituksen hyväksymistä. Lääninhallitus noudatti lausunnon linjausta. Valitus hyväksyttiin ja kuntakokouksen päätös kumottiin.²³⁶

Uudessa Savossa oli Haapamäen koulun riidoista myös mielipidekirjoitus. Kirjoittaja pitää haapamäen kyläläisiä riidankylväjinä, joille eivät erityyppiset sovintoesitykset kelvanneet. Kirjoituksesta voi tulkita, että eteenpäin päästiin ainoastaan sovinnollisella ja rakentavalla tavalla:²³⁷

"Waan Haapamäen piiriläiset ne näkyy waan riidellä retuuttawan koulunsapaikasta, owat kulkeneet jo kuwernöörit ja senaatit samonneet, eivätkä waan ole ykslimielisyyteen tulleet, puhumattakaan koulukomiteain ja kuntakokousten sowintoehdotuksista. Waan woimallisten näin riidoissa remuten owat Haapamäen piiriin kuuluwat Hautalahden ja Hautamäen kyläin jäntevät isännät tulleet huomaamaan, mitä, heidän rauhaansa sopii, nähkääs — he owat kaikessa hiljaisuudessa pitäneet kokouksen, jossa he owat yksimielisesti päättäneet perustaa omituisen kansakoulun. Aikomus kuuluu oleman sijoittaa koulu ensialuksi

235 KLH kanslia I, VD 112d/1897, Ec:37, JoMa.

236 KLH kanslia I, VD 112d/1897, Ec:37, JoMa; KLH kanslia I, PV 1898 no 104, Db:201, JoMa.

237 Uusi Savo 8.3.1898.

*hyyryhuoneisiin*²³⁸

Kuntakokous määräsi maaliskuussa 1903 rakentaa Utrianlahden kylään kansakoulun, joka kuului Koivujärven kansakoulupiiriin. Muutama talollinen esitti vastalauseen. He valittivat päätöksestä. Heidän mukaansa Karttulan kunta oli alustavaa päätöstä muuttanut, vaikka todellista aihetta sen muuttamiseen ei ollut. Valittajat pitivät ihmeellisenä, että ennen kuin kansakoulu oli päässyt edes kyseisellä paikalla alkamaan päätettiin sijoittaa se paikalle, joka oli ”*epä-mukavaksi ja muutosta kaipaavaksi*” oleva paikka. Valittaja perusteli valitustaan myös alueella asuvien lasten lukumäärällä, joka oli yhteensä 50.²³⁹

Vastapuolen mielestä koulupaikka vaihdettiin toiseen, koska ”*koulun paikka Koivulahden piirissä on määrätty piirin harvemmin asuttuun seuttun ja piirin laitaan, joten välttämättä oli tehtävä tässä korjaus.*” Valittu sijainti oli heidän mukaansa piirin keskellä, kunnan hyväksymä ja koko koulupiirin yhteistä etua ajava paikka. Lapsiluvusta vastapuoli kommentoi, että sitä lupausta tuskin pidettäisiin, ”*sillä aivan varmaan useimmat eivät panisi lastaan kouluun vaikka se olisi aivan vieressä*”.²⁴⁰

Maaliskuun kuntakokous 1903 synnytti vielä kolme valitusta, joista kaksi koskivat Hyvölän kansakoulupiiriä. Toisessa niistä oli kysymys Hyvölän kansakoulun lunastamisesta kunnalle. Siinä kunta päätti lunastaa itselleen myös Hyvölän kansakoulupiirin omistaman koulun noin 7500 markan hinnasta. Hintaa ei hyväksytty. Lääninhallitukseen johtaneessa valituksessa kerrotaan, että ”*piiri tulisi kärsimään 2264 markan tappion vasta neljättä vuotta toimineesta koulusta*” ja katsoi että kuntakokous oli ylittänyt toimivaltuutensa, joka valituksen mukaan kuului pakkoluovutuslautakunnalle. Samalla heidän mukaansa ”*Hyvölän kansakoulupiiriin yhdistetty Haapamäen piiri ei ole ottanut osaa minkään kansakoulun rakentamiseen kunnassa.*” Valituksessa vedotaan kuvernöörin vahvistamaan edellä mainittuun syyskuussa 1900 vahvistettuun kansakoulupiirijakoon. Valitusta perusteltiin myös koulumatkojen pituudella: ”*jos koulu muutettaisiin uudelle paikalle jää osa entisen piirin lapsista 6 jopa 8 km päähän.*”²⁴¹

---

238 Uusi Savo 8.3.1898.

239 KLH kanslia I, VD 90d/1903, Ec:49, JoMa; Uusi Savo 9.4.1903.

240 KLH kanslia I, VD 90d/1903, Ec:49, JoMa.

241 KLH kanslia I, VD 91d/1903, Ec:49, JoMa; Otava 19.7.1904.

Vastapuolen mukaan kunta oli valinnut erillisen arvioimislautakunnan, joka tarkasti tutki mitä mikin koulu oli tullut maksamaan. Tutkimusten jälkeen laskelmat esitettiin kunnalle, joka hyväksyi arviot ja tarjosi niiden perusteella vastaavaa rahasummaa. Kunnan mielestä *"koulu ei siirretäkään oppilasluvun vähyyden tähde vaan sen tähde että samat oppilaat voisivat käydä yhtähyvin siirrettyssä koulussakin"*. Kunta ei mielestään kuitenkaan ollut velvollinen maksamaan *"niitä tyhmyyksiä joita joku piiri on rakennettaessa koulua tehnyt."* Valitus oli lisäksi vastapuolen mielestä aiheeton, sillä kunta ei ollut millään tavalla pakottanut Hyvölän piiriä myymään kouluansa. Halilan mukaan 1900-luvun alussa Suomessa oli kuntia, jotka lakkauttivat kansakoulun hyvin helposti, mikäli koulun oppilasluku laski tilapäisesti säädösten alarajan alle eli 15 oppilaaseen.²⁴²

Toinen Hyvölää koskeva valitus koski koulupiirien yhdistämistä. Hyvölän ja Haapamäen koulupiirit oli tarkoitus yhdistää yhdeksi koulupiiriksi. Kunta ehdotti Haapamäen koulun lakkauttamista ja uuden koulun perustamista Joutsensalmen kylään, jota kutsuttiin Käpysalon piiriksi. Päätöstä eivät eräät Haapamäen kyläläiset hyväksyneet. Valituksessa vedottiin senaatin 14.5.1897 antamaan päätökseen, joka oli ollut aikaisemminkin perusteena. Lisäksi valituksen mukaan koulumatkat olivat ristiriidassa vuoden 1898 asetuksen kanssa. Haapamäen kylän kansakoulun olemassaoloa pyrittiin oikeuttamaan sanomalla että *"nykyinen kansakoulu on sen piiriin kuuluvien henkilöiden koulutarvetta kelvollisesti ja mukavasti tyydyttänyt [...] joka tarkoittaa nykyisten olojen siinä suhteessa muuttamista on askel huononpia ja epäkäytännöllisiä jopa haitallisia olojakin kohti"*.²⁴³

Vastapuoli mainitsi, että lainvoiman voittanut koulupiirijako oli huono, sillä Haapamäen koulu oli määrätty sijoittaa *"Käpysalon kylään joka on saari ja siis vesien ympäröimä, joten tämä koulupaikka ei ole millään tavalla mukava koulupaikaksi leveät salmet eroittaa sen Haapamäestä ja matka tulis yhtä pitkäksi Käpysaloon"*. Sen lisäksi köyhempi väestönosa kuten torpparit, mäkitupalaiset asuivat Hyvölän koulun läheisyydessä, joille koulumatkat aiheuttivat hankaluutta. He eivät tämän takia tulisi *"koskaan käyttämäänkään muuta koulua hyväkseen, vaikka kunnan päätös tulisikaan voittamaan lain voimaa"*; vastapuolen mielestä sinne oli melkein mahdotonta lapsia kuljettaa.²⁴⁴

242 KLH kanslia I, VD 91d/1903, Ec:49, JoMa; Halila 1949b, 34.

243 KLH kanslia I, VD 92d/1903, Ec:49, JoMa.

244 KLH kanslia I, VD 92d/1903, Ec:49, JoMa.

Kansakouluntarkastaja antoi valituksista lausunnon. Siinä moitittiin kunnan päätöstä uudesta koulupiirijaosta joka oli tehty ”*ilman tarkempaa harkintaa edestäpäin ja nähtävästi tästä on johtunut se tyytymättömyys joka ilmenee valituksista*”. Tarkastajan mielestä piirijako ei tyydyttänyt silloista koulutarvetta, vaikka se oli tehty laillisessa järjestyksessä. Hän ehdotti kuitenkin, että uusi piirijako kunnassa pikaisesti toimeenpantaisiin, sillä muutoin tuloksena oli ”*epäselvyyttä ja alituisia rettelöitä ja koulua rauhallinen työ häiriintyy*”. Lääninhallitus päätti asian ja sen mukaan kansakoulupiirijako oli vahvistettu kunnassa 18.9.1900, ja kunnalla ei ollut oikeutta muuttaa sitä vuoden 1898 piirijakoasetuksesta poikkeavalla tavalla. Syyskuun kuntakokous kumottiin laittomana ja kaikki kyseisestä kokouksesta tehdyt valitukset hyväksyttiin ja määrättiin joko uusi piirijako tehtäväksi tai noudattamaan vuoden 1900 kansakouluohjesääntöä.²⁴⁵

5.3. Nuutilan kiistat koulutarvikkeista aluejakoihin ja kustannuksiin

Karttulan kuntakokous päätti joulukuussa 1890 lahjoittaa seuraavaksi perustettavalle kansakoululle harmonin. Maaliskuussa 1891 kuntakokous oli antanut jokaiselle kyläkunnalle luvan oman kansakoulupiirin perustamiseen. Jokaista koulupiiriä kunta lupasi avustaa manttaalinsa mukaisesti. Samalla kyläkunnat vapautettiin muiden myöhemmin perustettavien kansakoulujen ylläpitokustannuksista. Toukokuussa 1891 oli sanomalehdessä pieni ilmoitus: ”*Kansakouluhommat owat olleet kytemässä Karttulan Nuutilan kyläläisten mielissä. Kuuluipa olleen aikomus pitää walmistawa kokouski käsityökoululla, waan siitä ei tullut sen walmiimpaa, raukesi kuin nukkuneen rukous. Waan suotama olisi, että puuhasta tulisi tosi, sillä yksistään Nuutilan kylässä on noin satakunta kouluijässä olemaa lasta.*” Joulukuussa 1891 Nuutilan kylä päätti oman koulun perustamisesta. Asiat etenivät sovitusti ja Nuutilan piirin koulu perustettiin 13.2.1892 ja valtioapuakin opettajan palkkaamiseksi oli koululle myönnetty 800 markkaa.²⁴⁶

²⁴⁵ KLH kanslia I, VD 92d/1903, Ec:49, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 2147, Db:206a, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 2143, Db:206c, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 2145, Db:206c, JoMa; Otava 5.7.1904 ;Ask 20/1898 § 2.

²⁴⁶ KLH kanslia I, VD 38d/1892, Ec:23, JoMa; Uusi Savo 14.2.1892; Uusi Savo 6.5.1891; Savo-Karjala 21.12.1891.

Helmikuun alussa myös paikallisen päivälehdessä mielipidekirjoitus käsitteli asiaa. Kirjoituksesta selviää, että kansakoulujen vastustus kunnassa oli varsin suurta. Vastustajia olivat *"Ukot oliwat kun "Pöyhölän porsaas" yhdestä puolin koulun wastustamisessa"*. Paikallinen kirkkoherra oli yrittänyt kääntää tuloksetta vastustajien mieltä kertomalla:²⁴⁷

*"koulun hyötyä ja tarkoitusta ja kuinka koulu olisi tarpeen waalima näin lapsirikkaalla seutukunnalla [...] Ottipa vielä werrannollisesti puheen siitäkin miten hän on hawainnollisesti tullut näkemään erotuksen semmoisten lasten walillä, jotka eiwät ole olleet kansakoulussa, werrattuina koulun käyneihin"*²⁴⁸

Papiston suhtautuminen kansakoululaitokseen jakaantui vastustajiin ja kannattajiin. Papiston joukossa oli ryhmä niitä, jotka vastustivat sitä kaikin tavoin. Heporaudan mukaan 1880-luku oli taantumuksen aikaa, jolloin etenkin papisto pyrki toiminnallaan torpedoimaan kansakoululaitoksen kehityksen, sillä kirkolla oli meneillään oma kiertokouluhanke, joka kilpaili suosioista tiukasti kansakoulun kanssa. 1890-luvulle tultaessa kansakoululaitos oli kuitenkin saanut sen verran vakaan jalansijan Suomessa, että kiertokoulujen tarve väijäämättä väheni häviten lopulta 1900-alkuvuosikymmeninä kokonaan.²⁴⁹

Kirjoittaja oli pahoillaan siitä, että kunnassa ei ollut tuolloin perustettu vielä yhtään kansakoulua ja ensimmäistä kun yritettiin luoda niin *"nousi aika melu, kun eimät tahloneet ruweta ropojansa uhraamaan koulun kannattamiseen."* Kirjoitus päättyi toteamukseen *"tulewaisuus on näyttämä, kohdellaanko koulua wastaisuudessa näin wihamielisesti ja hylkyrinä kuin perustamisen aikana."* Lisäksi huhtikuussa vielä sanomalehti Savo-Karjalassa esitettiin pieni toive: *"etteiwät koulun wastustajat saa tätä hywää hanketta laukeamaan"*. Kouluvastaisuus oli Karttulan kunnassa tuolloin varsin syvään juurtunut kanta.²⁵⁰

Perustamisen jälkeen Nuutilan kansakoulu vaati kunnan täyttämään lupauksensa, eli antamaan harmonin koululle, mutta kunta ei siihen yllättäen suostunut. Sen vuoksi asiasta valitettiin. Kieltoon ei valituksen mukaan ollut oikeutta, sillä harmoni oli lisäksi kanteen mukaan

247 Savo-Karjala 5.2.1892; ks. Halila 1949a, 17.

248 Savo-Karjala 5.2.1892.

249 Heporauta 1945, 124-135; Kaukovalta 1940, 165; Vuoristo 1959, 138-139.

250 Savo-Karjala 5.2.1892; Savo-Karjala 17.4.1891.

hankittu ”yksityisten toimen kautta arpajaisilla kootuilla varoilla ostettu”. Valittaja mainitsi Karttulan olevan ”törkeä kansakoulun vastustaja”, joka kielsi opetusvälineitä kouluissa käyttämästä.²⁵¹

Vastapuoli selitti, ettei kunta ollut tietoinen kansakoulun perustamisesta, sillä virallista tietoa siitä ei oltu annettu. Se yritti olla myös sarkastinen sanomalla, että ”Nuutilankylän kansakoulun perustajain pöytäkirjasta joka näyttää tehdyksi joulukuun 17. p:nä 1892 joka kumminkaa ei liene silloin tehty kuin tämän vuoden joulukuu ei ole vielä ollutkaan”. Vastapuoli katsoi, että Nuutilan koulu oli yksityinen eikä kunnan perustama, eikä asian näin ollen kunnalla ollut perusteita luovuttaa ”harmoonit ja vieläpä muunkin kaluston aivan niin kuin omakseen ilman minkäänlaista ehdota”. Koululle kuitenkin voitiin luvata lainata kunnan omistamia opetusvälineitä, kunhan ehdoista sovittaisiin. Kunnan edustaja oli myös selvästi närkästynyt siitä, että ”valittaja käyttää niinkuin solvaus lausetta että kunta on törkeä kansakoulun vastustaja, mutta se ei ole totta sillä kunta tulee muodostumaan erityisiin koulupiiriin ja kuntaan tulee hetimiten useampia kansakouluja”.²⁵²

Valittaja jatkoi hyökkävällä linjalla. Hän kirjoitti että kaikki ne kunnan edustajan väitteet olivat ”tuulesta temmattuja valheita”. Hän myös sanoi, että kaikissa kunnassa ilmestyneissä sanomalehdissä oli ilmoitus Nuutilan kylän kansakoulusta. Harmonia vaadittiin korvauksetta koululle, koska valittajan mielestä kunta oli luvannut ”ikäänkuin lahjapalkkioksi niille jotka kuntaan kansakoulun perustaa”. Kansakoulujen tulevaisuuden valittaja näki Karttulassa aika pessimistisesti, sillä ”Karttulan kuntakokous ei tule kansakoulua perustamaan sillä entisetkin koulut ovat piirin ja yksityisten perustamia kouluja ja ne tietysti ei ota osaa vastaisten koulujen perustamiseen”.²⁵³

Lääninhallitus antoi kesäkuussa 1892 päätöksensä, jonka mukaan valittajalla oli oikeus lainata harmonia käyttöönsä, kunnan kuitenkin omistavan sen. Päätöksen jälkeen Uudessa Savossa oli varsin vähättelevä kirjoitus Nuutilan kansakoulusta. Siinä muun muuassa kyseenalaistettiin kansakoulun tarpeellisuus paikkakunnalla, kritisoihin opettajan motiiveja, sekä epäiltiin valittajaa kaksinaamaisuudesta. Kirjoituksesta paistaa selvästi läpi katkeruus ja kateus

251 KLH kanslia I, VD 38d/1892, Ec:23, JoMa; Savo-Karjala 30.3.1892.

252 KLH kanslia I, VD 38d/1892, Ec:23, JoMa.

253 KLH kanslia I, VD 38d/1892, Ec:23, JoMa.

Nuutilan kansakoulua kohtaan. Kuntakokous päätti myös viedä tapauksen senaattiin, mutta siitä luultavasti lopulta luovuttiin.²⁵⁴

Virallinen piirijako Karttulan kunnassa suoritettiin toukokuussa 1893. Lopulta päädyttiin valitun toimikunnan ehdotuksesta jakamaan kunta 6. erilliseen koulupiiriin: Kirkonkylän, Talluksen, Kemppean, Syväniemen, Nuutilan ja Haapamäen piiriin. Piireihin valittiin johtokunnat, jotka saivat rahaa kansakoulukassasta, viinaverorahoista sekä vuosittain kukin 200 markkaa kunnan kassasta. Piirijakopäätöksestä seurasi valitus. Asialla oli muutamia talollisia Juurikkamäen, Riitlammen ja Hautolahden kylästä. He valittivat, että olivat joutuneet Haapamäen kansakoulupiirin osaksi, vaikka heille edullisempi vaihtoehto olisi ollut Nuutilan koulupiiri. He kertoivat, että olivat osallistuneet Nuutilan kylän koulun rakentamiseen ja uhranneet siihen suuresti varojaan. Koulu sijaitsi sopivien kulkuyhteyksien varrella vain noin 3-5 kilometrin päässä. Valittajien mukaan Haapamäen koulupiirin koulu tulisi olemaan huomattavasti kauempana noin 10-14 kilometrin päässä, jota erotti kaiken lisäksi vesieste. He vaativatkin, että heidät sijoitettaisiin Nuutilan piiriin ja kuntakokouksen päätöstä muutettaisiin tältä osin.²⁵⁵

Vastineen kirjoitti kunnallislautakunnan esimies. Hänen mukaansa koulupiirit perustettiin yhtä suuriksi, jotta jokainen piiri tulisi tasapuolisesti rasitetuksi koulumaksuissa. Jokaisen piirin keskelle oli tarkoitus perustaa koulu. Nuutilan jo olemassa oleva koulu oli esimiehen mukaan tarkoitettu *"väliaikaiseksi kouluksi ja että se koulu ei tule olemaan mikään piirinkoulu vaan yksityisten kymmenkunnan hengen kannattama koulu"*. Nuutilan piiriin rakennettaisiin koulu lopulta eri paikkaan. Esimiehen mukaan *"valitus on vielä valheellisesti kuvattu matkojen suhteen"* ja Haapamäen koulupiiri tulisi olemaan heille kustannuksiltaan edullisempi vaihtoehto, koska siellä oli jo olemassa hyvässä kunnossa oleva koulu.²⁵⁶

Kansakouluntarkastaja oli huolissaan koulujen määrästä ja hänen mielestään oli valittajien kannalta saman tekevää kumpaan koulupiiriin kuuluivat, sillä kummassakin piirissä oli heti kouluja perustettava. Tarkastaja painotti kuitenkin Karttulan kuntakokouksen päätöstä vuodelta 1891, jolloin se lupasi kyläkuntien itse saavansa päättää koulunsa perustamisesta.

254 KLH kanslia I, PV 1892 no 3111, DbA:176, JoMa; Uusi Savo 19.7.1892; Uusi Savo 6.8.1892.

255 KLH kanslia I, VD 101d/1893, Ec:27, JoMa; ks. Raatikainen 2001, 60-61; Savo-Karjala 7.7.1893; Niskanen 1987, 487-489.

256 KLH kanslia I, VD 101d/1893, Ec:27, JoMa.

Kunnalla ei hänen mielestään ollut oikeutta noin vain päättää mihin koulupiiriin mikäkin talo kuuluu ja esitti täten valituksen hyväksymistä. Lääninhallitus luotti tarkastajan asiantuntemukseen määräten valittajien omistamat tilat olivat laskettava kuuluviksi Nuutilan kansakoulupiiriin. Muilta osin kuntakokouksen asettama piirijako jäisi voimaan. Valitus siis meni läpi.²⁵⁷

Nuutilan koulu nousi jälleen kerran kiistakysymykseksi tammikuussa 1894. Kuntakokous oli päättänyt ettei kunnan kansakoulukassasta makseta Nuutilan koululle varoja. Syynä tähän oli vanha edellä mainittu asia. Kunta piti Nuutilan koulua yksityisenä kouluna ja Nuutilan koulupiiri piti kouluansa ainakin osaksi kuuluvan kunnan vastuulle. Lääninhallitukseen päätyneessä kanteessa vaadittiin, että se määräisi kunnan maksamaan Nuutilan koulupiirille kansakoulukassasta sille manttaaliin perustuvan osan.²⁵⁸

Vastapuoli oli luonnollisesti eri mieltä. Siinä todetaan, että kunta jakaa Nuutilan koululle 1/6 kassan varoista. Sen mukaan olisi ”*kohtuutonta heidän saada ensin mantaali perusteella ja sitten vielä 1/6 osan*”. Vastapuoli myös katkerana totesi, että Nuutilan koulu oli saanut käyttää kunnan yhteistä kansakoulukalustoa ja nauttinut huomattavan suurista eduista ja oikeuksista kokonaisuudessaan kun ”*yksikään muut koulut kunnassa*”. Kansakouluntarkastaja kertoi myös mielipiteensä. Hänen mukaansa uusi piirijakopäätös oli sitova ja koulukassan varat olivat sen mukaan jaettava: eikä valittajilla ollut tuolloin päätöstä tehdessä mitään vaatimuksia. Tarkastaja lopetti toteamalla että vaatimukset olivat ”*syntyneet nähtävästi itsekkäistä syistä*”. Lääninhallitus oli tarkastajan kanssa samaa mieltä ja valitus hylättiin.²⁵⁹

Maaliskuussa 1896 Nuutilan koulupiiri päätti kantaa koulumaksut henki- ja varallisuusäyrin mukaan. Joukko tilattomia eivät tästä päätöksestä pitäneet ja valittivat. Omassa yksityisessä kokouksessaan päätettiin kysyä lääninhallitukselta onko ”*tilaton väki pakolliset niin raskaita rakennus kustannuksia suorittamaan kuin myös samalla pyrkiä kaiketi erilleen koko kansakoulu rakennuskustannuksista.*” Näin toimittiin ja valituksessa sanottiin että tilattomille on perin raskasta kantaa koulumaksuja henki- ja varallisuusäyrin mukaisesti.²⁶⁰

---

257 KLH kanslia I, VD 101d/1893, Ec:27, JoMa; KLH kanslia I, 1893 no 6429, PV DBa:182, JoMa.

258 KLH kanslia I, VD 36d/1894, Ec:28, JoMa; Savo-Karjala 28.2.1894.

259 KLH kanslia I, VD 36d/1892, Ec:28, JoMa; KLH kanslia I, PV 1894 no 2616, DBa:186, JoMa.

260 KLH kanslia I, VD 64d/1896, Ec:33, JoMa.

Vastineessa sanottiin, että päätös perustui Karttulan kunnan kansakouluohjesääntöön, joten se oli laillinen. Vastineen mukaan kaikki koulujen varat kannetaan kyseisellä perusteella. Samalla tavalla maksoivat sekä tilattomat että tilalliset. Vastineessa puolustetaan päätöstä sillä, että tilattoman väestön verokuormaa helpotettiin siten että *”kaikki puu rakennustarpeet paitsi vähä osa lautoja antaneet aivan maksutta piirimme koulurakennukseen vieläpä kuluvan lukuvuoden tarvittavat polttopuutkin”*, ja näin ei oltu menetelty kunnan muissa koulupiireissä.²⁶¹

Kansakouluntarkastajan mielestä koulun ohjesääntö oli myös laillinen. Se oli pari vuotta vanha eikä siitä oltu valitettu. Se riitti perusteeksi. Lääninhallitus noudatti tarkastajan lausuntoa ja piti koulun ohjesääntöä riittävänä, *”jonka nojalla Nuutilan koulu on perustettu ja rakennettu sekä valtioapu myönnetty”*. Valitus hylättiin ja piirikokouksen päätös jäi voimaan.²⁶²

5.4. Tehtaankoulujen erimielisyydet kunnan kanssa

Tehdasyhdyskunnat muodostivat erillisen kokonaisuuden suhteessa muuhun lähiympäristöön. Tehtaat panostivat usein paikallisten kansakoulujen perustamisiin, sillä ne kasvattivat paikallista yhteisöllisyyttä ja koulu satoi ihmisiä tehtaan lähialueelle. Aurolan mukaan tehdasyhdyskunnilla oli etuna myös se, että koulumatkat olivat lyhyitä. Kaikilla lapsilla oli yleensä mahdollisuus käydä koulua kotoa käsin. Köyhät lapset vapautettiin koulumaksuista ja heille kustannettiin oppikirjat sekä annettiin joskus kouluaterioita ja vaatetusta. Mikäli luokkahuoneissa oli tilaa, opettajilla oli myös lupa ottaa oppilaaksi muitakin kuin tehtaan työntekijöiden lapsia. Aurola toteaa, että Sourun rautatehtaalla kouluinnostusta oli nähtävissä jo alusta asti ja vain harvat jäivät pois koulusta.²⁶³

Karttulan kunnan ensimmäinen kansakoulu rakennettiin Savikosken sahalle vuonna 1882.

---

261 KLH kanslia I, VD 64d/1896, Ec:33, JoMa.

262 KLH kanslia I, VD 64d/1896, Ec:33, JoMa; KLH kanslia I, PV 1896 no 4071, Db:198, JoMa; Savo-Karjala 30.9.1896.

263 Ahvenisto 2008, 167, 494; Aurola 1961, 92-94.

Yksityisiä kouluja oli lisäksi vielä myös Syväniemen sahalla ja Sourun rautatehtaalla. Kunta tuli kuntakokouksessa päätökseen lakkauttaa Savikosken sahan kansakoulu marraskuussa 1886. Lakkautuspäätöksestä valitettiin. Sen mukaan alueella oli suuri määrä ”*kouluiässä olevia lapsia*”. Taloudellisia rasituksia kunnalle ei valittajan mukaan olisi kuin osa valtiolta saaduista viinaverorahoista, sekä kouluhuoneet ja tarvikkeet, jotka olivat valmiiksi jo olemassa. Valittaja esitti, että kirkonkylän lähetytyillä oli tyhjä kartano johon koulun voisi väliaikaisesti sijoittaa.²⁶⁴

Kunta vastineessa sanoi, että lapset voivat käydä olemassa olevissa yksityisissä kansakouluissa ”*maksamalla ainoastaan sisään kirjoitusrahan 3 markkaa*”. Savikosken sahan koulu oli kunnan mielestä yksityinen koulu, jota kunta ei halunnut kannattaa koska saha oli mennyt konkurssiin. Kunta myös totesi, että jos Savikosken koulua avustettaisiin ”*niin silloinhan voisi valittajat vaatia meitä syväniemen ja sourun koulujen kannattamiseen*”. Vastapuoli valitteli myös taloudellisia rasituksia, joita kunnalla oli harteillaan. Valittajat vastasivat sanoen että Savikosken koulu oli ollut kaikkien kuntalaisten yhteisessä käytössä ja kuntalaiset olivat sitoutuneet sitä kannattamaan. Siinä myös paheksuttiin, ettei ”*näin suuri kunta*” kannata alueellaan edes yhtä kansakoulua, joka oli ”*anteeksi annettava typeryys*”.²⁶⁵

Kansakoulutarkastaja ei antanut lausuntoa yksityisestä koulusta, mutta todisti erikseen että Savikosken koulu ”*täyttää ne vaatimukset mitkä ylemmän kansakoulun oppikurssiksi nykyään on säädetty*”. Lääninhallitus teki päätöksen kantajan eduksi, eikä kuntakokouksella ollut oikeutta ”*tehdä kansakoulun lakkauttamis päätöksensä*”. Asia vietiin senaattiin, mutta tällä kertaa tyytymätön oli kunta. Kunta selitti, etteivät ”*Karttulan kuntalaiset mielestäni menneet oikeuttansa ulommaksi*”, sillä koulurakennusta ei kunta saanut enää ilmaiseksi ja vuokrata ei tahdottu koska se ”*maksaa niin korkean vuokran että vuokra muutamissa vuosissa jo vastaisi uuden kartanon hinnan*”. Ongelmana oli siis puhtaasti taloudelliset seikat.²⁶⁶

Asian ollessa vielä senaatin käsiteltävänä, sanomalehti Savossa oli myös pitkä mielipidekirjoitus Karttulan kunnan asenteista kansakouluja kohtaan allekirjoittajana Joku.

264 STO, AD 1367/109 1887, KA; Kansanopetuksen vaiheista Karttulassa 1961, 12-24; Aurola 1961, 90-92.

265 STO, AD 1367/109 1887, KA.

266 STO, AD 1367/109 1887, KA; KLH kanslia I, PV 1887 no 4196, Db:156, JoMa.

Kirjoituksessa hyökättiin voimakkaasti kunnan nuivia kouluasenteita vastaan toteamalla *"että vielä ollaan kaukana tästä luulotellusta ajasta, sillä usein saapi vielä lukea sanomalehdistä, että se ja se kunta ei tahdo perustaa kansakoulua, eli osottaa sille vastenmielisyyttä"*. Kirjoittaja kertoo miten tärkeää olisi saada *"siwistyksen ja opin alkutiedot"* ei ainoastaan ylempään luokkaan kuuluville, vaan myös tavallisille yhteiskunnan jäsenille. Kirjoittaja toivoi, että vanhemmat alkaisivat ymmärtää, että *"heillä on muitakin paljon tärkeämpiä welwollisuuksia lapsiansa kohtaan, kuin antaa niille jokapäiväisen yöspidon ja opettaa heitä työntekoon"*.²⁶⁷

Kirjoittaja väittää, että kunta ei lääninhallituksen päätöstä kiltisti noudattanut, vaan koulu *"viskattiin se aiwan pitäjään toiseen laitaan mielestäni muutenkin sopimattomiin huoneisiin, juuri siitä syystä että oli niitä tarjottu huokeammalla hyyrillä."* Tästä oli seurauksena se, että moni ei koulumatkan pituuden vuoksi voinut lapsiaan koulussa pitää. Kansakoulujen vastustamisen syyksi, kirjoittaja tulkitsee vanhoillisen ajattelutavan *"vieläkin oleman wäärän käsityksen kansakoulun tarkoituksesta"*.²⁶⁸

Senaatissa kantajan mielestä kunnan selitykset olivat *"suoraan sanottu valheellisia"* ja esitti todisteeksi laskelmia kunnan kansakouluvaroista. Vastapuolen syissä ei ollut *"mitään pontta eikä perää"*. Kantajan kirjoituksessa paistoi myös lievää kateutta Sourun rautatehdasta kohtaan, jolle *"ilman mitään maksutta [...] antaneet valmiin kansakoulukartanon koulutarpeineen ja lämpöineen yhden vuoden ajaksi"*. Kouluhallitus antoi perinteisesti lausuntonsa, muttei lämmennyt lääninhallituksen päätöksen muuttamiselle. Senaatti yhtyi tähän näkemykseen ja perusteena oli vuoden 1865 kunnallisasetuksen kuudes pykälä.²⁶⁹

Karttulassa kuntakokous päätti joulukuussa 1887 pitää kansakoulun Hakulilan kylässä. Kansakoulun johtokunta oli kuitenkin päättänyt siirtää koulun Syvänniemen sahalle. Erästä kauppiasta Karttulasta kunnan päätös ei miellyttänyt. Kuntakokous oli kauppiaan mielestä menetellyt vastoin kunnallisasetusta vedoten kokouksen kuulutusaikaan ja hänen mielestään kansakoulun johtokunnan päätös oli lainvoimainen. Lisäksi Hakulilan kouluhuoneet olivat talvisin kylmiä. Halila toteaa, että kansakoulujen alkuaikoina pahimpia terveysongelmia

---

267 Savo 8.10.1887.

268 Savo 8.10.1887.

269 STO, AD 1367/109 1887, KA; STO, PV 1367/109 1888, Da:129, KA; Ask. 4/1865 § 6.

kouluissa olivat ahtaus ja kylmyys. Kansakouluasetuksessa ei mainittu mitään koulujen lämmityksestä. Siitä pitivät vuorotellen oppilaat huolen. Kunnan mielestä koulun muutto keskellä lukuvuotta oli mahdotonta, sillä Hakulilan kansakouluhuoneet olivat vuokrattu ja sopimusaikaa oli vielä jäljellä. Johtokunnan päätös oli myös herättänyt Hakulilan kyläläisissä mielihapaa ja *"Itkussa silmin he pyysivät, ettei heidän lapsiltaan heti koulua pois riistettäisi."* Kyläläiset toivat myös useita todistuksia siitä, että koulu oli tarpeellisesti korjattu kylmyyden estämiseksi.²⁷⁰

Kansakouluntarkastaja antoi tukensa kauppiaan valitukselle, mutta koulun siirtäminen kesken lukuvuoden oli sopimatonta. Tarkastaja tosin epäili, että valittajalla ja koulun johtokunnalla oli *"joku syrjätarkoitus eikä koulun etua ajettavana."* Lääninhallitus päätti hylätä valituksen ja määräsi koulun pysymään Hakulilan kylässä.²⁷¹

Kunnan ottaessa kansakoulut vuonna 1903 hallintaansa antoi se kullekin vuotuisen kannatusmäärärahan, joka oli suuruudeltaan 800 markkaa koululle sekä jokaista lisäopettajaa varten 300 markan lisämäärärahan. Sourun rautatehtaan koulu oli poikkeustapaus, sillä se oli yksityinen koulu. Kunnan tekemässä uudessa piiriassa yhdistettiin Sourun kansakoulupiiriin muutamia tiloja toisesta kylästä. Siitä ei pidetty ja Sourun rautatehdas valitti asiasta. Valituksen mukaan päätös oli syntynyt valiokunnan sitä pohtimatta, eikä uutta koulupaikkaa edes oltu vielä määritetty. Lisäksi uudessa koulupiirissä tulisi olemaan noin 70-80 oppilasta, joka vaatisi kaksi opettajaa.²⁷²

Vastineessa sanottiin ensiksi, että valitusaika oli kulunut umpeen ja päätös oli laillinen. Siinä myös todettiin että kunnan ollessa niin laaja yksi koulujen johtokunta ei ollut mielekäs vaan jokainen koulupiiri sai hyvin autonomisen aseman. Vastineessa kaunopuheisesti kuvattiin koulujen syntymistä *"piirien omasta harrastuksesta omintakeisesti ja rakkaudella ovat piirit koulujaan hoitaneet."* Sourun tehtaankoulusta oli sanottavana, että se ei tuntenut paikallisia oloja ja kunnalla oli täysi oikeus uuden koulupiirin muodostamiseen. Mikäli toinen opettaja tarvittaisiin niin kunta oli velvollinen sellaisen palkkaamaan.²⁷³

---

270 KLH kanslia I, VD 5d/1888, Ec:17, JoMa; Halila 1949a, 182-183.

271 KLH kanslia I, VD 5d/1888, Ec:17, JoMa; KLH kanslia I, PV 1888 no 2319, Db:160, JoMa.

272 KLH kanslia I, VD 93d/1903, Ec:49, JoMa.

273 KLH kanslia I, VD 93d/1903, Ec:49, JoMa.

Kansakouluntarkastajan lausunto koski paria muutakin valitusta. Siinä tarkastaja moitti kunnan tekemää piirijakoa, joka oli harkitsemattomasti tehty. Kunnan tekemässä päätöksessä ei kuitenkaan ollut mitään laitonta tapahtunut. Tarkastaja myös ehdotti, että kunnassa suoritetaan uusi piirijako, sillä hän pelkäsi uusia kouluriitoja. Lääninhallitus hyväksyi valituksen.²⁷⁴

Ensimmäinen yksityinen kansakoulu oli perustettu Karttulaan Rautaruukin Sourun tehtaalle vuoden 1873 alussa. Koululle oli myönnetty syksyllä 1872 valtionapua 400 markkaa ja parin vuoden päästä myös kunta rahoitti koulua. Pääosa kansakoulun rahoituksesta tuli kuitenkin Sourun tehtaalta, sillä johtoa kiinnosti oppilaiden taidot. Kolmen vuosikymmenen päästä heinäkuussa 1903 kunnan vuotuiset avustukset olivat nousseet 800 markkaan. Sourun tehdas ei ollut avustusten määrään kuitenkaan tyytyväinen vaan lähetti lääninhallituksen valituskirjeen. Siinä sanottiin, ettei *”kunnan kannatusraha ei mahdollisesti riittäisi [...] esimerkiksi kouluhuoneiden hankkiminen kansakoulun johtokunnan valitsemiseen jotka osottaisivat että toivottu koulutoiminta ensilukuvuoden alusta säännöllisesti tulisi jatkumaa”*. Valittajat olivat huolissaan koulutoimen jatkumisesta, sillä alueella oli 56 kouluiässä olevaa oppilasta, ja kunta oli jyrkästi kieltänyt ryhtymästä mihinkään toimiin alueen kansakoulun suhteen.²⁷⁵

Kunnan vastine ei ollut kovin miellyttävä. Kunta ei ollut kovin iloinen siitä että Souru *”ei tyytynyt tähän kunnan päätökseen vaan teki siitä valituksen [...] kunta ei katso voivan ryhtyä mihinkään toimiin Sourun enempää kuin muidenkaan piirikoulujen suhteen ennenkuin kaikille näille on saatu laillinen ohjesääntö.”* Kansakouluntarkastajan mielestä ei kuntaa voinut ainakaan tuolloin velvoittaa muita kouluja avustamaan, vaikka kunta olikin poikennut koulupiirejä muodostaessa vuoden 1898 piirijakoasetuksen mukaisesta järjestyksestä. Valitusta hän piti ennenaikaisena ja täten ehdotti sitä hylättäväksi. Lääninhallitus hylkäsi myös valituksen ja määräsi Sourun pitämään huolta koulustaan siksi kunnes ehdotettu piirijakomuutos oli saanut vahvistuksen. Koulu siirtyi lopulta kokonaan kunnan vastuulle.²⁷⁶

---

274 KLH kanslia I, VD 93d/1903, Ec:49, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 2141, Db:206c, JoMa; Otava 5.7.1904 ;Ask 20/1898 § 2; Niskanen 1987, 487-489.

275 KLH kanslia I, VD 121d/1903, Ec:50, JoMa.

276 KLH kanslia I, VD 121d/1903, Ec:50, JoMa; KLH kanslia I, PV 1904 no 2135, Db:206c, JoMa; Niskanen 1987, 489.

5.5. Muut koulupaikasta ja kustannuksista käydyt riitatapaukset

Ensimmäinen varsinainen kuntakokous pidettiin Karttulassa 22.3.1873. Karttulassa perustettiin 1870-luvulla kansakoulukassa, johon ohjattiin valtiolta tulevat viinaverorahat. Eräs kauppahuone tarjosi Karttulan kunnalle kansakoulupaikkaa syyskuussa 1880. Kunta käsitteli asiaa, mutta äänestyksen jälkeen se ei ottanut tarjousta vastaan. Asiasta valitettiin. Valituksen mukaan äänestys ei ollut tapahtunut laillisesti, sillä kuntakokouksen esimies oli hyväksynyt valtakirjoja, jotka olisi pitänyt hylätä. Ne olivat valituksen mielestä lähinnä ”*koulun vastustajain nimikeräyksiä eikä laillisia valtakirjoja*”. Samoin valituksen mukaan oli hyväksytty äänestäjiltä sellaisia äänimääriä, joita heillä ei olisi pitänyt olla. Toiset taas olivat menettäneet kansalaisoikeutensa. Valituksessa myös mainittiin, että koulun vastustajat olivat yrittäneet kaikilla tekosyillä koulun perustamista estää ”*koulukartanon rakentaminen johonkin toiseen paikkaan on tuottava jotenkin suuria kustannuksia kunnalle*”. Vaadittiin kuntakokouksen äänestyksen hylkäämistä.²⁷⁷

Kunnan vastineen mukaan ei voitu olla varmoja kauppahuoneen ”*lupauksensa ja tarjouksensa vakavaisuudesta*”. Vastineessa myös vedottiin siihen, että kunnassa toimi kiertokoulu ja ylempiä sunnuntaihouluja sekä kaksi yksityistä koulua. Toisin sanoen kaikki koulut Karttulassa olivat yksityisten ylläpitämiä ja kunnassa nähtävästi oli ihmisiä, jotka eivät halunneet kannattaa kunnan yhteisiä kansakouluja. Vastineesta on helposti tulkittavissa, että kuntakokouksen päätöstä yritettiin puolustella vain tekaistuilla syillä. Paikallisessa päivälehdessä oli myös mielipidekirjoitus kyseisestä tapauksesta. Siinä kerrottiin, että ”*Mitä tuohon nyky-ajan n.s. "sivistykseen" tulee, niin sitä me emme tahdo liioin ruweta takaa ajamaan, eikä sitä talonpoika tarwitse [...] Lopuksi on vielä mainittawa, että jos missään, niin täällä on nykyisin tyhjäätoimittajoiden parwi sisältörikas* ”. Takana oli siis perinteinen ajattelu, että kansakoulun perustamiset olivat herrojen puuhastelua, joita talonpoika ei tarvitse. Koulunkäynti synnytti pelkkiä tyhjäätoimittajia. Laamanen toteaa, että sanomalehtien maaseutukirjoittajat esittivät ikään kuin tietäen mitä mieltä maaseudun rahvas todella oli

---

277 KLH kanslia I, VD 53d/1880, Ec:9, JoMa; Ikonen & Puikkonen 1987, 361; Niskanen 1987, 484-485.

kansakouluhankkeesta.²⁷⁸

Tästä seurasi kuitenkin kiukkuisen oloinen vastalause. Siinä sanottiin muun muuassa että koulun ”*vastustajat eivät sinä ilmoisina ikinä olisi tätä asiaa millään tavalla tahtoneet äänestykseen päästää*”, kuntakokouksen esimies sai myös kuulla kunniansa joka vain kokouksessa ”*puolustaa häneltä vaatimattomassa lauseessaan valheellisesti itseään*”. Närkästyistä aiheutti myös yksityisten kansakoulujen mainitseminen, sillä siinä oli solvattu kouluja käyvien lasten perheitä. Kiertokoulut eivät heidän mukaansa täyttäneet sivistystarvetta ja sunnuntaikoulujen opetus edistyi ”*yhtäpaljon kun sokea voipi toista taluttaa*”. Lopuksi vaadittiin, että kaikki kunnan viinaverorahat käytettäisiin ainoastaan kansakoulujen hyväksi.²⁷⁹

Kansakouluntarkastaja ei antanut asiasta lausuntoa, vaan lääninhallitus päätti asian edellä mainittujen asiakirjojen perusteella. Valitus hyväksyttiin vetoamalla kunnallisasetuksen pykälään. Samalla määrättiin kuntakokouksen esimiehelle 100 markan uhkasakko, jonka kuluessa hänen piti kuuluttaa uusi kuntakokous kyseisestä asiasta.²⁸⁰

Punnonmäen kansakoulupiiri pohti kokouksessaan Karttulassa toukokuussa 1895 kansakoulurakennuksensa paikkaa. Lopulta koulu päätettiin sijoittaa erään talollisen maalle Soinlahden kylään. Päätös oli sikäli yllättävä, että maaliskuussa oli kokouksessa alustavasti jo päätetty kansakoulu sijoittaa Punnonmäen kylään, johon oli myös saatu valtioapua. Päätös synnytti vastareaktion ja valitus lähti lääninhallitukseen. Sen mukaan paikka oli sopimaton sillä se oli ”*piirin ulkoreunassa ja epäedullinen koulun käynnille*”. Samalla valitettiin myös kokouksen kuulutuksesta, jossa oli maininta ainoastaan koulunpaikan ostosta tai vuokraamisesta. Valittajien mukaan Punnonmäen kylässä oli useita sopivampia koulupaikkoja tarjolla koulupiirin keskellä. Valituksessa vaadittiin myös kansakouluntarkastajaa tarkastamaan ehdotetut paikat ja antamaan lausuntonsa niistä.²⁸¹

Vastapuoli oli eri mieltä. Siinä selitettiin, että kaikki äänivaltaiset jäsenet halusivat koulun sijoittaa Soinlahteen. Vastapuoli sanoi, että Punnonmäen koulupiiri oli 22 kilometriä pitkä ja

278 KLH kanslia I, PV 1880 no 1738, Db:132, JoMa; Savo 17.12.1880; Laamanen 2000, 67,71, 73.

279 KLH kanslia I, VD 53d/1880, Ec:9, JoMa.

280 Ask 4/1865 § 23; KLH kanslia I, PV 1880 no 1738, Db:132, JoMa.

281 KLH kanslia I, VD 81d/1895, Ec:32, JoMa; ks Niskanen 1987, 489-490.

Punnonmäki oli aivan toisessa päässä piiriä, jonne lapset eivät päässeet vuodenaajoista riippumatta. Tästä johtuen ”*viime kuluneella lukuvuodella oli muista mainittuun piiriin kuuluvista kyläkunnista paitsi Punnonmäkeä, ainoastaan yksi lapsi koulussa, vaikka lapsia on 2/3 enempi piirin muissa kylissä kuin Punnonmäellä*”. Matkan hankaluuden tähden Soinlahden kylä oli heidän mielestään mitä parhain koulupaikka, sillä se oli valtamaantien varressa kauniilla paikalla ja sen ympärillä oli koululaisille tarvittavat väliaikaiset majoitusmahdollisuudet. Lopuksi vielä vihjaistiin, että valittajat olivat itse äänivallattomia ja ilman valtakirjoja.²⁸²

Kansakouluntarkastaja kävi paikan päällä ottamasta selkoa koulupiirin asutussuhteista ja välimatkoista. Hän tuli seuraavanlaisiin päätelmiin: Punnonmäellä oli yhdeksän taloa ja monia pieniä, kun taas Soinlahdella oli kuusi taloa. Koulun ollessa Punnonmäellä matkaa sinne oli Soinlahdesta noin neljä kilometriä. Punnonmäki oli tarkastajan mielestä koulupiirin keskustassa, sekä alustava päätös sijoittaa koulu sinne oli riittävä syy hyväksyä valitus. Asiasta ei hänen mielestään ollut epäselvyyttä. Lääninhallitus piti maaliskuun päätöstä lainvoimaisena. Kun valtioapukin oli myönnetty päätöksen perusteella asia sai sinettinsä. Valitus hyväksyttiin ja Soinlahden koulupaikka hylättiin.²⁸³

Koulupiirikokouksessa helmikuussa 1896 talolliset lupasivat toimittaa rakennushirret koulurakennuksen pystytystä varten. Kukin talollinen lahjoitti hirsiiä manttaalinsa mukaan. Koulu aloitti toimensa elokuussa 1897. Syyskuussa koulupiirikokous päätti ulkorakennusten teettämisestä. Toimeksianto annettiin eräälle urakoitsijalle. Päätöksestä ei pidetty ja kirjoitettiin valitus. Valituksen mukaan ulkorakennukset tuli pystyttää samalla tavalla kuin tehtiin päärakennuksen suhteen. Urakoitsijalle ei kuulunut valituksen mukaan rakennustarpeitten hankinta.²⁸⁴

Vastineen mukaan helmikuun 1896 piirikokouksen päätöksessä oli kysymys ainoastaan päärakennuksen pystyttämisestä. Ulkorakennukset olivat eri asia ja niiden pystyttäminen oli ”*niin Wähänen ja talolliset maksaa yhteiseen koulukassaan kukin äyrinsä mukaan*”. Kannetta vaadittiin hylättäväksi. Seurasi vastalause, jonka mukaan oli myös kysymys ”*ulkokartanon*

282 KLH kanslia I, VD 81d/1895, Ec:32, JoMa.

283 KLH kanslia I, VD 81d/1895, Ec:32, JoMa; KLH kanslia I, PV 1895 no 4173, Db:193, JoMa.

284 KLH kanslia I, VD 128d/1897, Ec:37, JoMa.

*rakentamisesta [...] vaan tilattomalla kansalla kun ei ole vähääkään niin täytyy riippuva lupauksessa ja ehken luulevat että manttaali vapauttaa lupauksestaan”.*²⁸⁵

Kansakouluntarkastajan mielestä tilalliset vastaavat taloudellisesti koulun kannatuksesta, eikä *”tilallisia ei voi pakottaa lahjaan antamaan enempää kuin itse tahtovat”*. Näin ollen tarkastaja ehdotti valitusta hylättäväksi. Lääninhallitus hylkäsi valituksen vuoden 1865 kunnallisasetuksen perusteella.²⁸⁶

Talluskylän koulupiirikokouksessa keskusteltiin valtionlainan otosta huhtikuussa 1897. Kokous päätti olla ottamatta lainaa. Eräitä talollisia se ei tyydyttänyt. Lääninhallitukseen johtaneessa kanteessa valittajat moittivat kuntaa joka *”kylmä kiskoisesti hylkäsi Waltion hyvän tarjouksen”*. Valituksen syynä oli oikeastaan kansakoulukassan velkojen maksu, ja kassan kantoperusteet. Kanteessa sanottiin, että kokouksessa oli *”enemmistönä oli henkilöitä joilla ei ole kassan maksuvelvollisuutta kuin henkiluvun [...] eikä manttaalin edestä ole paljo mitään maksuvelvollisuuksia”*. Valittajat kyseenalaistivat koko verotusperusteet toteamalla, että *”missä laissa on määrätty että kansakoulumaksuja manttaalin perästä suoritetaan”*. Talolliset vaativat piirikokouksen päätöstä kumottavaksi ja vaativat, että maksu määräytyisi *”sekä henki että varallisuus ja liikeveroäyrien perusteella”*.²⁸⁷

Vastineen mukaan valtionlainaa ei otettu, koska *”ei huomattu olevan siihen tositarvista”* ja summa oli sen verran pieni. Lisäksi siinä perusteltiin asiaa koulupiirin laajuudella, joka oli niin suuri, että siihen tulisi joka tapauksessa *”rakennettavaksi uusia lisäkouluja”*. Soikkasen mielestä vastahakoisuuden takana oli perinteinen kustannuksen pelko, sekä epäily keskusvallan määräysvallan lisääntymisestä kunnan omissa asioissa, mikä uhkasi kuntien itsemääräämisoikeutta. Myös Heporauta mainitsee ettei valtioapua mielellään haettu, sillä pelättiin että valtion avustaessa kouluja, se tulee vaatimaan itse jonkin määräysvallan asiassa. Koulumaksujen kannosta vastineessa todettiin, että maksujen kerääminen henkiluvun perusteella oli epäreilu sillä *”se tulisi liiksi rasittamaan köyhää kansaa sillä äyrimiehet pääsisivät samalla kuin renki ja loinen koulumaksusta”*. Lopuksi myös mainittiin, että valittajat olivat koulupiirin rikkaimpia ja pyrkivät vain luistamaan koulumaksuista.²⁸⁸

285 KLH kanslia I, VD 128d/1897, Ec:37, JoMa.

286 KLH kanslia I, VD 128d/1897, Ec:37, JoMa; KLH kanslia I, PV 1898 no 89, Dba:201, JoMa.

287 KLH kanslia I, VD 84d/1897, Ec:36, JoMa.

288 KLH kanslia I, VD 84d/1897, Ec:36, JoMa; Soikkanen 1966, 326; Heporauta 1945, 102.

Seurasi vastalause, jonka mukaan koulupiirin laajuus ei heidän mielestä kuulunut kyseiseen asiaan. Samalla he myös sanoivat, että koulurakennuksen rakennustarpeet oli kannettu manttaaliin perustuen, joka vastineessa oli unohtunut. Eli valittajat katsoivat, että he olivat maksaneet koulumaksuja tarpeeksi. Lääninhallitus teki päätöksen ilman kansakouluntarkastajan näkemystä asiasta. Siinä päätettiin, että Talluskylän koulupiirillä *”ei ole oikeutta veroittaa jäseniänsä muulla tavalla ja järjestyksessä”* kuin vuoden 1865 kunnallisasetus määräämällä tavalla. Uusi koulupiirikokous määrättiin pidettäväksi ja valituksenalainen päätös kumottiin.²⁸⁹

Kunta eväsi lokakuussa 1904 Koivulahden kansakoulupiiriltä koulun rakentamisen. Siitä syntyi kanne. Siinä vaadittiin kuntaa *”korkeimman sakon uhalla rakentamaan meidän piiriimme kansakoulu siihen seutuun mihin myötä liitetyistä asia kirjoista käypi selville”*. Kouluikäisiä lapsia oli myös valituksen mukaan alueella paljon 42 tulevaa innokasta oppilasta.²⁹⁰

Vastineessa ei asiassa oltu täysin samaa mieltä. Heidän mielestään valittajien valitsema koulupaikka oli *”kunnan mielestä aivan sopimaton sanotun piirin ensimmäiseksi ja toiseksi koulupaikaksi”*. Koulupiiri oli vastineen mukaan laaja ja tulevaisuudessa tarvetta oli kahdelle koululle, jonne kunta lopullisen koulupiirijaon mukaisesti koulupaikan valitsee. Piirijaon ollessa vielä keskeneräinen, ei kunta voinut *”Koivulahdelle koulua perustaa loukkaamatta muita kunnan kansakoulupiirejä”*.²⁹¹

Kansakouluntarkastajan mielestä valittajat eivät olleet omaa koulua perustaneet *”nähtävästi tosi harrastuksen puutteesta, vaan lienee riidanalainen anomus ja valitus johtunut toisista syistä.”* Tarkastaja ehdottikin kanteen hylkäämistä. Lääninhallitus piti myös valitusta aiheettomana.²⁹²

---

289 KLH kanslia I, VD 84d/1897, Ec:36, JoMa; KLH kanslia I, PV 1897 no 400, Db:200, JoMa.

290 KLH kanslia I, VD 146d/1904, Ec:52, JoMa.

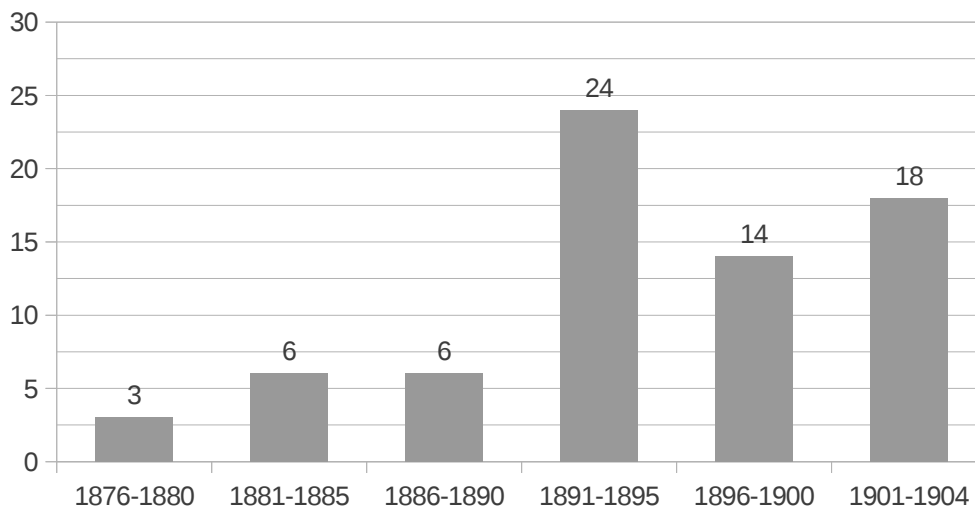
291 KLH kanslia I, VD 146d/1904, Ec:52, JoMa.

292 KLH kanslia I, VD 146d/1904, Ec:52, JoMa; KLH kanslia I, PV 1905 no 294, Db:207a, JoMa.

6. Yhteenveto

Edellä käsitellyistä kansakoulujen riitatapauksista voin yhteenvedona todeta seuraavaa. Riidat voidaan jakaa kahteen pääluokkaan: taloudellisiin ja maantieteellisiin näkemuseroihin. Jokaisessa kunnassa käytiin erityyppisiä taloudellisia ja maantieteellisiä riitakysymyksiä läpi. Toisissa kunnissa asioita puitiin rakentavasti ja riidat saatiin päätökseen varsin myönteisesti molempia osapuolia tyydyttävällä tavalla. Toisaalta oli hyvin paljon myös kouluriitoja, jotka saattoivat venyä pitkiksi, vuosikausia jatkuviksi. Paljon oli myös riitatapauksia, jotka saivat myös ikäviä sävyjä; pilkattiin ja herjattiin vastapuolta henkilökohtaisia loukkauksia myöden.

Valitustapaukset viisivuotisjaksottain

KUVIO 2. Valitustapausten jakaantuminen tutkimusajankohtana.

Kuviosta 2 voi nähdä, että kansakouluvalitusten kultakausi ajoittuu 1890-luvun alkuun ja piirijakoasetuksen jälkeiseen aikaan. Kunnissa tehdyt hallinnolliset muutokset ja uudistukset olivat usein syynä näihin valituksiin. 1890-luvun alussa yksityisten koulupiirien perustaminen, sekä vuoden 1898 hallinnollinen asetus johtivat kunnissa lukuisiin kanteisiin.

Taulukko 1 kertoo ketkä valituskirjelmää laativat. Valitustapauksista suurimmaksi osaksi olivat talollisten kirjoittamia, eli kansakoulut joutuivat vastakkain talollisten erilaisten intressien kanssa. Ryhmäkanteita oli tapauksista yli puolet, joten useissa tapauksissa ei ollut kysymys pelkästään yksittäisten ihmisten yksittäisistä eduista vaan kanteen taakse kätkeytyi kollektiivista tyytymättömyyttä. Monissa tapauksissa valituskirjelmän laatiminen myös kannatti ja epäkohta oli aiheellinen, sillä myös yli puolissa tapauksista kuvernööri piti kanteitten perusteluja hyväksyttävänä. Riitatapauksen käsittely kesti keskimäärin puoli vuotta, mikäli asia vietiin senaatin talousosaston käsiteltäväksi venyivät ne muutaman vuoden pituisiksi. Yhdessäkään senaatin käsittelyssä olleesta tapauksesta ei kuvernöörin päätös muuttunut.

	1876-1880	1881-1885	1886-1890	1891-1895	1896-1900	1901-1904	yhteensä	%
Talolliset	2	4	1	15	7	11	40	56,34%
Tilaton väestö	1			1	3	2	7	9,86%
Viranomaiset		1		2			3	4,23%
Opettajat ja kauppiaat			3	1		1	5	7,04%
Säätyläiset		1		1			2	2,82%
Koulupiiri				2	2	3	7	9,86%
Muut			2	2	2	1	7	9,86%
Yhteensä	3	6	6	24	14	18	71	100,00%
Ryhmäkanteet	1	1	2	12	12	13	41	57,75%
Yksityinen kanteet	2	5	4	12	2	5	30	42,25%
Hyväksytyt	3	3	3	11	6	13	39	54,93%
Hylätyt	0	3	3	13	8	5	32	45,07%

TAULUKKO 1. Valitusten jakaantuminen sosiaalisen aseman perusteella sekä kanteiden luonne ja hyväksytyjen ja hylättyjen määrät.

Kansakoulutilan hankinta johti riitoihin muutamassa tapauksessa. Koulutilan osto vastustettiin esimerkiksi yksityisten taloudellisten etujen vuoksi. Kunnan varojen puute oli myös yhtenä syynä. Oli myös tapauksia, jossa tehtiin laskelmia siitä kumpi tulee halvemmaksi koulutilan osto vai vuokraus. Yhdessä tapauksessa vastustettiin itse valtiolainan anomista. Kun koulutilan osto oli saatu sovinnollisesti päätettyä, kunta päätti rakennuskustannuksista. Kaikkia eivät kunnan kustannuslaskelmat kuitenkaan tyydyttäneet. Erimielisyyttä aiheuttivat rakennustarpeiden hankinta ja rakennuskustannuksien kantoperusteet. Jotkut talolliset eivät

katzoneet velvollisuudeksi kustantaa rakennushirsiä ja tilaton väestö valitti liian suurista rakennuskustannuksista. Erityisesti tilaton väestö ei hyväksynyt henkiluvun mukaan kannettuja koulumaksuja. Tuusniemellä ja Karttulassa tällaisia tapauksia oli vuonna 1894 ja 1895. Verotuksen kirjavuuden takia syntyi monesti erimielisyyttä koulumaksujen kantoperusteista. Mielenpiteet jakaantuivat karkeasti kahteen eriävään näkemykseen. Talolliset vaativat henkiluvun mukaan tehtyä koulumaksujen kantamista, mitä tilaton väestö tietenkin piti täysin epäoikeudenmukaisena.

Eri koulupiirit kiistelivät keskenään kunnan koulukassavarojen jaoista. Toiset eivät suostuneet koulukassojen jakoon ja valituksen syynä saattoi olla esimerkiksi palorahojen jakaminen koulupalon yhteydessä. Toisaalta toiset piirit kieltäytyivät jakamasta omaisuuttaan, koska aiheellisesti pelkäsivät muiden innostuvan vaatimaan osuuksiaan myös itselleen. Toisten piirien mielestä oli muiden koulujen kustannuksia oli jo maksettu tarpeeksi paljon. Myös kunta kävi riitoja koulupiirien kanssa. Silloin näkemyserot liittyivät kunnan ja koulupiirin eriävään näkemykseen koulun omistussuhteista ja siihen liittyvistä velvoitteista. Varsinkin yksityiset tehdasyhdyskuntien koulut aiheuttivat hankauksia kunnan kanssa.

Koulupiiririidat johtuivat usein siitä, että toiset piirit olivat hoitaneet taloutensa hyvin ollen velattomia ja toiset olivat hyvinkin velkaisia. Erityisesti riitojen keskiössä oli muiden koulujen ylläpitokustannuksiin osallistuminen. Niitä pyrittiin välttämään esimerkiksi siten, että perustettiin omalle alueelle nopeasti koulu ohittaen suoraviivaisesti viralliset tiet jolloin ajateltiin välttävän muiden koulujen kustannuksilta. Toisaalta toiset piirit katsoivat, että he omilla ponnisteluillaan ja varoillaan olivat itse perustaneet koulun omalle alueelleen; jolloin heidän mielestään ei ollut oikeudenmukaista, että heillä oli tämän jälkeen mitään taloudellisia velvollisuuksia muita koulupiirejä kohtaan. Riitoja syntyi etenkin silloin, kun kunta muutti hallinnollisia käytäntöjään jakaen samalla taloudellista vastuutaan kunnassa eri tavalla.

Koulun ylläpito vaati kustannuksia. Ylläpitokustannuksiin kuuluivat koulutarvikkeet, koulutilan hoitaminen ja opettajien palkkaus. Lisäkustannuksia aiheutui myös uusien ulkorakennuksien teettämisestä sekä pienistä kunnostustöistä. Erityyppisiä valituksia syntyi joka kunnassa. Juomaveden saanti nähtiin myös lähinnä taloudelliselta kannalta eli kunhan

sitä oli saatavilla niin se riitti. Veden puhtaudella ei ollut juurikaan painoarvoa, vaikka jotkut valistuneet kansakoulunopettajat vaativatkin kiinnittämään siihen huomiota. Opettajien palkkaeduista oli toisinaan epäselvyyttä ja opettajat joutuivatkin toisinaan valituksillaan puolustamaan niitä.

Kansakoulun maantieteellinen sijainti oli luonnollisesti monille merkittävä seikka. Koulupaikasta olikin ihmisten välillä suuria erimielisyyksiä. Yleisesti ottaen koulu tietenkin pyrittiin saamaan lähiympäristöön. Oli myös tapauksia, joissa koulu haluttiin johonkin syrjäiseen paikkaan toivoen siten koulun kuihtuvan hiljalleen kokonaan seudulta pois, sillä kouluvastarintaa esiintyi paikoitellen eteenkin Karttulassa. Riitoja aiheutti erityisesti myös koulupiirien laajuus, sillä jotkut koulupiirit saattoivat olla esimerkiksi niin pitkiä ja kapeita, että kulku piirin periferiasta koululle oli perin vaivaloista. Hankalat kulkuyhteydet olivat varsin tavallisia valitusten aiheita. Pitkien välimatkojen lisäksi kelirikko ja järviesteet olivat keskeisinä kipupisteinä. Myös lasten majoitusmahdollisuuksien puutteita ja koulun sijoittamista hallanaralle seudulle toisinaan moitittiin.

Ainoastaan kahdessa tapauksessa valitusten perusteena oli selvästi aatteelliset syyt. Toisessa niistä asetettiin vastakkain maanviljelys ja kansakoululaitos, jotka nähtiin toistensa kanssa kilpailevina ideologioina. Ajattelutavan takana ei ollut yksi yksittäinen henkilö vaan kuntakokouksen päätös, joten sen taakse mahdollisesti kätkeytyi suurempi ryhmä ihmisiä. Riitelemisen aiheutti ihmisissä myös huolta kansakoululaitoksen tulevaisuuden kannalta, sillä kanteissa valitettiin toisinaan jatkuvia riitoja vaatien kuvernööriltä puuttumista epäsuotuisaan kehitykseen määräämällä erityyppisiä korjaustoimenpiteitä kunnassa suoritettavaksi.

Kansakouluntarkastaja oli merkittävässä roolissa eri osapuolten välillä. Valtion paikallisena piiriviranomaisena hän tunsu paikalliset olosuhteet ja välitti mielestäni aina puolueettoman mielipiteen kuvernöörille. Tarkastaja kävi esimerkiksi paikanpäällä selvittämässä koulupiirien asutusta ja välimatkoja saadakseen todenmukaisen kuvan tilanteesta. Usein tarkastajalla oli myös sovitteleva sävy lausunnoissaan, varsinkin silloin kun hän aisti mahdollisia tulevia riitoja kyseessä olevassa tapauksessa. Kuvernöörillä oli vakaa luottamus tarkastajaan, sillä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kuvernöörin päätökset noudattivat tarkastajan

linjausta asiassa.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Joensuun maakunta-arkisto (JoMa), Joensuu

Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto (KLH)

Saapuneet valitusasiakirjat (VD), Ec.

Saapuneet kirjeasiakirjat (KD), Aaa.

Päätös- ja välipäätöstoisteet (PV), Dba.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Senaatin talousosaston registraattorinkonttorin arkisto (STO)

Anomus- ja valitusaktit (AD), Eb.

Valitusaktit (VD), Ec.

Päätöstaltiot (PV), Da.

Painetut lähteet

Lähdejulkaisut, tilastot, hakuteokset

Suomen asetuskokoelma.

Asetus 6.2.1865. 4/1865.

Asetus 11.5.1866. 12/1866.

Asetus 8.12.1873. 40/1873.

Asetus 24.5.1898. 20/1898.

Asetus 15.6.1898. 11/1898.

Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 oikeudenkäymiskaari (OK) luku 24.

Historian sanakirja 1997. Toim. Anssi Halmesvirta, Jari Ojala, Heikki Reiko-Jokela, Kustaa

Vilkuna. Jyväskylä, Gummerus kirjapaino Oy.

Nyky-suomen sanakirja 1975. Toim. Sadeniemi y.m. Helsinki, WSOY.

Suomen historian kartasto 2007. Toim. Pertti Haapala. Jyväskylä, Gummerus.

Wirilander, K. 1989. Savon historia III. Savo kaskisavujen kautena 1721-1870 (2. painos). Jyväskylä, Gummerus.

Internet-lähteet

Gyldén, C. W. 1863. Karta öfver Finland: Sektionen D3: nordvestra delen af Uleåborgs län med tillgränsande delar af Wasa och Kuopio län.

<<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175486>>. 7.10.2011.

Gyldén, C. W. 1863. Karta öfver Finland: Sektionen D4: sydöstra delen af Uleåborgs län med norra delen af Kuopio län.

<<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175487>>. 7.10.2011.

Gyldén, C. W. 1863. Karta öfver Finland: Sektionen E3: norra delen af Tavastehus län med tillgränsande delar af Åbo, Wasa, Kuopio och St. Michels län.

<<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175495>>. 7.10.2011.

Gyldén, C. W. 1863. Karta öfver Finland: Sektionen E4: större delen af St. Michels län med tillgränsande delar af Kuopio och Wiborgs län.

<<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175485>>. 7.10.2011.

Lähteenä käytetty kirjallisuus.

Hämmeen huutoo, Savon muata. Jylhän, Säviän ja Taipaleen Kylähistoria. Kirjapaino Raamattutalo Oy, Pieksämäki, 1997.

Itärannan immeisiä. Hutusta Hemminkiin. Vuonamon ja Viinikkalan kyläkirja. Toim. Saara Koskinen. Vuonamon ja Viinikkalan kyläkirjatoimikunta. Gummerus. Jyväskylä, G, 2000.

Kansanopetuksen vaiheista Karttulassa. Kuopion kansallinen Kirjapaino, Kuopio, 1961.

Korpien kuisketta, laineiden loisketta – Saarelan ja Koivujärven kylähistoriikki. Toim. Jouko Kokkonen. Gummerus, Jyväskylä, 2002.

”Lähheinen oon kehumaan”. Lampaanjärven seudun kylähistoriikki. Toim. J. Kokkonen. Gummerus, Jyväskylä, 2002.

Mykkänen, M. 1972. Maaningan historia. Savon Sanomain kirjapaino OY, Kuopio, 1972.

Räsänen, M. 2000. Tuusniemen pitäjänkirja. Pieksämäki, RT-Print Oy.

Tavinsalmen kuninkaankartanosta Käärmelahteen. Toim. S. Sarlund. Satakunnan Painotuote Oy, Kokemäki, 2003.

Tuovilanlahden kylän historiaa. Tuovilanlahden historiapiiri. Kuopion liikekirjapaino, Kuopio, 1989.

Lehdet

Savo 1880 – 1889

Uusi Savo 1891 – 1903

Savo-Karjala 1888 – 1901

Tapio 1880 – 1888

Otava 1904

KIRJALLISUUS

Ahvenisto, I. 2008. Tehdas yhdistää ja erottaa. Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki,

SKS.

Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Tampere, Vastapaino.

Aurola, E. 1961. Suomen tehtaankoulut 1636-1881. Forssa, Forssan Kirjapaino Oy.

Davis, N. Z. 1996. Sosiaal historian haasteet. Alkuteoksessa *The Shapes of Social History* (1990). Suom. Jyri Kokkonen ja Marjatta Rahikainen. Teoksessa *Matkoja Moderniin*. Helsinki, Hakapaino Oy.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä, Vastapaino.

Ginzburg, C. 2007/1976. Juusto ja madot. (Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del'500, 1976). Käänt. Aulikki Vuola. Helsinki, Gaudeamus.

Halila, A. 1949a. Suomen kansakoululaitoksen historia II. Porvoo, WSOY.

Halila, A. 1949b. Suomen kansakoululaitoksen historia III. Porvoo, WSOY.

Halila, A. 1983. Kaupunkien yleinen kulttuuripolitiikka. Teoksessa *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Toim. Päiviö Tommila. Vantaa, Kunnallispaino Oy.

Harju, A. 1988. Maalaiskansakoulujen tarkastustoimi vuosina 1861-1921. Jyväskylä, Jyväskylän yliopiston monistuskeskus.

Heikkinen, A. 1993. Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki, yliopistopaino.

Heikkinen, A. 2000. Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella. Vammala, SKS.

Heikkinen, H. L. T. 2000. Tarinan mahti. Narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia. Tiedepolitiikka 4/2000, 47-58.

Heporauta, F. A. 1945. Suomen kansakoululaitoksen historia. Helsinki, Otava.

Hänninen, V. 1994. Ei toimijaa ilman tarinaa. Teoksessa Jos A niin ... Toim. Klaus Weckroth & Mirja Tolkki-Nikkonen. Tampere, Vastapaino.

Ikonen, M. & Puikkonen, S. 1987. Kunnalliselämä. Kuntakokousten aika Karttulassa vuodesta 1873 1910-luvulle. Teoksessa Karttulan kirja. Toim. Kylmä, J. Jyväskylä, Karttulan kunta.

Jutikkala, E. 1942. Suomen talonpojan historia. Porvoo, WSOY.

Jutikkala, E. 1968. Sääty-yhteiskunnan hajoaminen. Teoksessa Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja toim. Eino Jutikkala. Porvoo, WSOY.

Jutikkala, E. 1972. Luentoja Suomen valtiojärjestyksen historiasta. Hämeenlinna, Arvi A. Karisto Oy kirjapaino.

Katajala, K. 1988. Koulu keskelle kylää. Kansakouluverkoston muotoutuminen Iisalmen kihlakunnassa ennen oppivelvollisuutta vuosina 1873-1921. Pro gradu -tutkielma.

Katajala, K. 1990. Historiikinkirjoittajan opas. Jyväskylä, SKS Gummerus.

Katajala, K. 1994. Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683-1697. Jyväskylä, SHS.

Katajala, K. 2002. Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150-1800). Vammala, SKS.

- Kaukovalta, K. V. 1940. Suomen maalaiskuntien kunnallisen itsehallinnon historia. Helsinki, Maalaiskuntien liitto.
- Kauppinen, A. 1975. Kuntakokouksen aika 1868-1907. Teoksessa Kuopion pitäjän kirja. Toim. Antti Rytönen. Kuopio, Savon Sanomat Kirjapaino-Osakeyhtiön kirjapaino.
- Kiukas, U. 1969. Läänien hallinto. Teoksessa Siviilitoimituskunta Sisäasiainministeriö 1869-1969. Helsinki, Sisäasiainministeriö.
- Kumpulainen, K. 1983. Pielaveden ja Keiteleen historia II. 1870-luvulta nykyaikaan. Pielaveden seurakunta. Keiteleen kunta. Keiteleen seurakunta.
- Kurvinen, P. 1975. Pääasiaratkaisuihin hallintoprosessissa. Lakimies 6/1975, 616-635.
- Kuusanmäki, J. 1983. Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875-1917. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Toim. Päiviö Tommila. Vantaa, Kunnallispaino Oy.
- Laamanen, H. 2000. Kenen koulu, sen kansa. Lehdistökeskustelu kansakoulun muodosta ja sisällöstä kansakouluasetuksesta piirijakoasetukseen (1866-1898). Saarijärvi, Gummerus Kirjapaino Oy.
- Levi, G. 1991. On Microhistory. Teoksessa New Perspectives of Historical Writing. Polity Press, Cornwall.
- Liikanen, I. 1995. Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Helsinki, SHS.
- Lipponen, P. 2006. Kansakouluhanke valtion, kunnan ja kyläyhteisöjen vallanjaon haasteena. Kansakoulujen perustaminen Kuopion maalaiskunnassa vuoteen 1907 mennessä. Helsinki, Yliopistopaino.

Markkola, P. 1996. Marginaali historian keskipisteessä. Teoksessa Kuokkavieraiden pidot. Toim. Peltola & Markkola. Tampere, Tammer-Paino Oy.

Mönkkönen, M. 1996. Kuopion historia VII. Kuopion pitäjän, Kuopion maalaiskunnan ja Riistaveden historia. Kuopio, Kustannuskiila Oy.

Niskanen, E. 1987. Karttulan koululaitoksen vaihteita. Teoksessa Karttulan kirja. Toim. Kylmä, J. Jyväskylä, Karttulan kunta.

Nummela, I. 1989. Kuopion historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875-1918. Kuopio, Kustannuskiila OY.

Ollila, A. 1995. Mitä mikrohistoria on. Teoksessa Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Toim. Katriina Mäkinen ja Leena Rossi. Turku, Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Onnela, S. & Orrman, E. 1984. Valtion piiri- ja paikallishallinnon asiakirjat. Lääninhallinnon ja muun valtion hallinnon arkistot. Teoksessa Suomen historian asiakirjalähteet 1984. Toim. Eljas Orrman, Elisa Pispala. Porvoo, WSOY.

Peltonen, M. 1999. Mikrohistoriasta. Tampere, Tammer-Paino Oy.

Peltonen, M. 1992a. Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere, Hanki & Jää.

Peltonen, M. 1992b. Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Vammala, Vammalan kirjapaino Oy.

Raatikainen, R. 2001. Tervo vesirajan kartta. Jyväskylä, Gummerus.

Rahikainen, M. 2003. Sosiaalhistoria ja nykyisyys. HAik 1/2003, 146-154.

Renvall, P. 1965. Nykyajan historiantutkimus. Helsinki, WSOY.

Rautala, J. 1985. Turun ja Porin lääninhallitus 350 vuotta. Suomen lääninhallinnon tehtävien ja organisaation kehitys. Rauma, Oy Länsi-Suomi.

Saloheimo, V. 1980. Rautalammin historia. Vammala, Vammalan kirjapaino Oy.

Savolainen, R. 2009. Suomalainen virastolaitos. Teoksessa Oma hallinto. Kansakuntaa rakentamassa 1809-2009. Toim. Raimo Savolainen. Porvoo, WS Bookwell Oy.

Selin, R. 1984. Autonomian ja itsenäisyyden ajan keskushallinnon asiakirjat. Teoksessa Suomen historian asiakirjalähteet 1984. Toim. Eljas Orrman, Elisa Pispala. Porvoo, WSOY.

Selovuori, J. 2009. Lääninhallinto. Teoksessa Oma hallinto. Kansakuntaa rakentamassa 1809-2009. Toim. Raimo Savolainen. Porvoo, WS Bookwell Oy.

Somerkivi, U. 1979. Kouluhallitus. Skolstyrelsen 1869-1969. Vantaa, Kunnallispaino.

Soikkanen, H. 1966. Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki, Maalaiskuntien liitto.

Stone, L. 1981. The Revival of Narrative. Teoksessa The Past and the Present Revisited. London, Routledge & Kegan Paul Ltd.

Syvöja, H. 2004. Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866-1977. Jyväskylä, PS-kustannus.

Tapper, Markku 1975. Kansakoululaitoksen vaiheita. Teoksessa Kuopion pitäjän kirja. Toim. Antti Rytönen. Kuopio, Savon Sanomat Kirjapaino-Osakeyhtiön kirjapaino.

Thompson, E. P. 1996/1963. Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700-1800-luvun Englannissa. (The Making of the English Working Class). Käänt. Tuomas M. S. Lehtonen. Tampere, Gaudeamus.

Tiihonen, P. 1985. Lääninhallinnon kehitys hallintojärjestelmän perustaksi. Teoksessa Lääninhallinto 350 vuotta. Länsförvaltningen 350 år. Toim. Mauno Kangasniemi, Marjatta Kaján ja Helinä Tuominen. Helsinki, Valtion painatuskeskus.

Tiihonen, P. 1986. Kansalaisten itsehallinnon laajentaminen. HM 51 §:n mukainen kansalaisten itsehallinto kuntaa suuremmalla hallintoalueella. Tampere, Tampereen yliopisto.

Tiihonen, S. & Tiihonen, P. 1984. Suomen hallintohistoria. Helsinki, Valtion painatuskeskus.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä, Gummerus.

Tuominen, U. 1956. Kansanvallan alkava laajeneminen. Teoksessa Suomalaisen kansanvallan kehitys. Toim. Pentti Renvall. Helsinki, WSOY.

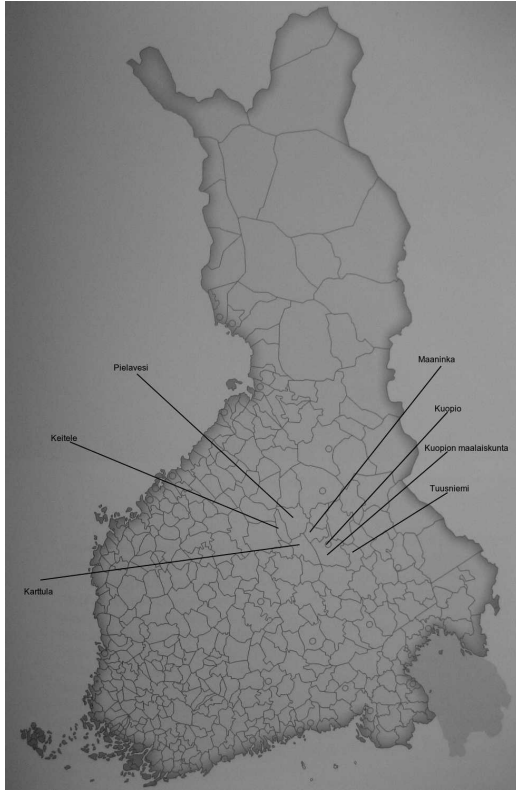
Vuoristo, A. 1959. Papiston suhde kansakoulukysymykseen. 1800-luvun alusta kansakoulujen perustamiseen. Helsinki, Koulu ja menneisyys XI.

Ylikangas, H. 1982. Hallinnon tutkimuksen asema historian tutkimuksessa. Teoksessa Hallinto ja kansalaiset. Toim. Markku Kiviniemi & Jarmo E. J. Laine. Helsinki, Suomen Akatemian julkaisuja 1/1982.

Ylikangas, H. 1992. Valtiovalta ja kansakunta. Teoksessa Suuri muutos. Suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirteitä. Toim. Marjatta Rahikainen. Helsinki, Vammalan Kirjapaino Oy.

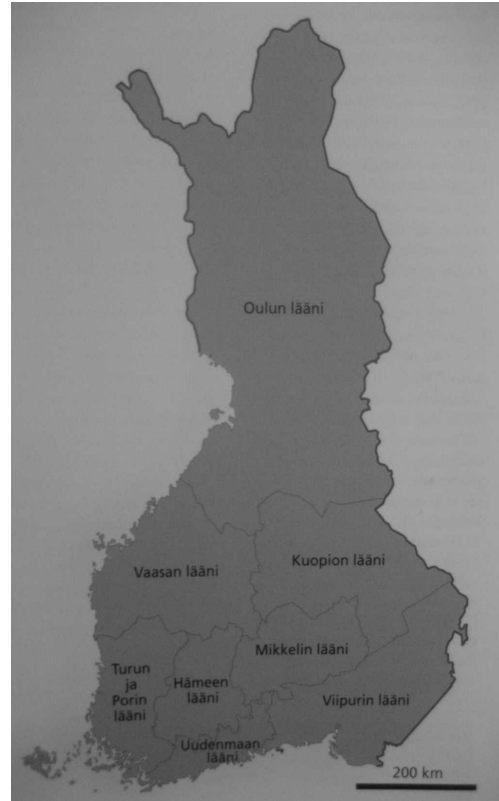
Liitteet

Liite 1. Suomen kunnat 1901

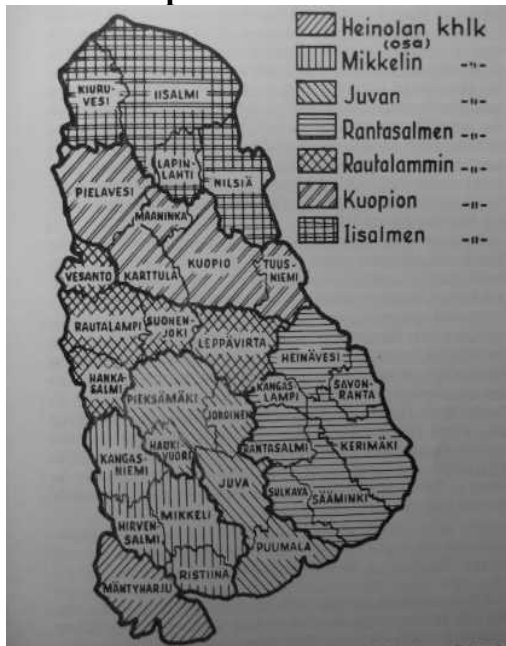
Lähde: Suomen historian kartasto 2007, 187.

Liite 2. Suomen läänit vuonna 1831

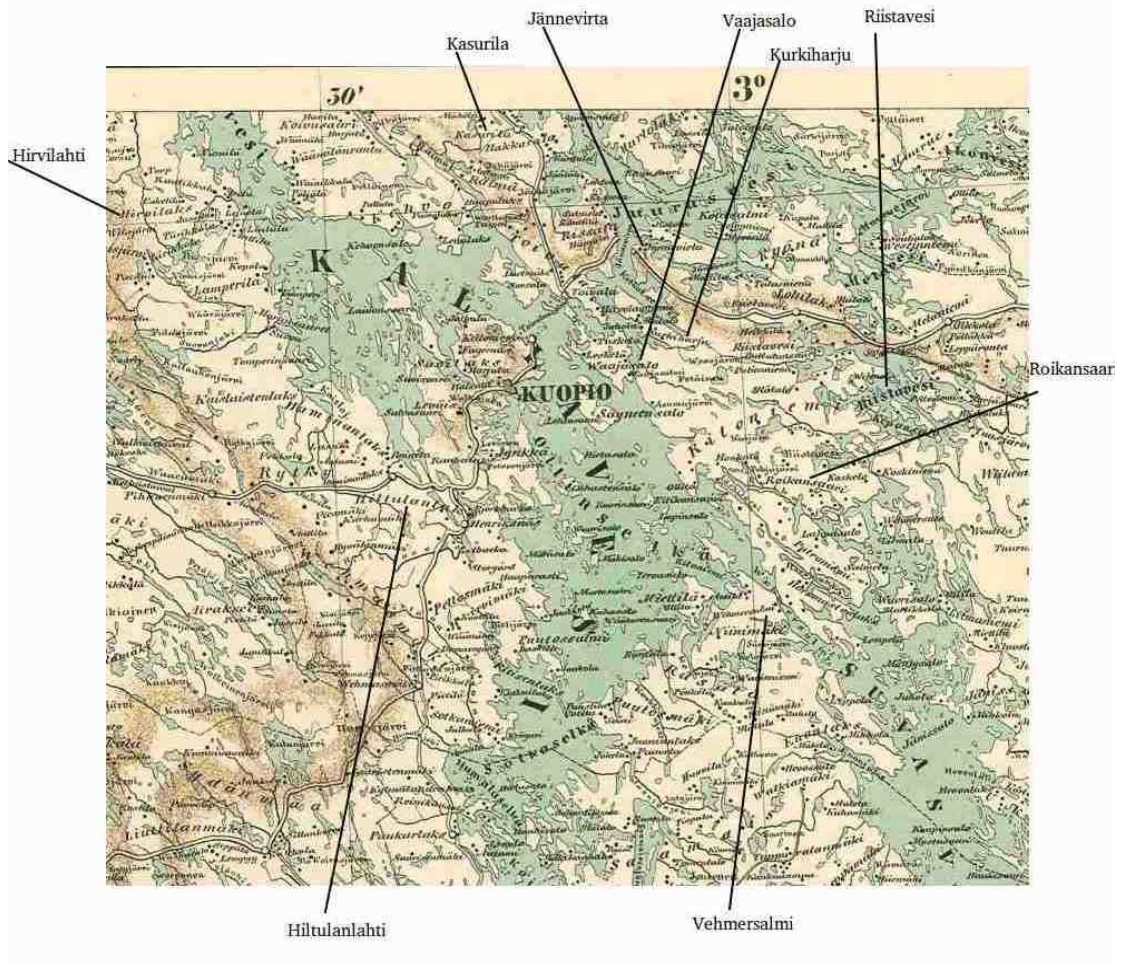
Lähde: Suomen historian kartasto 2007, 189.

Liite 3. Kuopion kihlakunta 1870

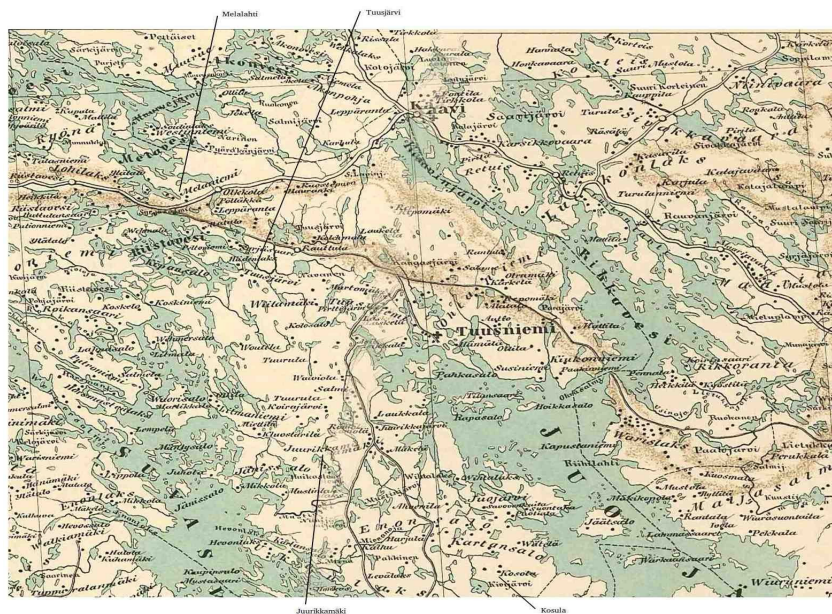
Lähde: Savon historia III 1989, 339.

Liite 4. Kuopion kartta vuonna 1863.

Lähde: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juyu-200806175485>. Luettu 7.10.2011.

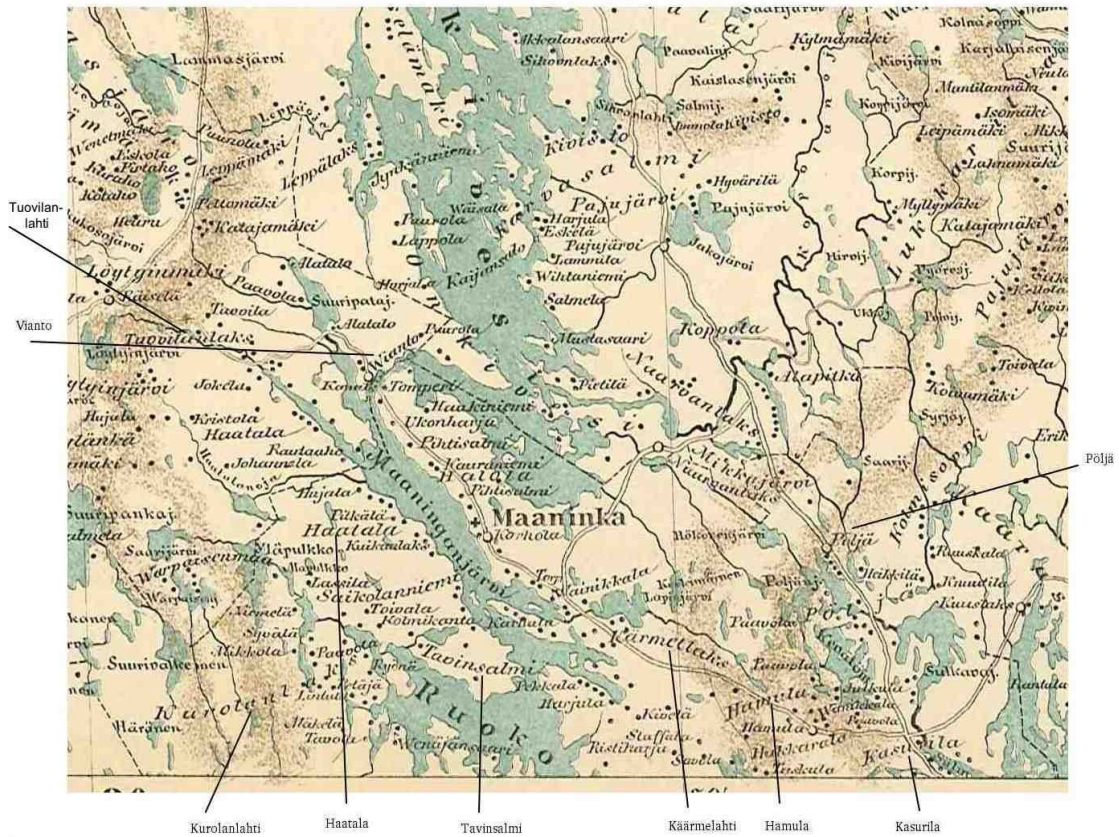
Liite 5. Tuusniemen kartta vuonna 1863.

Lähde: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juyu-200806175485>. Luettu 7.10.2011.

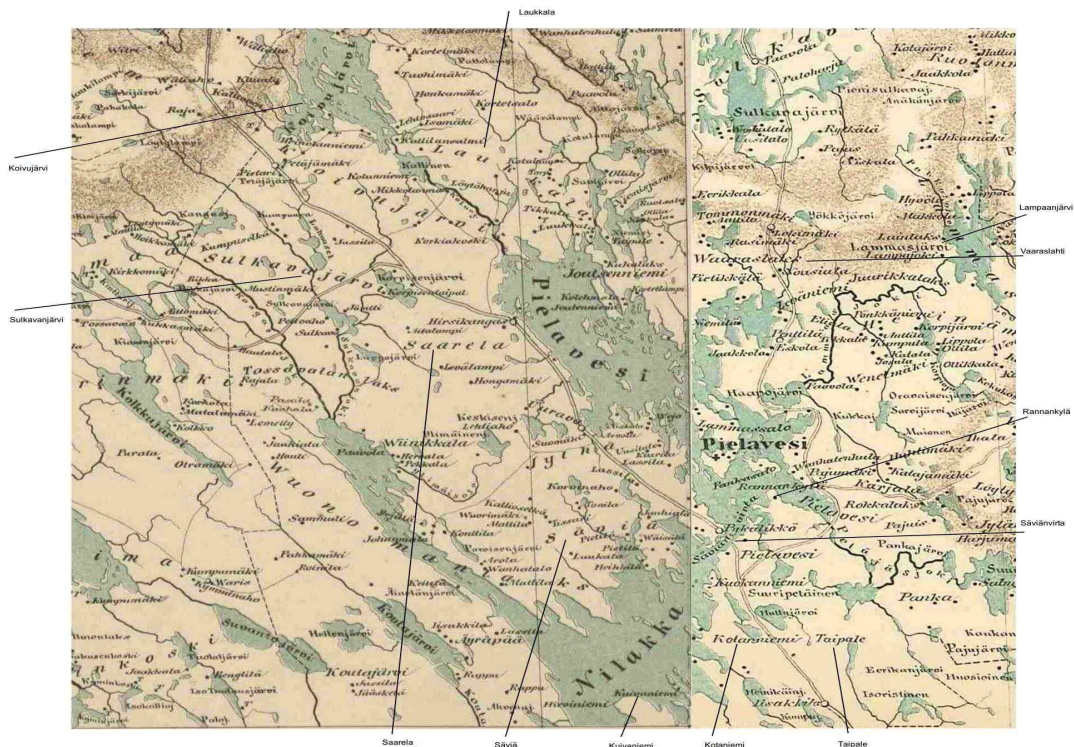

Liite 6. Maaningan kartta vuonna 1863.

Lähde. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175487>. Luettu 7.10.2011.

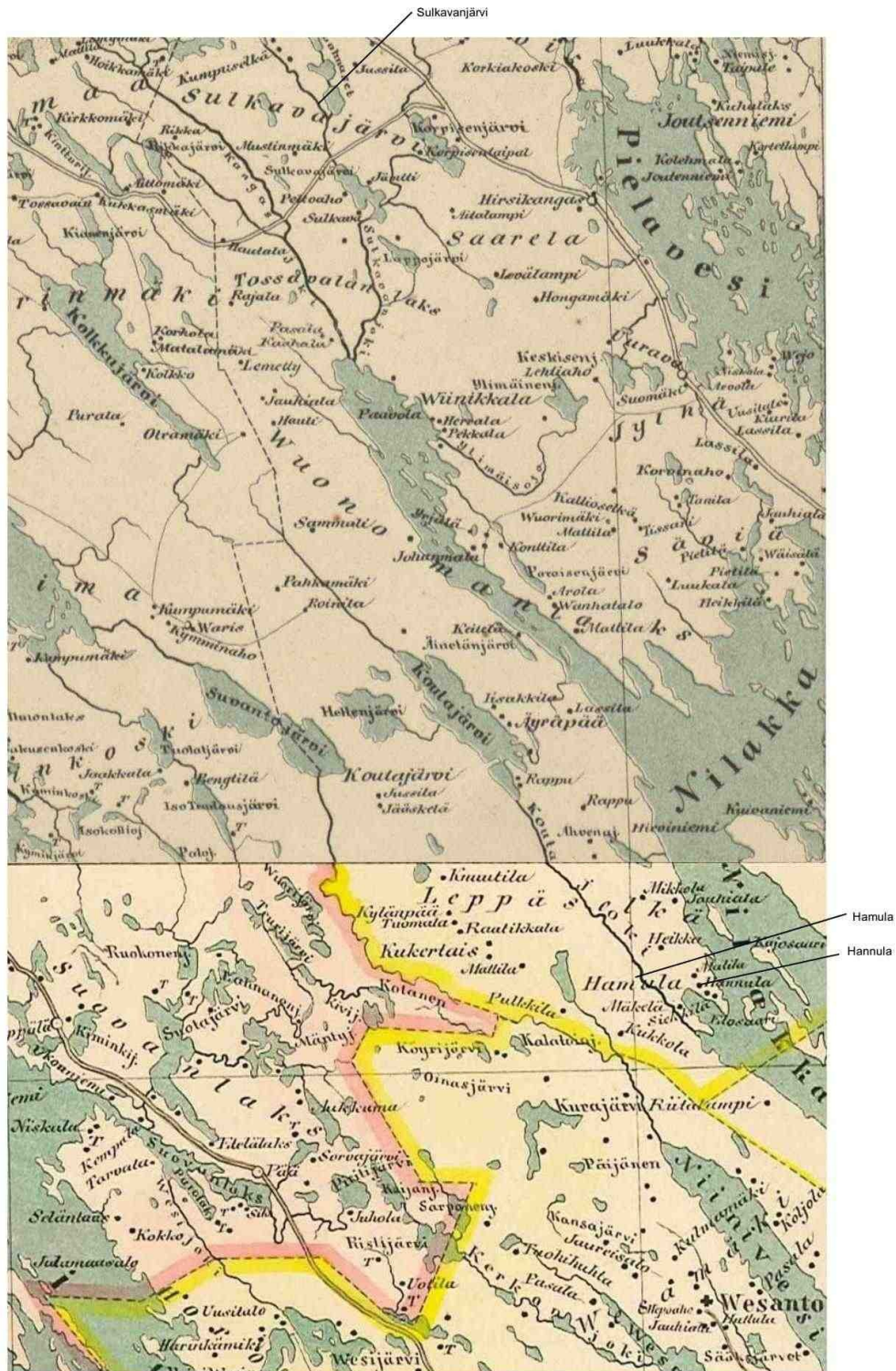
Liite 7. Pielaveden kartta vuonna 1863.

Lähde. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175486>; <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175487>. Luettu 7.10.2011.

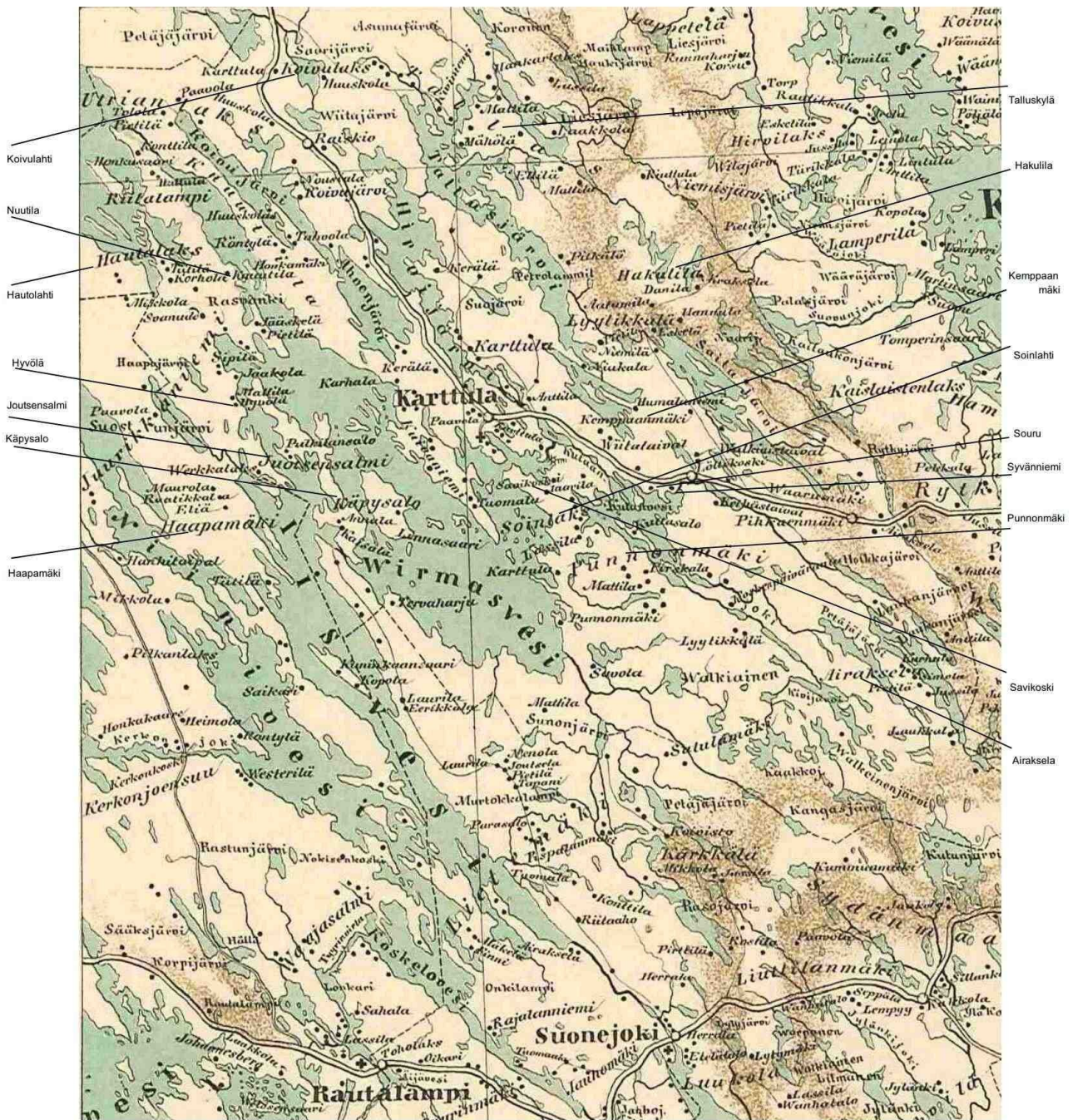
Liite 8. Keiteleen kartta vuonna 1863.

Lähde. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-200806175495>; <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-200806175486>. Luettu 7.10.2011.

Liite 9. Karttulan kartta vuonna 1863.

<http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-200806175485>. Luettu 7.10.2011.